

VIGILIA

SZERKESZTI

JUHÁSZ VILMOS és SÍK SÁNDOR

DÁM INCE
RÓNAY GYÖRGY
TÖRÖK JENŐ
PAUL CLAUDEL
JUHÁSZ VILMOS
ROZGONYI IVÁN
SZENT BRIGITTA
FODOR JÓZSEF
SÓTÉR ISTVÁN
SIMON SÁNDOR
THURZÓ GÁBOR
KARDOS KLARA
írásai

1948 JANUÁR

1

XIII. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Dám Ince</i> : Kegyosztó társa Krisztusnak	1
<i>Rónay György</i> : Új glosszák Kempis Tamáshoz. (Versek)	6
<i>Török Jenő</i> : Új utak középiskolai valláspedagógiánkban	8
<i>Paul Claudel</i> : Szent Péter, Segítő Mária. (Versek)	18
<i>Juhász Vilmos</i> : Korunk Szentjei I.	20
<i>Rozgonyi Iván</i> : Ajándék, Úton. (Versek)	30
Rosa Rorans Bonitatem — Szent Brigitta kinyilatkoztatásaiból	31
<i>Fodor József</i> : A nagy hűségért. (Vers)	34
<i>Sötér István</i> : Fekete Prága	35

SZEMLE:

<i>Simon Sándor</i> : Kerényi Károly a mitológus	42
<i>Rónay György</i> : Valóság és Füzértánc	47
<i>Thurzó Gábor</i> : Talán véletlen, talán isteni rendelés	50
<i>Kardos Klára</i> : Gárdonyi igazi arca felé	56

KÖNYVEK: *Fodor József*: Ember és a hang (Vargha Kálmán); *Alexis Carrel*: Orvosok, kuruzslók, eretnekek (Kalló Ferenc); *Örkény István*: Lágerek népe (Bacsokay István); *Henry de Montherlant*: Le maître de Santiago (Semjén Gyula).

Felelős szerkesztő: *Sík Sándor*. Felelős kiadó: *Juhász Vilmos*.

Szerkesztőbizottság:

Perneczky Béla, Rónay György, Thurzó Gábor, Wolsky Sándor.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat *Doromby Károly* segédszerkesztőhöz, Budapest, II., Trombitás-út 37. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 4 forint; Előfizetés: negyedévre 11 forint, félévre 20 forint.

A lapenasdély száma: 2817/1946. T. M.

KEGYOSZTÓ TÁRSA KRISZTUSNAK

ALMA SOCIA CHRISTI

Mária-tiszteletünk indítékait, stílusát, élményszerűségét Boldogasszony-
eszménk határozza meg. Mit tartunk Szűz Mária üdvtörténeti szerepéről? Oly
természetesen válaszoljuk: azt, amit a katolikus Anyaszentegyház vall. Az Egy-
ház hitvallását pedig ünnepélyes megnyilatkozásaiban, az ú. n. dogmákban,
majd a kinyilatkoztatás alapforrásaiban, a Szentírásban és Szentagyományban
halljuk meg. S itt is előbb a hagyományban, mint a Szentírásban, mert a Szent-
írásnak is a Szentagyomány a hiteles értelmezője. Ezek a források azonban
inkább adatszerűen tárják eléink a kinyilatkoztatás igazságait, rendszerezésük
a hívő elmére vár. Úgy hat ráink a kinyilatkoztatás birodalma, mint a nagy ter-
mészet a tudományos feldolgozás igényével hozzá közelítő tudásra. Egyfelől a
kozmosz tartalmi gazdagsága és teljessége. másfelől elménk a maga egyetemes
fogalmakra utaltságával és rendszerezésre-törekvésével. Az intuíció kecseg-
tetne ugyan a valóság közvetlen megragadásával és hiánytalan bírásával, azon-
ban a megismerés jelen rendjében nem rendelkezünk vele. S ha rendelkezünk
is, az ilyen ismeret sohasem lehetne önmagában tudás, a szabatos meghatáro-
záshoz és közléshez mindenképpen fogalmi ismeretre lennénk utalva. A fogalmi
ismeretnek és rendszerezésnek viszont legyőzhetetlen gyengéje, hogy a való-
ságot csak bizonyos szempontok szerint képes feldolgozni, a dolgokat egy-egy
szempont szerint rendezni. Aminek aztán az a következménye, hogy a való-
ság másik, époly fontos és értékes oldala csak közvetve, reflektáló értelmi
tevékenységgel, vagy éppen következtetéssel kerül ismereteink közé.

Ezt a törvényszerűséget a kinyilatkoztatás világa sem kerülheti el, ha
elménk a hitigazságok rendszerezésére és szabatos megfogalmazására vállal-
kozik. Hozzájárul, hogy az egyéniségnek is nagy szerepe van az átfogó és rend-
szerező szempontok kiválasztásában és értékelésében, s így a kinyilatkoztatás
közléseinek emberi feldolgozása karakterológiai kérdés is. Annál is inkább, mert
a vallási igazság nemcsak értelmünkhöz, hanem egész valónkhoz szól. Nemcsak
tudunk, hanem élünk is kell. Nemcsak az élet erkölcsi értelmében, hanem
úgy is, hogy a kinyilatkoztatás nyújtotta Isten-közelség lehetőségeit élme-
nyesíteni is törekszünk, ennek pedig akarati és érzelmi feltételei vannak. Ebben
aztán igazán embere válogatja, s itt a nyitja annak az izgalmas kérdésnek,
miért is vannak különböző irányok és iskolák a hittudomány, az erkölcsi maga-
tartás és vallási élet világában? Megegyeznek a hitigazságokban, a kinyilatkoz-
tatás tényeinek elismerésében, de nem mindig az értelmezésében, megközeli-
tésének módszerében és érvényének kiterjesztésében. Mindegyik katolikus,
amíg az Egyháztól már ünnepélyesen meghatározott, vagy a hagyományban
kikristályosodott értelmezéstől el nem tér, s katolicitásának sérelme nélkül
indulhat újabb felfedezésre a kinyilatkoztatás birodalmában, s új összefüggések,
szorgosabb vizsgálat, új meglátások alapján nemcsak találóbb értelmezésre,
hanem akárhányszor új hódításokra is szert tehet. Tehát nem a kinyilatkoztatást
hamisítja, hanem eddig kellőképpen nem értékelt szempontokra, vagy a hit-
igazságokban burkoltan rejlő egyéb igazságokra talál. A dogma- és teológia-
történet legragyogóbb lapjai ezek az erőfeszítések. Az emberi elme küzdelme
a teljes igazság megismeréséért.

Ezzel a tisztelettel illik fogadnunk azokat a kísérleteket is, amely a Bol-
dogságos Szűz üdvtörténeti szerepét igyekeznek a kinyilatkoztatásból megállá-
pítani. Lehet, hogy dolgozatunk címének ismertetésében súlyos elméleti fel-

adatot látunk, azonban csakhamar kitűnik, hogy megoldásunk vallási életünket is érinti s a Boldogságos Istenanya tiszteletének egészen sajátos lendületet és bensőséget ad.

* * *

Azt vizsgáljuk, mily mozzanatban jelöljük meg a Szent Szűz kiváltságainak és üdvtörténeti szerepének gyökerét. Melyik az a központi elv a Szűz Máriával kapcsolatos problematikában, amelyre visszavezethetjük, vagy melyből levezethetjük a Szűz Máriáról szóló katolikus tanítást?

Elindulhatunk a konkrét üdvtörténeti események során, s jelenlegi helyzetünkben következtethetünk. Az eredeti bűnbe esett emberiség Ádámban elvesztette a paradicsomi boldogságot és Istenközelséget, és bűne siralomvöggé változtatta számára ezt a világot. Így ült vakon és rokkantan a sötétségben, mígnem Isten megkönyörült rajta. „Mert szerette Isten a világot, hogy az ő egy-
szülött Fiát adta, hogy mindaz, aki őbenne hisz, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.” (Jn. 3, 16.) Hogy helyrehozza megváltó halálával mindazt, amit Ádám vétke folytán elvesztettünk. Más szóval: Krisztus örök előrerendelésének Isten szándékaiban a mi szerencsétlenségünk az igazi indítéka. Olyannyira, hogyha történetesen Ádám hűségesen helytáll, Krisztus egész üdvtörténeti jelentősége értelmét veszti, vagyis nincs megtestesülés, Istenhez-emelkedésünknek sem Krisztus, az Istenember az útja és a biztosítóka. — Ugyanabban az elhatározásban akarja Isten a Megváltó édesanyját, a Boldogságos Szűzet, vagyis az örök Ige megtestesülésének nélkülözhetetlen feltételeként jelenik meg az isteni szándékok szentélyében az Istenanya eszméje, az anyaság és fiúság szükségszerű kapcsolata értelmében. Vagy mások szerint, úgy kapcsolódik Krisztus előrerendelésébe, mint a titokzatos Krisztusnak legkiválóbb tagja.

Amint látjuk, itt minden az emberiség megváltására irányul, s csak annyiban van értelme Krisztusnak is, Máriának is, amennyiben megváltásunkkal összefügg. Isten irgalmas szeretete sugározza be a létet, Krisztus Ádám sebének orvosa, az első ember összezúzta mennyei lajtorja helyreállítója. Szűz Mária Istenanyasága címén kerül az üdvözítő isteni tervekbe. Így tehát minden kiváltságát és egész szerepét az Istenanyaság titkára kell visszavezetnünk. Az Egyház az eredeti bűn okozta sebek gyógyítására alapított intézmény, szentségei gyógyulásunk természetfeletti eszközei, a szentelmények a velünk való vonatkozásukban megromlott életkörülményeket vannak hivatva megszentelni. Mindenütt a helyrehozás, a Paradicsom visszaállítása a jelszó. Az Isten útjára lépünk, de minden lépésnél érezzük gyógyuló sebünket, vagy éppenséggel mankóra szorulunk. Istenhez emelhetjük tekintetünket, de szemünk még ég a bánat könnyeitől. Öröm derül arcunkra, de amolyan fáradt mosoly, mint hosszú s igen nagy szenvedés után az első derűs arcvonások. Nem tudjuk feledni tragikus sorsunkat: mindig csak a bűnről beszélünk, a bűnt olvassák fejünkre, szenvedéseinkben a bűnhődést látjuk, minden tettünk engesztelés, vezeklés, érdemszerzés az örök életre. A Második Éva a Jézus drága vérében megváltott emberiségben látja lelkigyermekait, sirva és zokogva kiáltoznak hozzá az első Éva számkivetett gyermekei...

* * *

Mély valóságérzék jellemzi ezt a szemléletet, s nagy tényeit nem szabad lekicsinylenünk. Azonban látóhatárán sem változtathatunk? Nem mond a kinyilatkoztatás többet létünk értelméről, Krisztus és Mária küldetéséről? Csakugyan a hittudósok immár nagyobb része nem tud beletörödni abba, hogy mindössze ennyi lenne a kinyilatkoztatás vizsgálatása. Vannak a Szentírásnak verőfényes lapjai, amelyekből kiviláglik a paradicsomi boldogság és béke egy-egy sugára, s kiolvashatjuk, hogy mégsem a bűn és a megváltás a kegyelmi rendnek uralkodó elve, hanem Krisztus és Szűz Mária bűnbeesésünktől függetlenül is beletartozik Isten világteremtő tervébe, s a megtestesülés kegyelmé. Krisztus királyságában egyesítette volna az emberiséget, sőt az angyalokat és az egész

teremtett világot akkor is, ha nincs bűn a földön! Aztán meg abba is nehéz beletörödni, hogy Isten szeretetének ilyen remekét, mint az Istenember eszméje, a legnagyobb rossznak és legcsúfabb torzításnak, a bűnnek köszönhetjük. Isten szándékait is helyes értékelés vezérli, s teljes összeegyeztethetetlen vele a legnagyobb jónak a legnagyobb rossz alá rendelése. Krisztus a Summum Opus Dei, s mint ilyen Isten örök szándékainak elseje, minden más utóbb, tehát az elsőért, Krisztusért van.

S csakugyan a Szentírásban, Szent Pálnak a Kolosszeiekhez írt levelében ezt olvassuk (1, 15—20.): „Ő (Krisztus) a láthatatlan Istennek képmása, elsőszülött minden teremteny előtt, mert benne teremtett minden az égben és a földön, a láthatók és a láthatatlanok, a trónusok, az uralmak, a fejedelemségek és a hatalmasságok egyaránt: minden őáltala és őérette teremtett. Ő előbb van mindennél, és minden őbenne áll fenn. Ő a testnek, az Egyháznak a feje, ő a kezdet, elsőszülött a halottak közül, hogy az övé legyen az elsőség mindenben, mert úgy tetszett az Atyának, hogy őbenne lakozzék minden teljesség”. S ha hozzávesszük a kinyilatkoztatás átfogó eszméit, amilyen a messiási ország egyetemessége, az Immanuel, a „Velünk az Isten” eszméje, majd Szent Pál teológiájában Krisztus titokzatos testének tana, lehetetlen meg nem sejtünk, hogy Krisztusnak abszolút szerepe van Isten terveiben, s úgy jelenik meg, mint az isteni szeretet legnagyobb kegyelme, Istennel való közösségünk leg-tökéletesebb formája és záloga, az egész teremtésnek célja és koronája.

Hogy a hagyomány kevesebb fogódzópontra nyújt ennek a nézetnek megalapozásához, nem oly aggasztó, ha megfontoljuk, hogy voltaképpen a szentatyák a tényleges helyzetet vették alapul, s így a megváltás szempontjából értelmezték Krisztus megváltói küldetését, s egyszerűen nem foglalkoztak a megváltás kérdésén kívül más lehetőséggel. Annyi biztos, hogy a hagyományos felfogás nem áll útjában nagyobb távlatok feltárásának és az istenemberi küldetés tágabb értelmezésének. Amikor aztán a kérdést felvetették, s a megfontolásokat is felsorakoztatták, nem térhetett ki az állásfoglalás elől egyetlen hittudós sem. A VIII. századi Ninivei Izsáktól Nagy Szent Alberten, Ramon Lullon, Grosteste Róberten, Marston Róberten és De Ware Vilmoson keresztül jut a tan Duns Scotushoz, aki aztán alaposan megokolja s rendszerének gerincévé teszi. A Ferencrend hittudósi melléje csatlakoznak, Sziénei Szent Bernárdin, Kapisztrán Szent János, Brindizi Szent Lőrinc, a mi Temesvári Pelbártunk, Portomauriziói Szent Lénárd népszerűsíti, Szalézi Szent Ferenc nagyban emeli tekintélyét az újkorban, hozzácsatlakoznak Suarez Ferenc és Salmeron Alfonz révén jezsuiták, a domonkos Ambrosius Catharinus és Iacobus Naclantus, a misztikusok közül Ossunai Ferenc, Olier János, Ruberic Szeverin, P. Faber, Louis de Ségur, Gay, Gerbet, H. Texier, napjainkban pedig oly nevek szerepelnek követőinek táborában, mint Card, Dechamp, Bougau Emil, Card. Newman, A. Gemelli, Bonomelli, Card. Capecelatre, a jezsuita P. Ramier, magyarok: Temesvári Pelbárt mellett, Laskai Ozsvát, Telek József, Bucsanszky Alajos, Munkay János, Szuszai Antal, Prohászka Ottokár, Schütz Antal, néhány görögkeleti, s a protestánsok közt B. Westcott, H. Rahsdall, H. W. Schmidt. Mind aláírja Prohászkaival: „Az Istenember, ez a központ, a kiindulás és a korona. Az istenemberi az Istenség megnyilatkozásának dominantéja a mostani teremtésben. Azért gondolom, hogy Krisztus az első, a primogenitus, s hogy miatta van minden, s eljött volna akkor is, ha nincs is bűn a földön”. (OM. 23, 178.)

* * *

Hogy Duns Scotus nézetében jóval előkelőbb szerephez jut Szűz Mária, nyomban kitűnik. Nem ugyan Istenanyasága címén, amely annyira kezére jár az a posteriori szemléletnek, hanem annak az isteni előrendelésnek alapján, amelyben a Boldogságos Szűz kezdettől Krisztus kegyes Társa a krisztusi küldetés minden mozzanatában. Tehát érte is van a világ, érte is a kegyelem s érte a dicsőség minden ajándéka. Ott áll a krisztusi küldetés minden állomásán:

anyja a megtestesült Igének, osztályosa a Megváltó szenvedésének és áldozatának, kincstárnoka Krisztus minden kegyelmének, Királynője a mennynek és földnek, angyaloknak és embereknek.

Ha mélyebben behatolunk azokba a kijelentésekbe, amelyek a Szentírásban Szűz Máriáról szólnak, lehetetlen észre nem vennünk, hogy a Szent Szűznek nem a legnagyobb dicsősége, hogy Jézus Anyja, hanem sokkal inkább az, hogy a krisztusi élet kegyelmének boldog birtokosa. Mária úgy áll természetfeletti életünk szerzője mellett a Krisztushoz való hasonlóság kegyelmével lelkében, mint Éva Ádám mellett az emberiség fejének feladataiban. S amint Évát nem anyának adta Ádám mellé az Úr, hanem egyenrangú segítőnek és társnak, épúgy Szűz Mária szerepét sem istenanyaságában kell elsősorban megjelölnünk, hanem a „hözzá hasonló” Társnak, Segítőnek jellegében. Ezt a páratlan lelki gazdagságát, Krisztusra való beállítottságát s Krisztusnak kegyelemben való bírását és alakítását köszönti benne Gábor főangyal, amikor tulajdonneveként így szólítja: Malaszttal teljes! Krisztus Társának hirdeti, amikor így folytatja ugyancsak tulajdonnévképpen: Az Úr van teveled! S rámutat lelki értékének és boldogságának nagyságára, amikor egyedül-áldottnak mondja az asszonyok között! (Lk. 1, 28.)

Sőt maga az Úz Jézus is ebben az értelemben dicséri, amikor igéinek hallatára egy asszony így kiált a tömegeből: „Boldog a méh, mely téged hordozott, és az emlők, melyeket szoptál”. Jézus pedig ezt felelte: „Sőt inkább boldogok, akik az Isten igéjét hallgatják, és megőrzik azt”. P Lagrange, a legkiválóbb szentírásmagyarázók egyike szerint itt az Úr Jézus nem egyszerűen fokozza az asszony megállapítását, hanem egy más rendbe utal. Vagyis Anyjának dicséretét azzal tölti meg, hogy boldogságának alapját istenanyaságánál is nagyobb kincsében jelöli meg: kegyelmi gazdagságában, Istennel való egyesülésében, vagy a Szentírás szóhasználata szerint, az Isten szavára fogékony és tanulékony lelkületében. Ilyen értelemben mondja: Sőt inkább boldogok, akik hallgatják... Boldogok, akik megtartják! S ezt magasztalja benne Szent Erzsébet is: És boldog vagy te, ki hittél! (Lk. 11, 27—28; Lk. 1, 45.) — Ebben látja az Egyház is Mária legnagyobb boldogságát, amikor Nagyboldogasszony ünnepén a Mária és Márta vendégszeretetét élvező Udvözítő szavait alkalmazza a Boldogságos Szűz mennyei öröme: „Mária a legjobb részt választotta, mely el nem vétetik tőle”. (Lk. 10, 42.) A legjobb rész közelebbi értelmét pedig így jelzi Szent Pál: „A szűz arra gondol, ami az Uré”. (1. Kor. 7, 34.)

Tehát Szűz Mária hite, cselekedetei, a természetfeletti élet teljessége, Istennel való egyesülése, egyszóval: Krisztus-hasonlósága és az ő hív tükrözése címén áll Krisztus mellett az előrerendeléstől a mennyei dicsőségig Kegyző Társ- és „Hözzá hasonló” Segítőként!

* * *

S ha most szembeállítjuk a két szemléletet, Duns Scotus felfogásában mintha jobban elragadna Isten eredeti szándékának magasztossága, kitépne bűntudattól marcangolt létünk borús, könnyes világából, s szeplőtlen Énünk szépségébe feledkeznénk. Oly világba, amely nem ismer felhőket, nem összetört életeteket, bűnt és bűnhődést, megváltást és kiengesztelődést, — amelyben minden derű, lendület, ígéret, építés, szeretet. Itt igazán Isten dicsőítése a teremtés elsődleges célja, Isten országa az Immanuel valósága, a legfőbb törvény a szeretet. Az a szeretet, amely a teremtéstől viszonszeretetet vár. De nem akármilyet, hanem a lehető legtökéletesebbet. S azért van Krisztus, az Istenember, aki emberi természete szerint más, mint az isteni természete szerint, s mégis az Ige személyes egységében végtelenül és tökéletesen viszonszeretheti Istent, a végtelen Szeretetet. Voluit Deus diligi se ab alio summe! Önmagán kívül álló lénytől akarta viszonszerettetni magát az Úr! Ez a gondolat ragadta el Duns Scotust. Szeretet indította meg a teremtést, szeretet az Isten kegyelme (a megszentelő kegyelem azonos a szeretet természetfeletti erényével), a mennyei dicsőség pedig elsősorban Isten-bírás, tehát szeretet, örök extázis.

Ne tagadjuk, van az optimizmusnak létjogosultsága, és megvan a maga valláséleti, erkölcsi és nevelési hatása. Új emberré lehet vele paskolni a realitás láttán annyiszor vigasztalan emberiséget. S vannak jellemek, legalább felesben, amelyeknek egyenest igényük, mai szóval: egzisztenciális szükségletük a derűlátás, a nagystílu beállítás, az ideákba-feledkezés. Ezeknek természetfeletti tájékozódáshoz kitűnő utat mutat Duns Scotus fennkölt gondolatvilága s egy Prohászka szárnyalása.

Vallási magatartásunk élményét Istentől való függésünk tudata táplálja. Mennyivel felemelőbb ezt a függést Krisztus Jézusban felmagasztosítva látunk. Élnünk egy oly világban, küzdenünk egy olyan történelemben, alakítanunk életet, amelynek jegecesedési tengelye ilyen metafizikai értelemben is Krisztus. Megtisztulunk eszmények igézetében, folyton őket szemlélve, szemünket róluk soha le nem véve, s mindenben nekik engedelmeskedve. S íme, itt megjelenik az eszmények legvonzóbbja és legragyogóbbja, Krisztus Jézus. Alakítanunk magunkban a krisztusi hasonmást — ezt mintázza belénk Krisztus kegyelme —, s meglátunk Krisztusban az erkölcsi tökéletesség maximumát és egyedül elfogadott s élénk állított mintáját.

S ott áll mellette az ő Társa, Mária. Az első, aki igazán „hasonló Hozzá”, akinek legtökéletesebbre csiszolt lélek-tükrén hiánytalanul tükrözik a Jézus Krisztusban megjelent isteni élet. Amikor Krisztust szemléljük, akaratlanul is Máriát látjuk, akinek lelkén oly szépen kiverődött Krisztus arca. Máriát, akinek eszményi alakja bennünk is jobb, eszményi életünk ideáját keltegeti. Azt, amelynek bennünket is eredetileg gondolt az örök Értelem, s amelyért bennünk is lelkesedett az örök Szeretet! Amelyért szintén teremtette a világot, s amelytől szintén egyet vár: szeretetet. Önünknek ez a nemesebb, ősbibb eszméje ebben a bűnsújtotta világban is, gyógyulásunk útján is föladatunk és sürgető parancsunk. Mária most is itt áll mellettünk, és dajkálja, táplálja bennünk az újjászülető isteni életet, örök és eredeti eszménken visszatükröző krisztusi hasonlóságunkat. Az Immaculata azért oly fölséges és szükséges ajándéka Istennek. Nem Szűz Máriának, hanem nekünk fontos. Hogy létünk tragikuma el ne maritsen, hogy legyen kedvünk felemelkedni s az élet tengerének felszínén maradni. Hogy ne kényszeredetten s fáradtan, hanem őszintén, nagylelkűen, ujjongva énekeljük az élet szerelmének énekét, az élet szépségét, s kiáltunk bele ebbe a bűnsújtotta világba, hogy érdemes, nagyon érdemes, s boldogság élni.

Ehhez a magasabb szárnyalású életszemlélethez kétségtelenül sokat kell még tisztlunk. Annyira kihálóban van a lelki, az eszményi ember. Szennyes képzeink hatalmába kerülünk, s áramlásukban folyton értéktelenedik ember-voltunk, s az animalitás élményszférájában piszkoljuk menyegzős köntösünket. Ilyenkor oly jól jön segítségünk az eszmények világából s jókor integet felénk az Immaculata látomása. A nagy lelki újjászületek, a visszatérések és meg-térések mindig Márián keresztül sikerülnek igazában.

A Boldogságos Szűz ünneplésének ebből a lélektanából nőtt a szeplőtelen fogantatásért vívott szellemi harc heroizmusa és állhatatossága, s ez az a Mária-nézés, amely szívesen pihen meg az Isten Anyjának kiváltságain, s amelynek van poézise Szűz Mária örömeinek felidézéséhez, s tud ma is önfeledten Boldogsásonyunk testi megdicsőülésének titkán örvendeni. S itt visszatérünk első gondolatunkhoz: Ha ily fölséges távlatok táplálják Mária-tiszteletünket, nem rekedünk meg hasznossági szempontoknál, s nem a magunk jelen sorsához mérjük Isten nagy gondolatait, hanem Istenhez, akkor önzetlenül, csak Krisztust és Máriát nézve, lelkesedünk azon, ki maga is az Úr lelkesülése, s boldogok lehetünk, hogy Krisztusunk s Máriánk van. S hogy értük, velük és bennük vagyunk igazán mi is...

ÚJ GLOSSZÁK KEMPIS TAMÁSHOZ

Hodie homo est

Házak hevernek, ablakos koporsók
néznek utánad, nagy hideg szemükben
dermedten ülnek akiket megöltél,
kezükben az emlék
Veronika-kendőjén reszket az arcod,
combjuk szomorú sivatagján
hajdani szerelmeid haldokolnak,
lépted visszhangja tompán
lúktet szívük szigorú üregében
s koponyájuk odvaiban
fölverve osonnak a lomha varangyok a bűnök,
míg fulladtan menekülsz a porosló
árnyak kardja elől s a homályból
rádront, remegő torkodat átharapja
s fölvonít hosszan a véres holdra
a komondor bánat.

Et cras non comparet

Ó régi reggel! a tornyok
hús csipkéi közt a harangszó
gyémánt pelyhei hulltak, a kút kék
gyöngye szítál s a téren az álom
két alabárdosa állt mereven...
Egy gyermek surran a téren a holt nap
régvolt fénye alatt, keze kristály
ujjai közt dideregve sosem-nőtt
szirmok színe remeg, hideg ajkán
sose-szólt szavak éneke hallgat
s szívében a vér üveges pirosában
alszik a sohasem-szeretett szerelem.
Egy gyermek surran a téren, a templom
árnyéktalan árnya elébe vetődik
s az emlék nagy szomorú szeme lassan
lecsukódik utána.

Transeunt omnia

Hová osontok fürge léptek a hajdani lépcsők
fokain, szomorú kicsi léptek merre siettek
halk neszetekkel a lélekalatti sikátor
alvó házai közt lopakodva, riadt kis
lábak, gyáva cipők, ijedezve a szívben
a visszhang gyors dobajától?

Ó rég tovatüntek az évek
lusta vizén, akik egykor az ablakok árnyas
lágy csipkéi mögül kémleltek utánad
s nézték néma nyomodban a Bűn libegő zöld
lángjait,

ó már távol a delta nyugalmas
lápjai közt viszi őket az ár s hajukat hűs
ujjaival simogatja szelíden a hinár;

s ahol éltek, a viskók darvadozó kék
árnyai közt gyomot-indát hajt a felejtés
s mind ritkábban rebben a fű a romon, ha
kúszó kígyóként hidegen fészkébe menekszik
az emlék...

néha megáll s a dudva, a páfrány
nyirkos lombjain át kitekint, fölemelve
karcú nyakát, míg távol az árnyék-tornyok
holt óráiban éjfél dobban a csönd.

És benned ilyenkor az álom
párás fodra alatt kicsi hajdani bűnös
léptek gyors kopogása szalad, tovatűnik
s erdős sejtjeid úgy borzongnak utána,
mint fuvalomban éjjel a fák.

Te relictum ex toto

Elveszített eged helyett milyen
meddő egeket koholtál magadnak!
Bolyongsz az úttalan élet
fordult tájain át sivatag
városod — álnok temetőd — vak
házai közt, magad is csak vándor
hulla...

Az ősz hideg, omló
fátylain át halk fénnel
rebben a mennybolt
s eltűnt erdők sóhaja surran az éjben:

De benned és körülötted
minden csupa sötétség,
minden csupa reménytelenség,
minden csupa embertelenség!

Beton és kő.
Beton és kő.

Rónay György

ÚJ UTAK KÖZÉPISKOLAI VALLÁSPEDAGÓGIÁNKBAN

Új idők, új történeti konstellációk új feladatok elé állítják a lelkek formálóit, a nevelőket is. A katolikus magyar jövő népe ott ül még a középiskola padjaiban. Nem lesz talán érdektelen az alapelveket tisztázni: vannak-e új feladatok leendő értelmiségünk nevelésében s ennek megfelelően kell-e új utakat keresnünk e téren? Itt a nevelésen elsősorban a valláserkölcsi nevelést értjük, mert ez alapvető jelentőségű és így közérdekű probléma. Természetesen itt nem a hitoktatás kérdésére gondolunk. Hiszen amikor a szülők egyházi iskolákba adják gyermekeiket, akkor vallásos nevelésben akarják őket részesíteni. Ez pedig nemcsak a hittanár, a hittanóra feladata, mert az egész nevelést a vallásos szellemnek kell áthatnia. A kérdés tehát itt az, hogy egész nevelői rendszerünk a tanítási órától egészen az ifjúsági egyesületi életig milyen új feladatokat ró reánk valláserkölcsi szempontból?

A magyar katolicizmus felelős tényezői s a lelkipásztori, nevelői munka gyakorlati munkásai egyaránt felismerték, hogy az új stílus — Mihalovics Zsigmond szavait idézzük —: „tömegapostolság a tömegek aposztáziájának korszakában”. Ennek útját abban jelöli meg, hogy a ma sajátos papi munkája — s mi hozzátesszük: katolikus nevelői munkája — az apostoli lélek felélesztése és kinevelése a világiakban.

Mégis sokan vannak, akik részint nem akarják ezt az igazságot elismerni, részint nem akarják pedagógiájukban ennek gyakorlati következményeit levonni. Szakemberek és jóindulatú érdeklődők körében nem egyszer voltunk súlyos vitáknak tanui. A mult kemény ostromozói és elszánt védelmezői, óvatos konzervatívok és merész újítók vitáznak. Sokszor kegyeletlenül és értetlenül „tabula rasa”-t követelnek, mások meg szintén értetlenül és csökönyösen ragaszkodnak a régihez. S hogy itt nemcsak a céhbüliek ügyéről van szó, beszédesen mutatja Mihelics Vid cikke az Új Emberben, amely egy amerikai hölgy, Miss Scanlan vallomását idézve mutat rá a katolikus pedagógia néhány fogyatékoságára.

Csaknem három év telt el az átalakulás óta, s így most már van némi távlatunk, de le is fizettük már az első tapogatódzások és próbálkozások tandíját ahhoz, hogy ezekről a kérdésekről beszéljünk: kell-e pedagógiánkban újítani, miért és hogyan? Lehet-e egyoldalúan elmarasztalni a multat vagy mereven ragaszkodni a régihez? Illetve, ha nem, és ez eleve világos, mi az, amit át kell menteni, és mi az, amiben újítani kell? Ebben a vonatkozásban szeretnők néhány gondolattal szolgálni az eszmék tisztázását.

* * *

VITÁKRÓL beszéltünk és hadd idézzünk itt illusztrálásul egy ilyen vitát, amely két, a harmincas évek végét járó egykori osztálytárs: egy orvos és egy szerzetes-paptanár között folyt le a vonaton. E képzelt — ha nem is szószerint, de részleteiben többszörösen valójában is megélt — vita utóbbi szerepét magunkra vállaljuk, így közvetlenebb.

Tehát épp egy ifjúsági A. C. értekezletről utazom haza a fővárosból állomáshelyemre s a vonaton összetalálkozom volt osztálytársammal, aki egy darabig útitársamul szegődik. Csakhamar ifjúsági ügyekre terelődik a szó, a régi és új nevelés kérdésére, s ekkor így szól hozzám barátom:

— Kedves Atya, hadd nevezzelek most én is így, mert oly kellemesen lepett meg, amikor az imént így szólított meg egyik volt hallgatód. Ez az új

hang felbátorít, hogy elpanaszoljam azt, amiről a multkor beszélgettünk az osztálytalálkozón. Te nem voltál ott. Abból a régi vitából indultunk ki, amelyben évekkal ezelőtt Te is résztvettél, amikor Szekfű Gyula cikkéről volt szó: „Valahol utat veszítettünk”... Ebben akkor egyetértettünk. Most azonban épp arról szó, hogy ebben a mi szerzetestanáraink, a te rendtársaid is felelősek voltak, ők is hibáztak. Nem sértelek ezzel?

— Barátom, úgy tekints rám, mint aki lélek szerint az ő gyermekük vagyok, test az ő testükből, vér az ő vérükből. Most már testvérük, rendtársuk, tehát egy vagyok velük, osztozom minden dicsőségükben és hibájukban — és minden felelőségükben is. Beszélj bátran — de azután audiatur et altera pars!

— Természetesen. Első panaszom: lelkiekben nem kaptunk eleget. Nem lettünk Krisztus elszánt katonáivá akkor, amikor hamis próféták ugyancsak fanatizálták a tömegeket. Ha én nem maradok személyi kapcsolatban paptanárommal, aki legalább is gyakori áldozóvá, katolikus ujság olvasójává tett, eskető papom és megkeresztelője gyermekeimnek, akkor — mint társaim zöme — én is messze szakadtam volna. Anyakönyvi katolikus volnék, és elkallódtam volna felszínes társadalmi vagy politikai mozgalmakban, vagy a nyárspolgári életben. S idegenül állnék most az előbb említett fogalmakkal szemben: Actio Catholica... világi apostolok... Bizony, kedves Atya, lásd be, társaink többsége idegen ezekkel szemben, pedig nyolc évig oktatták a legkitűnőbb paptanárok, s naponta ott hallgattak misét gyönyörű kápolnáinkban. Miért nem adtak, miért nem adtatok a tömegeknek olyan nevelést, amely jobban hozzászólta volna őket az Egyházhoz?

— Értem panaszodat, s nem Te vagy az első, aki ezt elmondottad. Nem is térek ki a válasz elől, de szeretném a többit is hallani, hátha közös tövön fakadnak.

— Rendben van. Valóban rokon is ezzel a másik panaszom. Fogalmazzuk meg így: sok profán tudományt kaptunk és aránylag kevés teológiát, szinte semmit a hittanórán kívül. Aránylag, mondom, ahhoz képest, hogy nyolc paptanár és csak egy civil tornatanár volt a nevelőnk. Onképzőkörben is, tanítás során is sok kitűnő tudós foglalkozott velünk, köztük nem egy kiváló író, tankönyvek és tudományos könyvek szerzői. És mégsem érzem magam előnyben kollégámmal szemben, aki a közeli civilgimnázium növendéke volt.

— Ezt is megértettem. Halljuk a következő panasz!

— Ebből folyik az is. Nem kaptunk elég katolikus világnézeti képzést. Nem formáltak ki bennünk tudatos katolikus világnézetet. Kissé mechanikusan, formalisztikusan megtanultuk a katolikus tételeket, meghatározásokat, megemlítve az ellenkezően tanítók nevét. De nem kaptuk meg az ellenvélemények, tévtanítások részletes feltárását s ennek alapján azok cáfolatát. Ez vagy féltésből, vagy túlzott biztonságérzetből fakadhatott. Voltak egy-egy gesztussal elintézett tévtanok és tévtanítók, alapostolok (pl. történelmi materializmus, racionalizmus, Marx, Ady stb.). De néhány egyszerű szóval, „józan parasztésszel” egyikünk sem tudta ezeket megcáfolni, elmarasztalni. Csak beszajkóztuk kitűnő katolikus tankönyveink szabatos meghatározásait, s többen közülünk, tanárainkhoz hasonlóan, jól érezték magukat a Péter-szikla biztos alapján, a biztos bástya falai mögül nézve le ellenségeinkre. De nem mindenki, s talán nem is a többség. Pedig az ellenfél lebecsülése nem jó taktika. Nem is szólva arról, hogy nem is okvetlenül mindig az Evangélium ellenfeleivel állottunk szemben, hanem inkább az uralkodó rendszereivel — vegyük csak a szociális kérdés ügyét. Itt tehát vétkes egyoldalúságra is vezetett ez a pedagógia: a jogos kritikától való elzárkózásra. S hol volt akkor a népi tehetségek felkarolása, a róluk való szociális gondoskodás? Azóta már a falusi tehetségmentés ügyének buzgó felkarolásával beismertétek az akkori helyzet fonák-ságát. Mert bizony például a mi pesti iskolánk nagyon úri iskola volt...

— Ez természetesen alakult így, földrajzi helyzetéből, és ez nem a pedagógia következménye!

— Megengedem, csak éppen kínálkozott a szembeállítás, de most már a pedagógiára visszatérve folytatom: tanítási módszerek egyoldalúsága jórészt annak a következménye, hogy túltengett a verbalizmus, a szószerint való szajkózás. Pedig nemcsak leckét elfújó, hanem józanul és katolikusán gondolkodó embereket kell nevelnetek. Bölcséletet tanultunk, de mit tudtunk például a skolasztikáról s a neoskolasztikus mozgalomról? Külföldi művelt katolikus körökben a Summát olvassák és vitatkoznak róla. Mi pedig alig tudtunk többet, mint az angyali doktor nevét és művének címét. Te többet tudtál, mert néhánymagaddal feljártál tanárainkhoz. De ilyen hány volt? Csak a gyakori gyónók, vagy az önképzőkörben, cserkészletben működők. A fiúk zöme csak az iskolában és templomban látta őket...

— Ne folytasd ezt tovább — világosan látom, miről van szó.

— Épp eljutottam ahhoz, hogy megfogalmazzam újabb kifogásomat: közelebről csak kevesekkel foglalkoztak a mi tanáraink. Elismerem, hogy az a néhány jóval többet kapott az átlagnál. Gondolom, Te is így kaptál indítást, hivatást a papságra, és többi papi osztálytársunk is. Mások, mint én is...

— De most már közbevágek! Hogy itt tartasz, és mindezt így elmondhatod, azt jórészt nem volt lelkiatyádnak és cserkészparancsnokodnak köszönheted?

— Igen, de mondtam már, hogy én is a kevesek közé tartoztam, akik legalább a középiskola után maradtam meg személyi kapcsolatban volt tanárommal. De örülök, hogy a cserkészetre terelted a szót. Volt kitűnő cserkészcsapatunk — egyike a legelsőeknek, sorrendben is, minőségben is — és ifjúságom legjobb élményeit a cserkész táboroknak köszönhetem. A pompás táborutúzek, a hangulatos reggeli és esti imák, a lelkiismeretvizsgálás az eloltott zseblámpa mellett... Ott szoktam meg a napi imát és lelkiismeretvizsgálást. De ez, gondolom, csak mellékes eredmény volt, nem ez volt a cserkészlet célja. Kellott volna valami vallásos egyesület, Mária-Kongregáció vagy A. C. ...

— Vigyázzunk, az Actio Catholicát akkor még nem gondolta ki a pápa. Viszont voltak osztálytársaink, akik máshová jártak középiskolai kongregációba...

— Igen, máshová! Én azért sem jártam máshová! Engem hozzátok adtak a szüleim. Én mindent tőletek akartam. Lehet, hogy kényelemből: egy helyen! De nem volt jogom ehhez? És miért csináltok most ti magatok is kongregációt, zárt lelkigyakorlatot, A. C. tanfolyamot? Ezzel elismeritek, hogy szükségesnek tartjátok. Pedig Te sem így kezdted el tizegynéhány éve...

— Ez már nekem szól személyesen? Tanáraink ostromozásából úgylátszik kifogytál. Halljuk tehát az utolsó vádat paptanárr-barátod, az újabb szerzetes-tanári generáció képviselője ellen.

— Igen, az újabb ellen is. Hát Te mivel foglalkoztál első paptanári éveidben? Hosszú évek munkáját ölted bele abba a hatalmas katolikus főiskolai és társadalmi egyesületbe, amelynek én is köszönöm egyetemim éveim romantikáját, s amely alkalmat adott hitvesem kiválasztására. De mégiscsak neobarokk volt, kissé túlfeudális, felszínen mozgó: megelégedett a katolikus fiatalság katolikus szellemű szórakoztatásával, összetartásával, társadalmi élettel, de világnézeti alapozást, spirituális képzést, elhatározóan döntő, mély katolikus élményt nem nyújtott, lelkes világi apostolokat nem nevelt...

— Nem nevelt, mert nem is ez volt a hivatása, viszont...

— Bocsánat, Atya, megegyeztünk, hogy a végén egy csokorban kapom meg a választ, most kötöm a csomót: ez a jólélekkel, lelkesen végzett, de mégis csak felszínen mozgó és a befektetett sok energiához, időhöz képest aránytalanul kis eredménnyel járó társadalmi munka a főiskolások körében és a kitűnő cserkészmozgalomban való tevékenykedés, amelyet épp szerzetes-papok és regnumi atyák mélyítettek el — ez volt a non-plus-ultrája a Ti tanításonkívüli nevelői munkátoknak. S ez nem tudta kiegészíteni, megfejezni, az előbb kifejtettem sovány világnézetet adó oktatást, amely kevésnek bizonyult ahhoz, hogy utat ne tévesszünk mi is! Igenis, a fiatalabb generációnak

is meg kell tartania a lelkiismeretvizsgálatot, hogy többé utat ne veszítsünk, hanem rátaláljunk az igazi magyar jövő útjára: spirituális és nem külsőséges kereszténység, több igazsággal és szeretettel, humánus, népi gyökerekből és ősi kultúrából megújuló magyarság, európai, sőt világtávlatokban való nézés és gondolkodás... De akkor ne csak betanítsatok a Széchenyi felismerte nemzeti bűnököt, hanem egy lelkibb és öntudatosabb, elgondolkozottabb képzéssel küzdjétek a szeretetlen széthúzás és az oktalan érzelmi politika ellen. A gyűlölet és ostobaság bűnével szemben építsétek ki a szeretet és bölcsesség várát fiaink lelkében! Akkor nem fognak utat téveszteni — ezt várom tőletek fiam nevében is, akit a jövő tanévben mégiscsak Hozzatok fogok beiratni!

— Kedves Barátom, köszönöm a leplezetlen őszinteséget! Megéreztem, hogy itt nem kegyeletlen és szeretetlen támadásról van szó. Manapság ilyenekből is bőven kijut. Kihallottam szavaid mögül a segíteni akaró testvér szeretetét, a fiatal apa aggódását. Engedd meg, hogy kissé mint történész is feleljek, mert bírálatodban épp a történelmi szemlélet hiányát észleltem. Fontos tehát rögzíteni: Mi azt a generációt képviseljük, amely épp az első világháború utolsó évében került a középiskola padjaiba. Vagyis a két világháború hatalmas caesúrája következtében mondhatjuk, hogy más világban nőttek fel apáink és tanáraink; a dualizmus korában, másban mi; a trianoni világban, és új, lényegesen újabb világban kezdi majd a középiskolát fiad. Úgy látom, hogy — mint annyian mások — erre az alapvető történelmi tényre nem gondoltál Te sem. S mivel más korok más és más követelményeket támasztanak a nevelővel szemben, e történelmi disztinkció nyomán jobban meg fogod érteni volt tanárainkat is, és comprendre c'est pardonner...

— Tehát tanáraink nemzedéke, a nagy Prohászka hűséges tanítványai, egy laikus szemléletű, materialista korban nőttek fel, amely nem ismert még gyakori szentáldozást, lelkigyakorlatot, liturgikus mozgalmat és i. t. Még a jozefinizmus zsibbasztó béklyóit érezték neveltetésükben. Nem igen látják a templomban a férfiintelligenciát, tanítványaik apáit. Tudományos képzésük a pozitívizmus világába s a Beöthy-féle irodalomszemlélet korába esik. Soraikban is ott van még a jozefinizmus és liberalizmus néhány késői képviselője.

— Mostoha időben végeztek nehéz munkát: a nagy apostol nyomában az ugartórs kemény munkáját. Mai szemmel néztél a tegnapi, amikor hibáztattad őket, hogy lelkiekben nem adtak többet. Adott helyzetben ránevelni az ifjúságot, hogy ne csak vasárnap, hanem hétköznapon is tudjon szentmisére járni, ne csak parancsolt alkalommal, egyszer egy évben szentáldozáshoz járulni, hanem évente többször is — olyan pesti fiúk is, akiknek atyja érettségi óta nem gyónt —, hihetetlen nagy vívmány volt. Képviselni a liberális nemzedék fiai előtt a hamisítatlan papi eszményt: hallatlanul mélységes élményt nyújtott nekünk. Persze abban a világban nem sokaknak, mert ehhez a fogékonyság sem volt meg sokakban.

Sok profán tudományt adtak? Igen, de a sorok mögött ott izzott az igazság, hogy a hit nem ellenkezik a tudománnyal, s ennek a felismerésnek kellett kibontakozni bennünk. Pedig apáink korában nem ez volt a közvélemény, hanem az ellenkezője! (Arról persze nem tehetünk, hogy most néhány elkésett unoka kezdi feleleveníteni e tévtant!) Az, hogy bennünk a hit és tudás harmonikusan fejlődött ki, pozitív eredmény volt.

Nem adtak elég hitet és nem láncoltak eléggé az Egyházhoz? Ne haragudjál, de e vád részben tévedésen alapul, részben nem is igazságos. Mert a hithez nem lehet úgy hozzájutni, mint valami ruhához, amit magunkra öltünk: ez a kegyelem titokzatos műve. A Lélek pedig ott fú, ahol akar... S aki hívő is lett Isten kegyelméből s ezt tudományosan is megalapozta a középiskolában, nem okvetlenül kerül el, hogy férfikorában meg ne vívja a maga harcát hitének megtartásáért. De nem is okvetlenül láncolódik az Egyházhoz, aki hívő, hiszen tudjuk, milyen sokszor szakítja el a hívőket az emberi gyarlóság, a szenvedély a kemény parancsot képviselő Egyháztól, ha csak átmeneti-

leg is... A harcot önmagában jobbik énjéért mindenkinek magának kell megvívnia és ne az iskolára, hanem magára vessen, ha ezt elmulasztotta, vagy abbahagyta.

Abban igazad van, hogy nem foglalkoztunk eleget az ellenkező véleményekkel, az ellenféllel. Helyesen céloztál reá: ez a biztonságérzetből fakadt. De ez nem tanáraink hibája, hanem a trianoni kor szelleméé. A Biztonság, a Hatalom kora volt ez a kereszténység számára, amely nemcsak államilag elfogadott és védett, hanem meg is vallott, vagy többnyire csak külsőleg hangoztatott világnézet volt. Időszaki és napisajtóval rendelkezett és nem volt mitől félnie. A politikában egyszerű hatalmi szóval letiltották az ellenpólus politikai működését, sajtóját, vagyis föld alá kényszerítették. A felszínen minden csendes volt... S ki örködött azon, hogy ezt ne kavarja fel senki és semmi? Nem az államhatalom?

Amit a szociális nevelés kapcsán mondtál, igaz, de nem igazságos, amikor ezért minket, az egyházi iskolát teszel felelőssé! Valóban egyoldalú, téves szociális szemléletről volt szó, de ez nem az Egyházé volt, nem tőle eredt. Az egész társadalom elfogadott egy polgári életszemléletet és társadalmi berendezkedést. Ez összenőtt az államhatalommal, amely féltően vette azt védőszárnyai alá. Nyugós pártfogásával megbénította az Egyházat is. Például a püspöki kinevezések egyoldalúan politikai szempontú kezelésével megnehezítette, hogy a frissebb, spirituálisabb, tehát szociálisabb szellem terjedjen, a Rerum Novarum szelleme. Politikailag megbízható, liberális szemléletű egyházfejedelmek jutottak többnyire a mult század végén a püspöki székekbe, s amikor más jutott oda, nem volt persona grata. Gondolj csak Prohászkarára! Mennyi nehézséggel kellett megküzdenie, még a falakon belül is. Az ő szelleme és Giessweiné sem találhatott utat mindenüvé egyházi részen sem. A hivatalos egyházi álláspontra XIII. Leó után azt mondani, hogy antiszociális volt: történeti falsum! Viszont a mi körülményeink között kiaalkult magyar egyházi felfogást elmarasztaló ítélet visszahull a mindent felfaló és irányító bálványra: az Államra. A hibáztatás csak az államhatalom és berendezés túlságosan lojális szolgálatára vonatkozhat, akár pedagógiai síkon, akár egyebütt.

Ami a tudományos nevelést illeti: itt sem gondoltak arra, hogy érdemes volna az anyagelvűség világnézetét behatóbban cáfolni. Egyszerűen nem tartották veszélyesnek, számbajöhetőnek. Másrészt oly sok csábítóan érdekes újságot kaptunk a tudomány világában, új irodalmi és történelmi szemléletet! Hiszen ha rendszerezésében nem is, de részleteiben már élvezhettük a szellemtörténeti módszer átértékelésének remek gyümölcseit — és ez nagy haladást jelentett világnézeti vonatkozásban is. Mi már mosolyogtunk a „sötét” középkoron, a „nemzetietlen” barokkon, s a szerencsésebbek, akiknek fiatal tanáruk volt, már nem intézték el egyoldalúan Adyt! Igenis, állítom, világnézetünk igazabb, keresztényibb, katolikusabb apáinkénál!

Azt készségesen elismerem, hogy sok volt a verbalizmus. No de elvégre a pedagógia is fejlődő tudomány. Ma már a tankönyvek is mások. Kétségtelen, hogy a munkáltató oktatás öntudatosabb tudást követel. De az már nem hibáztatható, hogy a mi időnkben a középiskola kevés teológiát adott, s így pl. alig hallottunk valamit a skolasztikáról. De kaptunk egy skolasztikus képzett, ragyogó elméből sarjadt, hallatlanul tömör és értékes hittankönyv-sorozatot (Schütz Antalét) s ennek logikus, rendszeres felépítéséből imponálóan bontakozott ki előttünk dogmarendszerünk gyönyörű épülete, erkölcsstanunk és aszketikánk felsőbbes tisztasága, fogyhatatlan önújító erejével megújuló Egyházunk történelmének tanítása és legvégül az apologetikában diadalmas világnézetünk.

Amit pedig a cserkészetről mondtál, szinte magától kínálja a választ. Bevallottad, hogy mint cserkész tanultál meg naponta imádkozni, s tudom, hogy ott tanultuk meg, mi az igazlelkűség és a tiszta élet. Azt hiszed, ez mellékes cél volt? Hát nem tanulta meg Veled egyetemben sok hitetlen apának liberális környezetében növekvő fia, aki vallásos egyesületbe nem lépett, nem

léphetett volna be soha. Akkor a kongreganista jelző liberális körökben egyenlő volt a „sötét” jelzővel. Legnagyobb történetírónkban is azt kifogásolja a tehetséges Németh László, hogy „kongreganista gátlásai” vannak és ezzel igen peioratív ítéletet akar mondani... Tehát akkor elég volt a mi iskolánkban a cserkészlet, amely maga is fejlődött, mélyült az idők folyamán, amíg eljutott a táborig oltáros, naponkénti szentmiséhez. Ebből mi hat táborban egyetlen egyet sem láttunk még, mert az élet fokozatosan fejlesztette ki.

Csak kevés diákkal foglalkoztak külön? XI. Pius jelszava, hogy „a munkások apostolai a munkások legyenek” immár kötelességünké teszi, hogy ezt az elvet az ifjúságra alkalmazva, belőlük neveljük ki munkatársainkat, az ifjúság apostoli lelkű vezetőit. A különbség még ott van, hogy régen későbbi hivatásukra neveltük őket, most pedig már ifjú-vezetőkbe is ki akarjuk képezni őket. Ámbár ez sem egészen új, gondolj csak a cserkészlet vezetőképzésére!

Nem neveltek világi apostolt? Egyszerűen azért, mert ez a mának és nem a tegnapiak parancsa. A századforduló korában, tehát tanáraink diákkorában, mondjuk: tegnapelőtt még az volt a főtörekvés, hogy hívő embereket neveljenek. Az oltárhoz édesgessék őket. S a legjobbban a papi hivatás csiráját fejlessék. A Prohászka megindította nagy renaissance nyomán, a világháború utáni időkben már az kezdett a jelszó lenni, hogy hitvalló embereink legyenek s ezeket kezdték szervezni. Ez volt a tegnapi feladata. Megindul a szervezett katolikus sajtó, fellendül a katolikus könyvkiadás, az egyházközségi és egyesületi élet. De sok a jelszó-kereszténység, a tartalom, az élet még rácsafog a névre sokszor. A tömegeket el kell vezetni Krisztushoz, ehhez a papság egymaga nem elég, s ekkor adja ki XI. Pius pápa a Katolikus Akció korszakalkotó jelszavát: világi apostolokat, papságot és híveket egybefogó katolikus tevékenységet, mozgalmat! Ez sem válik egy napról a másikra általánosan ismertté — de ma már nálunk is csaknem mindenki tudja és érzi, hogy ez és nem más a ma katolikus parancsa!

Légy nyugodt, a fiadból világi apostolt igyekszünk majd nevelni. Nálad még beérték tanáraid azzal, hogy templombajáró és hitedet megvalló ember légy és szellemi táplálékodat (könyv, sajtó) s társadalmi életedet is eszerint irányítsad, hogy hívő katolikus leányt végy feleségül... S ezért légy hálás annak a nagybaroknak nevezett egyesületnek is, amely nemcsak romantikát, hanem hitvest is adott Neked, rászoktatott katolikus társadalmi életre, hited nyílt megvallására — ez mind ritka fogalom volt apáink korában! S ha igazságos vagy, azt is elismered, hogy e szövetség páratlan lehetőséget nyújtott szervezetével, hogy papság és világiak, öregek, fiatalok, férfiak, nők testvéri együttesben működhessenek. Persze akkor a kor igénye szerint nem hitbuzgalmi, hanem társadalmi vonalon.

Végül még egyet. Érzed talán, hogy sok mindent lehetne mondani, amit világi ember talán nem is ért meg, mert pl. nem tudja, mi a különbség a századforduló és a mai idők papképzése között. De legalább mint adott tényt vedd tudomásul, hogy mind neveltetés, mind mostoha külső adottságok következtében hallatlanul nehezebb volt tanáraink helyzete a mienknél. Mi már Prohászkan nevelődtünk és kezünkben volt Pázmány óta az első magyar dogmatika... S amit mint fiatal apának is jo tudnod: a mi tanáraink kezdő éveiben még a Sík—Schütz Imádságoskönyv sem volt meg. Ez az ő nemzedékük lelkiiségének gyönyörű kivirágzása: a legkiválóbbaké, de mint vívmány és kincs: valamennyié. Ők még nem adhattak serdülő diákok és szüleik kezébe Tóth Tihamér, Koszter atya, Stadler Frieda és Csaba Margit könyvét. Amit ma egyetlen könyvcím megadással elintéztünk egy perc alatt, náluk talán egy fáradságos délután hosszú beszélgetésébe került...

Mindent egybevéve: nem szabad feledned, hogy nemcsak a természetben, hanem a pedagógiában sincsenek ugrások. Ne csodálkozz, ha tanáraid s mi tegnap beértük azzal, ami tegnapelőtt még nem volt meg, s így újszerű, időszzerű volt, de ma már kevés, túlhaladott. A ma akkor a holnapot jelentette.

S a jövőbe látni a próféták adománya. Keveseknek adatik meg, hiányolni nem lehet!

Ezzel be is fejeztem, kedves Barátom, válaszomat. De a tények is beszélnek, nemcsak a szavak. Hogy mégis más apák hozzák fiaikat iskoláinkba, valóságosabb, egyházasabbban érző és gondolkodó apák, ez a régi tanári nemzedék magvetésének gyümölcse. Nem idézték hiába a költő szellemét: különb utódot neveltek, mint apja volt. Tehát nem védelmünkre szorul az a tanári nemzedék, hanem csodálatunkat érdemli ki. Szeretnők mi is nyomdokukba lépve felismerni és követni a kor parancsát. Amint ők tették, amikor kezdtek hitvalló életre nevelni, hivatásra és családapaságra felkészíteni... Vagy vegyük a cserkészlet forradalmi újítását! Igenis, Barátom, mi utódok szent irigységgel gondolunk arra a tanári nemzedékre, arra az iskolára, amelynek tanítványai voltunk. Fogadhatod ezt vallomásnak is a mi Alma Materünk iránt, amelyre nemrég fröccsent sár egy beteg és egyoldalúan torzító írásból egyik hetilapunk hasábján...

— Köszönöm, Atya, a történeti szempontot! Most döböntem csak reá, hogy épp a mi nemzedékünk milyen szerencsésen láthatja e korfordulókat. Értem, hogy a tanulság kedvéért élezted így ki a határvonalakat, hiszen a történelem nem ismer ilyeneket, mert a tegnap emberei ma is élnek, de mégis világosan érzem a különbséget a tegnapelőtt, a tegnap és a ma között. Mára be is fejeztük a beszélgetést, hazaérkeztem. De legközelebb azt szeretném hallani, miben látod a ma parancsát a pedagógiában? Arra is kíváncsi vagyok, vajjon általánossá vált-e, átment-e a köztudatba ez a felismerés? Mert amint a mi tanáraink nemzedékében sem illett mindenkire a jellemzésed, csak az általánosságra, bizonyára ma sem teszi mindenki magáévá a mának parancsát. De általánossá válik-e legalább? Laudetur, a viszontlátásra!

* * *

BARÁTOM kiszállt a vonatból. Utánanézek az éjszakába. Már elindult a vonat, amikor a perronról törtét valaki kifelé poggyászával, de hiába, lemarad. S íme, a csillagfényes éjszakában a lezajlott beszélgetés végakkordja és ez a kis intermezzo készen kínálja fel az elmélkedés anyagát: Lehet, hogy valaki nem ismeri fel a ma parancsát és a tegnap szellemében csinál pedagógiát. De a vonat továbbmegy és ő menthetetlenül lemarad. Az ifjúság a vonaton ül. Mindenki lemaradhat, csak a mozdonyvezető nem. Ha lemarad, más áll a helyébe. Igazi katolikus nevelő pedig nem mond le arról, hogy az ő vonatát, amelyen az ő gondjaira bízott ifjúság ül, maga vezesse a jövő felé. Hivatása is, becsülete is erre kötelezi.

„Nyúljunk keblünkbe“, Széchenyivel mondom, és kérdezzük meg őszintén magunkat: elég világosan és elég sokan beláttuk-e már, hogy ma nem dolgozhat a nevelő — akár pap, akár tanár — ugyanúgy, mint tegnap? Hiszen a mi tanáraink, atyáink is másképp dolgoztak, mint elődeik, — és minden bizonynyal a mi fiainkat is új idők új dalai ihletik majd! Hányan vannak, akik strucc módjára látatlanra veszik a dolgokat! Előítéletek szemellenzői mögé bújnak. Szavakat, elnevezéseket kifogásolnak, a szolid iskolai munkát féltik, túlzásoktól óvnak, hagyományokat védenek s elzárkóznak minden újítástól. Nihil innovetur! Eddig sem volt missa recitata, mire való mostan? Eddig sem volt pályaválasztási zárt lelkigyakorlat, mire való mostan? Eddig sem volt ifjúsági A. C. mire való mostan?

Egészen világos pedig a tétel: új idők új célkitűzéseket hoznak, ezek pedig új módszereket követelnek. Ha igazságtalannak érezzük, hogy egyesek mai követelményeket kérnek számon a tegnap nevelőtől — épp annyira észellenes feltételezni, hogy merőben tegnapi módszerekkel eleget tudunk tenni a ma parancsának, ami pedig nem más, mint a holnap előkészítése.

Mielőtt az új módszerekre rátérnénk, tudatosítsuk magunk előtt az új idők jellemző vonásait:

1. A mai nemzedék spirituális beállítottságú, igényű. Mi kevesebb fáradsá-

sággal nevelünk komoly lelkiéletet élő fiatalokat: napiáldozókat, elmélkedő, liturgikusan imádkozó fiatalokat, mint atyáink a kötelező iskolai áldozásoknál csak egy fokkal gyakrabban (pl. havonta) áldozókat. Növendékeink jobbjai szinte a papi színvonalhoz emelkednek (napi áldozás, elmélkedés, lelkiolvasmány stb.). Környezetük sokszor hasonlóan vallásos: hányszor áldoznak együtt szülők fiaikkal, ministrálnak meglett atyák, közös családi imát végeznek otthon és í. t. Vagy vegyük a katolikus jellegű pártok térhódítását Európaszertel! Vagy egészen más területen: hasonlítsuk össze a mai amerikai filmek szellemét a húsz év előttiakkal!

2. Viszont ott a kiáltó kontraszt: materialismus redivivus! S ha a magunk portáján nézünk körül, még jobban kiélezi az ellentétet, hogy mintha épp ez az anyagelvűség követelne polgárjogot magának s akarna uralkodó nézetté válni. Ebből azután következik, hogy az Egyházra nézve a védettség, a biztonság kora lejárt. Most új állásokat kell kiépíteni, vége a kényelem világának, s helyébe jön az állandó készenlété. Ezért régi személyes feladatok helyett gyakran újakat kell vállalni. Sokszor eszközöket és előfeltételeket kell előbb megteremteni (pl. világhírű sajtó érintkezés sajtó hiányában stb.). Az Egyház így a szilárd bástyák mögül — a sokszor kényelemre, tuncyására kísértő biztos fedezékből — Isten szabad ege alá került.

3. Így tehát nálunk most realizálódtak a száz éve felmerült lehetőségek, és az Egyháznak az állami pártfogás helyett híveinek védelme alá kell húzódnia. Nem az uralkodó, a kormányok, hanem a hívősegek, a nép lesz igazi szövetségese. Montalembert és Eötvös József álma megvalósult. Egyház és demokrácia kapcsolata tehát nemcsak az eszmei, hanem a történelmi fejlődés eredménye is.

4. Ha a spirituális és materialista világ ütközését nem az egyházpolitikai síkon, hanem a szellemi síkon vizsgáljuk, lehetetlen észre nem vennünk e két világnézet totális harcát. Mint láttuk, ez a harc hívta életre azt a típust, amelyet XI. Pius áldott meg, a világi apostolét. Ez ma épp úgy megdobbantja sok ifjú és leány szívét, mint egykor a sportbajnoké vagy a cserkészvezetőé.

5. Szinte közhellyé vált és nem szorult közelebbi jellemzésre, hogy a kor uralkodó eszméje a demokrácia, és irányzata szociálisabb, mint bármelyik előző koré. Ledőltek az osztálykülönbségek válaszfalai, s az a keresztény testvériség, ami eddig valójában csak a templomban valósult meg — társadalmi téren pedig csak a cserkészzetben —, most magától értetődő társadalmi rendező elv lett.

6. Ezzel összefügg, hogy korunk kollektív jellegű. Még inkább, mint a közvetlenül megelőző, két világháború közötti kor, amely inkább csak az átmenetet alkotta. Fiatalságunk mozgalmakban, közösségekben szeret dolgozni. Érzéke van Krisztus Misztikus Testének dogmája iránt. Szereti a liturgiát. Nem érzéketlen az egyházközségi gondolattal szemben sem. E vonatkozásban még a harmincsok nemzedéke is világosan érzi a különbséget maga és az új nemzedék között.

7. Mindezzel és a rohamos történelmi és technikai fejlődéssel együtt jár, hogy a mi korunk rendkívül dinamikus, aktív jellegű. Talán türelmetlen, túlmozgalmas is. Kevésbé tud várni — és kívárni. Lehetőség és szükséglet, szubjektív és objektív igény van benne az aktivitásra. Fiaink nemzedéke nemcsak szavalni és felolvasni akar vallásos egyesületekben, hanem tevékenykedni is Isten országáért.

8. Még inkább, mint a közvetlenül megelőző nemzedékben, megvan a maiiban az egyszerűségre, a lényegre törekvés, a sallangok és cikornyák, az üres formák elvetése.

* * *

MONDJUK, ez volna a diagnózis. Mi tehát a pedagógiai tennivaló?

Elsősorban megtartani mindent a multból, ami időtálló érték. Változatlan marad a középiskola célja: közvetíteni az általános műveltséget, vallásérkölcsi nevelést adni és képesíteni a felsőbb tanulmányokra. Az a tudásanyag, amelyet az általános műveltség érdekében el kell sajátítani, adva van a tanterv-

ben. Hogy formális képzőerejét minél hathatósabban kihasználhassuk, megalkuvás nélkül meg is kell követelni. Tehát a tananyag számonkérése, az iskolai fegyelem megtartása terén inkább szigorítani kell, mint lazítani. A rendkívüli idők úgyis sokat lazítottak.

A vallás erkölcsi nevelés vonatkozásában világos a reform iránya. Le kell vonnunk az elmúlt világegés tanulságait. Akik benne éltek a viharos idők, az ostrom, az óvóhelyi élet pasztorációs munkájában, azok életre szóló benyomásokban, élményekben kapták meg a nagy tanulságokat. A legnagyobb mea culpa, a legmegrendítőbb vallomások azok ajkán hangzottak el, akik keserűen ismerték be, hogy egész életükkel megtagadták Azt, akit ajkukkal vallottak. Akik pedig kegyelmi életet éltek, azok nagyrészt helytálltak. S akik tudtak gyermekded lélekkel Rómára tekinteni, nem igen sodródtak szélsőségek felé... A tanulság tehát: elsősorban hitből és hit szerint való, kegyelmi életre kell nevelni, a komoly lelkiélet rendszeres kereteivel. A legszögesebb gondot erre fordítsuk. Nemcsak hittanár, hanem osztályfőnök is, mások is. Ez legyen nevelőmunkánk főcélja. Diákprédikációk és osztályfőnöki órák végső fokon e célt szolgálják elsősorban, s csak ezután következhet a többi. De parvulis ad Christum trahendis...

A komoly hitélet megteremtése után a pápa intenciói, az A. C. szelleme szerint aktivitásban nyilvánuljon meg növendékeinkben az apostoli lelkület. A mélyebb, teológiai indítékokon kívül (Corpus Christi mysticum, Caritas Christi urget nos etc.) nagyon célszerűen dolgozhatunk az időszerű indítékokkal is. Egyházunk mai helyzetére célozva. Széles fronton történő támadással szemben szélesfrontú védelem: sorompóba kell állni mindenkinek, öregnek, fiatalnak egyaránt. Az ifjúság fogékony az ilyenek iránt. S bármily ellenmondóan hat: ez még kegyelmi élete szempontjából is gyümölcsöző. Mert jóllehet tény, hogy ez előfeltétele az apostolkodásnak, — de fiataloknál gyakran épp azt látjuk, hogy fordítva van: azért kezd rendszeres lelkiéletbe, hogy méltó lehessen az apostolkodásra! Persze apostolkodási területe elsősorban a család, azután az osztály, az egyesület, ahol minél több társát bírja majd rá a komoly szellemi munkára, lelkiéletre és apostolkodásra.

Természetesen kizárólagos szempontokkal itt sem dolgozhatunk, és nem nevelhetünk mindenkiből tevékeny világi apostolt, s ezeket azért nem tekintjük „másodrendű katolikusoknak”. Tegnap sem számított annak, aki nem jutott el a hívősorból a hitvalló kiállásig. De mégsem szállíthatjuk le az átlaghoz eszményeinket. Különbösen is nem minden apostolkodás jelent külső tevékenységet. Ott az ima apostolsága. Igenis, valljuk, hogy ki kell hoznunk neveltjeink lelkéből kegyelmi síkon azt a készséget, amit más vonatkozásban a 3. cserkész törvény kívánt meg: A cserkész, ahol tud, segít. Ezt a lelki segítségre kész szolidaritás-érzetet Krisztus Misztikus Testében kell kimunkálni bennük. Az Isten országa terjesztésének imával és tettel, vagy csak imával legyenek részesei, de sohasem ölbetett kezű, közönyös szemlélői.

Ezt a szellemet gyakorlatilag az ifjúsági A. C. keretében nevelhetjük bele ifjúságunkba, a francia, belga JEC mintájára. Ennek összejövetelein öntevékeny viták, anekdoták során tudatosul hitük, a mozgalmi munkában kapják meg a világi apostolkodás gyakorlatát. Itt olvadnak össze testvéri együttesben (de nemcsak az elit, mint a cserkészletben, hanem mindnyájan) és e kat. ifjúsági mozgalom derűs ifjúsági életében, munkájában élük meg, hogy a kereszténység életigenlés és derű, nem pedig savanyú, komor élettágadás. Az ifjúsági A. C. táborai során, Isten szabad ege alatt, a kegyelmi élet és testvéri együttes melegében, népi dallamok és liturgikus énekek ritmusában dobban össze a szívük és csendül diadalmas hitvallásra ajkuk: Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat!

Ha komoly vallási elmélyítést akarok adni növendékemnek, akkor gondot kell fordítanom otthoni környezetére is. A Szülők Szövetségén keresztül tehát teljesítse az iskola a maga misszióját e téren. De totális a nevelésünk annyiban is, hogy az érettségi után sem engedhetjük el végleg növendékeink kezét. Ifjú-

sági csoportokban vagy klubszerű életben a tömeggel, kongregációban vagy Hitstudományi Akadémiában az elittel fenn kell tartanunk a kapcsolatot. Adjuk meg nekik ilymódon a lelki, szellemi továbbképzést, irányítást, amit igényelnek és el is várnak tőlünk. Természetesen a leghatékonyabban szociális gondozással karöltve tehetjük ezt: diákközpontokkal, könyvtárral, lelki gondozással.

Régi oktatásunkat méltán érte a verbalizmus vádjja. Most már ügyelünk, hogy — különösen világnézeti kérdésekben — precíz fogalmakon, meghatározásokon túl ne szósznerinti, hanem lényegét kifejtő tudást követeljünk, azt öntevékenyen, viták és hozzászólások nyomán bontakoztassuk ki. Órákon, tanfolyamokon, vallásos egyesületben jusson minél több idő vitákra, beszélgetésre.

Itt sok szerep jut az önkormányzatoknak. Ez az állampolgári nevelésnek is kitűnő eszköze. Természetesen a demokratikus önkormányzati elv alkalmazása is tervszerűen történjék. Jól megnevelt, kegyelmi életet élő, irányító szellemű diákokra nyugodtan rábízhatjuk mindazt, amit az önkormányzat megenged. Ha nem mint két ellenfél áll szemben a tanári kar és az ifjúsági bizottság, hanem ezek atyai barátot látnak tanárukban, akkor — mint megannyi példa mutatja — az ifjúsági bizottság maga kéri a tanár szellemi irányítását és legjobb segítsége a tanári karnak.

Az önkormányzati elv alkalmazása mellett talán az aktivitás, a dinamika az, ami a legtöbb újsággal jár. Sokat kell áldoznunk kényelmünkből. Vissza kell gondolni az állandó óvóhelyi készenlétre. Már rég feljöttünk onnan és sokmindent elfelejtettünk. Pedig az Egyházra nézve a készenlét kora csak most kezdődik igazán. Így azután szabadidőnk, vakációnk jórésze eltűnik, mert különben sok igénynek nem tudnánk eleget tenni, ami elől pedig most nem térhetünk ki. A totális harc is egész embert kívánt — bármennyire nem szeretjük ezt a hasonlatot, de élnünk kell vele, mert a lelkekért kívándó harcunk is ilyen. Volt diákjainkkal, a szülőkkel, diákjaink legjobbjaival külön is foglalkoznunk kell, s ez mind olyan pluszt jelent, amely iskolai munkánkat nem befolyásolhatja károsan. A jó békevilágban az az elv járta, hogy az első tíz évben lehetőleg ne működjék az iskolán kívül a fiatal paptanárok, mindaddig, amíg a tananyagunk, komoly szaktudásnak, előadói vagy szónoki képességnek birtokába nem jut. Az óvóhelyi készenlét megmutatta, hogy az orvostanhallgató milyen gyakran pótolja az orvost az elsősegélyben. Az a munka, amelyre most a lelkek várnak, lelki elsősegély. Minden buzgó újmiséis rendelkezik azzal a tudásanyaggal, amit a nagytömegnek nyújtanunk kell. Ez elől kitérni továbbképzés címén bűn volna. Az elitképzés pedig maradjon azokra, akik vállalkozhatnak rá.

Spirituális, közösségi és aktivitási szempontok együttesen ajánlják azt, amit utoljára, de nem utolsó sorban hozunk elő: s ez a liturgia. Szépen recitált, vagy akár csak magyarázott misékkal, jól előkészített Primákkal és Completoriumokkal olyan bensőséges vallásos levegőt tudunk teremteni, oly szép közösségi szellemet kialakítani s annyira eleget teszünk az öntevékenységi hajlamnak is, hogy a liturgia ápolását eléggé ajánlani nem lehet. Ezzel meg tudjuk értetni fiainkkal, leányainkkal azt az igazságot, hogy ahol ketten-hárman az Úr nevében együtt vannak... S éreznek valamit a Corpus Christi Mysticumból is, az ősegyház szelleméből is.

Igy vezetnek az új utak az ősi forráshoz s idézik fel az ősi szellemet, az őskeresztény közösségek lelkét — a szeretet lelkét. Ettől és csak ettől várhatjuk, hogy szebb lesz a világ!

SZENT PÉTER

A faragatlan ember, Péter, a tarfejű, ki esküdözött öklét rázva,
Im, égnek emelt kézzel elsőül esküszik, s nem holmi hallomásra,
De az élő Krisztusra, vallván, hogy talpig Ő az, ki előtte áll ott.
Ezért Péter ő mindörökre, mert hitte, mit a szeme látott.

Jézus maga kivárta Péter bizonyosságát:

S miképpen ő az Istent hitte, hiszem én Péter igaz száját.

„Szeretsz-e, Péter?” kérdé az Úr öt három ízben.

S Péter, ki három ízben megkísértve, csak imént tagadta meg
három ízben,

Sűrű könnyek közt válaszol: „Te tudod, Uram, hogy szeretlek!”
„Legeltesd juhaimat mindörökké, míg legfőbb Pásztoruk nyájába
nem sietnek!”

Most őt terelgetik; im, este van: megáll,

Leveti tunikáját, miként ama hajnali halfogáskor Genezáret hab-
jainál,

S megpillantván keresztjét, min lefelé fog függni karja ága,
Az agg halász csak mosolyog fehérszín szakállába.

Szent Péter, pápák elseje, fenn áll a Vatikánon,

Bilincsbevert keze Rómát s a földet áldja az alkonyi sugárban.

Most megfeszítik fejjel a föld felé, de égnek nyúlik apostoli lába.

Krisztus a fő, de Péter a talp s a keresztény hit szorgalmatosságá.

Jézus a földbe plántálta keresztjét, de Péter égbe gyökerezte.

Szilárdan csügg az örök igazságokon keresztbe.

Jézus, gyümölcs gyanánt a száron, minden súlyával földnek
nehezül,

De Péter, mintegy horgonyra feszítve, a kettős mélybe még bel-
jebb merül.

Visszáról néz a mennyre, melynek kulcsárosa s a városra, amely
Kéfáson áll.

Istent látja, miközben lába vére csöppenként arcába csordogál.

Testvére, Pál, már hazatért; mellette van, ki megelőzte,

Szentleckeként, az evangéliummal betetőzve.

Testük a Teremtőre vár, egymás mellett egy súlyos kő alatt.

Boldog Róma, ki alapítódul másodszer leltél ily két férfiat!

Fordította: Szedő Dénes OFM.

SEGÍTŐ MÁRIA

A satnya gyermek tudván, hogy nem sokra tartják s nem-igen
szeretik,

Némelynap, ha véletlenül gyöngédebb szemmel illetik,

Fülig pirul s vitéz mosolyt erőltet, könnyét rejtve.

Ilykép e rossz világ árvája és kivertje,

Kinek se pénze, tudománya, elme-éle,

Baráttalan marad, még mindezek hegyébe.

Ritkán nyílik meg a szegény, szívéhez férni mégsem lehetetlen.

Elég, ha némikép megtiszteled s nem vagy iránta figyelmetlen.

Fogadd el hát e pillantást, szegényem, fogadd el jobbomat, de ne
bízzál benne.

Magamszörű társakra lelvén, nem is veszlek már figyelembe.

Igaz barátja nem akad a szegénynek, hacsak magánál szegé-
nyebbre nem találna.

Jöjj hát, törődött néném, és tekints Máriára.

Szegény asszony, a férjed részeges, pulyáid csenevészek.

Lakbér-negyedre nincs pénz, s már a halált idézed,

Ó, ha már minden oda van és torkodon a kés,

Jöjj a templomba s szóotalan Isten Anyjára nézz!

Sujthat erőszak bármilyen s inség bármekkora:

Gyermek, ha szenved, százszor is gyötrőbben az Anya.

Nézz Arra, aki itt áll, zokszó nélkül, reménye omladékán,

Mint a szegény, ki még szegényebbre lőtt; s csak nézik egymást
némán.

Fordította: Szedő Dénes OFM.

Örök emberi jellemvonás a kivételes emberek tisztelete. A régi kultúrák emberei mindig hittek abban, hogy a kivételes emberek a közvetítők a természetfeletti, magasabbrendű világ és a nyomorúságos, mindenképpen tökéletlen és töredezett földi világ között. Ez a hit az alapja a hősök tiszteletének, amelyek minden időben rendkívül nagy történelem- és társadalomalakító hatása volt. A régi kultúrák hősei, a mítoszok szereplői mindig megőrizték azt a lényeges tulajdonságukat, hogy közvetítők egy magasabb, tehát isteni, erkölcsi, igazságos világrend és tökéletlen emberi életkörülményeink között. A régi kultúrák hőse tehát mindig erkölcsi személyiség volt; ereje és hatása összefüggött a természetfölötti világgal való kapcsolatával, erkölcsi fölényével, egyéniségének normatív, a rendet, a törvényt megtestesítő példaadásával. Igaz, hogy a nem keresztény világban az erkölcsi személyiségek normatív példaadása többnyire tökéletlen volt. Akárcsak a nem keresztény vallások isteneiben, a pogány kultúrák hőseiben is a természetfölötti erkölcsi és normatív vonások szétválaszthatatlanul elkeveredtek az immanens célszerűség, a ravaszság, a nyers erő a földi érvényesülés, sőt az evilági boldogulást mások kárára kíméletlenül megvalósító demonológia jegyeivel. De erkölcsi személyiségük teljesen sohasem homályosodott el.

Korunknak is — értve alatta az újkort, amely nagyjában a felvilágosodással, a nagy forradalommal kezdődött — megvannak a maga hősei. Az újkor embere is hitt, hinni akart a maga hőseiben, a politikusokban, a hódítóknak, a katonákban, a felfedezőknak, kutatóknak, íróknak, művészekben. Hitt bennük és miért is kételkedett volna benne, hogy lényegesen hatottak a sorsára, átfomálták a történelmet, előre vitték a civilizációt, az értelmi fejlődést, sőt a szellem életét is. Ami a szellem életét illeti, nehéz ugyan fejlődésről beszélni. Az alkotó géniusz nyilván mindig egészen egyszerű és egyéni jelenség és hatása inkább rokon az erkölcsi személyiségek hatásával, mint a gyakorlati élet, az immanens világ hőseinek befolyásával. Nem tagadhatjuk azonban, hogy mind ezek a hősök, akik korunk emberének tiszteletét élvezik, előre vitték a külső életet, a civilizációt és az értelmi fejlődést.

Mégis úgy tűnik, mintha az emberiség csalódott volna bennük. Mannheim Károly korunk társadalomlélektani válságának egyik nagyon lényeges okát ismerte fel abban, hogy a modern irodalom a hősöket, elsősorban az emberiség politikai sorsának intézőit, az úgynevezett vezető személyiségeket, ledöntötte felsőbbrendűségük talapzatáról, megfosztotta koturnusuktól, tógájuk ünnepélyes redőzetétől és a mindennapi emberek színvonalára szállította le őket. Bemutatta, hogy a kormányzó embereknek, a vezetőknek éppen olyan közönséges vágyaik, szenvedélyeik, sőt alantas indulataik vannak, mint a tömeg emberének, a kormányzottaknak; bemutatta még azt is, hogy politikai magatartásukat, a tömegek előtt vallott eszméket és célokat is többnyire egyéni ambícióik, vágyaik, indulataik, szenvedélyeik vezetik. Az írók leleplezték korunk hőseit és így korunk emberét megfosztották a szükséges illúzióktól. Mannheim csak abban téved, hogy az íróknak ebben a folyamatban kezdeményező jelentőséget tulajdonít. Korunk embere, függetlenül a leleplező írótól, csalódott hőseiben s ez a leleplezés, korunk hőseinek lemeztelenítése szervesen összefügg ezzel a csalódással.

Csalódott bennük, és őket tette felelőssé a saját mélységes hiánytudatáért. Lépten-nyomon találkozott annak a ténynek a félelmetes következményeivel,

* A szerző tanulmányának II. részét a következő számban közöljük.

hogyan az ember értelmileg és civilizatórikusan nagyon fejlődött, de erkölcsileg, emberileg, személyes életét tekintve tökéletlen maradt és tökéletlenségét a rohamos értelmi és civilizatórikus fejlődés csak még kísértesebb élességgel világítja meg. Természetesen nemcsak a történetbölcselet tárja ezt az egyszerű ember elé, hanem saját élete és a körülötte zajló élet rendezetlenségének mind nyugtalanítóbb átérzése — ez a nyugtalanító érzés az emberrel adott erkölcsi felelősség csenevész, de teljesen el nem pusztítható csirája.

A 19. és 20. század számtalan vezető elméje, köztük nagyjából olyanok, akik távol állottak a pozitív vallásos hittől, mutattak rá rettegetve, mint akik kísértetet látnak, technikai civilizációnk és értelmi fejlődésünk veszélyeire. Renantól, Tainetől, Burckhardtól, Berdjajevig és Ortegaig, nagyon sokan idézték rémülten Calibant, a technikai civilizáció által felszabadított emberállatot. De korunk átlagembere attól még nem vált Calibanná, hogy felszabadították addig lefékezett erőit. Calibanná éppen az teszi, hogy a technikai civilizáció mind tökéletesebb produktuma lett, erői felszabadultak, de ugyanakkor erkölcsileg semmit sem fejlődött, felfokozott lehetőségei erkölcsi fejletlenségének veszélyeit nagymértékben növelték. Miután mindannyiunkban ott rejtőzik Caliban, és miután mindnyájan sejtjük, hogy erkölcsi tökéletlenségünk mellett mi mindent szabadított fel bennünk a technikai civilizáció és a gépies értelmi fejlődés, nem csodálatos, hogy a vezető szellemek, éppen úgy mint az egyszerű emberek, a bajok forrását emberi, erkölcsi tökéletlenségünkben, meg nem felelésünkben ismerik fel, és hogy az örök emberi hőstisztelet azok felé fordul, akik az isteni és emberi erényeket hősies fokban gyakorolták.

Az isteni és emberi erényeket hősies fokban a szentek gyakorolták. Ahogy a felfedezők a hősei világunk megismerésének és a világgal való kapcsolataink kiszélesítésének, úgy a szentek a hősei a természetfeletti világ megismerésének és a természetfeletti világgal való kapcsolataink megvilágításának. A természetfölötti világgal való kapcsolat a jellemében, a személyiségben, a teljes emberben, mint a követendő erkölcsi világrend realizálódik. Ennélfogva a szentek az erkölcsi világrend követésének és beteljesítésének a hősei, tehát a szó legszorosabb értelmében az erény hősei. A természetfeletti világgal való kapcsolat és az erkölcsi világrend beteljesítői — ez azt jelenti, hogy ők a legvakmerőbb, legmerészebb hősök és kalandorok és egyúttal a legnagyobb realisták a „nagy emberek” közül. Szellem és valóság, törekvés és megvalósítás szinte tökéletes egységet alkot bennük, éppen ezért fordul feljük a mai ember, aki értelmének és személyiségének különválása, szétesése miatt szenved. A mai erkölcsi válság megérteti velünk, hogy a szentek útja nem könnyű. Tudjuk, hogy egy rómainak sokkal könnyebb volt Galliát meghódítani, mint egyetlen gallust testvérének elismerni és ennek megfelelően bánni vele. Ámde útjuk a legkönnyebb út is, mert az emberi nagyság egyetlen olyan útja, amely minden egyes ember előtt nyitva áll, minden ember számára adva van, sőt minden ember számára feladat. Ma tudjuk, hogy az embereket vállalni nagyobb, nehezebb és méltóbb feladat, mint az embereket kormányozni, vagy leigázni. Korunk egyik alapvető sajátsága, hogy nem vállaljuk egymást, és nem vállaljuk lehetőleg önmagunkat sem. Minden felelősséget áthárítunk személytelen és megfoghatatlan tényezőkre, pártra, államra, rendszerre, osztályra, és az embert csupán mint valami személytelen tényezőt, az „ügy” sikerének vagy sikertelenségének részesét és rúgóját tesszük mérlegre. Az, aki az embereket és önmagát vállalja, már akaratlanul hátat fordított a világ küzdőterének és az életszentség magános és egyetemes útjára lépett.

Miután a szent vállalja önmagát és az embereket, az emberi élet minden összefüggésével, minden magasságával és mélységével egyetemben, nyilvánvaló, hogy a földtől természetfeletti célja ellenére még sokkal kevésbé vonatkozik el, mint a többi ember; kevésbé mint az átlag ember, és kevésbé, mint például a politikus, vagy az író. Sokszor megmondták, hogy a vezető ember, minél magasabbra jut, annál inkább légüres térben él és cselekszik, mert szükségképpen elszakad az általa irányított tömegetől, amelynek a vállán felemel-

kedett. A szent sohasem él légüres térben, annál kevésbé, minél jobban előrehaladt az életszentség útján, mert annál bensőségebben együtt él és együtt szenved minden emberivel. Azt is sokszor megállapították, hogy a szellemi alkotás mindig összefügg a személyiség valamely hiányával. A költő nem írna verset, a zeneszerző nem komponálna, a festő nem ábrázolna, hanem mindannyian élnék azt, amit éppen a bennük meglévő hiány következtében a szó, a hang, a vonal és a szín közege keresztül törekednek elérni és kifejezni. A szent abban különbözik a művésztől, hogy az erkölcsi személyiség teljességét igyekszik megvalósítani, tehát az ő közege az élet, maga az emberi létezés anyaga. A szent tevékenysége és életműve tehát sokkal realisabb, „földibb” és anyagszerűbb, mint a politikusé, vagy a művészé. Teljesen hamisak ennél fogva azok a szokványos szentéletrajzok, amelyek a szenteket a természetfeletti világ és az erények kész produktumainak, egy transzcendentális futószalag gyártmányainak írják le. Ezek a szentéletrajzok azt a látszatot keltik, mintha a szentnek a lehető legkönnyebb dolga lenne akkor, amikor az isteni és emberi erényeket hősies fokban valósítja meg. Tovább él ebben az a nem keresztényi szemlélet, amely éles szakadékot von a tökéletes isteni világ és a tökéletlen emberi világ között. A szentnek, aki nem egyéb, mint a természetfeletti világ kész terméke, tulajdonképpen nincs köze hozzánk, és ami még súlyosabb, nekünk sincs sok közünk hozzá. Természetünk pogány rétege pedig éppen ezt kívánja: lehetőleg ne legyen közöttünk a természetfelettihez és tökéleteshez, mert ebből adósságok és kötelezettségek támadnak. A szenteket egy másik világba utaljuk, hogy megszabaduljunk példaadásuk és követésük nyugtalanító kötelezettségétől.

Kik a szentek, ha nem Krisztus legközvetlenebb, legegyszerűbb betűszerinti követői? Nem egyes krisztusi igék, egyes krisztusi cselekedetek betűszerinti követői — ez éppen a szektarizmust jellemzi —, hanem a teljes krisztusi cselekedetnek, a megváltás művének a közvetlen és egyszerű követői. A teljes krisztusi mű követői, amely benne foglaltatik ebben a tényben: Isten emberré lett, az Ige testté lett. Az életszentség hőseinek voltaképpen egyetlen útmutatója, egyetlen világossága az Istenemberség misztériuma. Isten vállalta az emberit, minden szenvedésével, nyomorúságával és kötöttségével, tehát ők, akik az Istenemberség példája nyomán haladnak előre, ne szállnának le az emberi legmélyére? Holmi rózsaszín felhőkön lebegnének magasan a Föld fölött? Ez a lebegés a mesekönyvek hőseit jellemzi, nem azokat a vándorokat, akik az Istenember nyomdokain lépnek. Krisztus többet szenvedett értünk, mint bármely ember, mert az ő szenvedésének az emberi kínokkal és fájdalommal ellentétben nem volt belső határa; ő a szenvedés minden zsillipjét felnyitotta, minden gátját átszakította. Az Istenemberség követői tehát nyilván mélyebben szállnak alá a lélek feneketlen nyomorúságába, mint a többi ember. Nem menekülhetnek önámításokba, kényszerképzetekbe. De ahogyan vonakodunk attól, hogy velük emelkedjünk fel a magasságokba, úgy rettegünk attól is, hogy velük szálljunk alá a mélységekbe.

A mult században és századunkban is, nagyjában az első világháborúig, mindent a civilizatórikus haladástól vártunk. A civilizáció ideáljában fel kell ismerni a keresztény magot, de a növény elvadult, a szellemi vegetációt elnyomó gíz-gazzá lett. Ez a civilizáció, amelynek magasrendű feladata volt, kezdett öncélúan tenyészni. Valóban tenyészetté vált, amely mindent belepve szétáradt és burjánzott, és ez a korlátlan szétáradása keltette az egyenes vonalú fejlődés látszatát. Az ember, aki hitt ennek a gazdag, világot ellepő tenyészetnek korlátlan erejében, természetesen elfordult a szentektől. Ez a haladás az emberi alkotások, a művek egyenesvonalúan boldogító láncának tűnt és ebben a nagyszerű láncolatban az egyes mű, az alkotás önmagában különleges értéket kapott. Az emberiség ebben a korban glorifikálta az alkotást, a művet, és közömbösnek ítélte az emberiség fejlődése szempontjából az élet művét, az embert, mint alkotást, tehát az erkölcsi személyiséget. Amikor azt mondjuk, hogy korunkban az alkotás úrrá lett az Alkotó felett, necsak a gé-

pekre és a gépies technikára gondoljunk, hanem az értelem és a szellem többi objektív termékére is. Miután a haladás istenítésében az emberiség evilági célokat tűzött maga elé, felállított egy evilági erkölcsöt, amely az emberben lényegében nem látott egyebet, mint különböző hasznos produktumok alkotóját. A célok evilágiak voltak. Erkölcsösnek azt ítélték, ami leginkább előmozdítja az evilági célok megvalósítását. Természetesen tiszta immanens szellemi és erkölcsi képletek nincsenek, mert akkor az emberiség megsemmisítené önmagát. Az evilági erkölcsben is gyakran ott rejtett a természetfeletti erkölcsi rend követése, mint a gyöngyragyló durva héjában az igazgyöngy. De az immanens erkölcs vallása következtében elsikkadt az erkölcsi személyiség igazi lényege: a természetfeletti világrend érvényességének elismerése az emberi világban, a természetfeletti világ élete az emberben, az életnek az Isten felé vezető útja, tehát a keresztény út, az Istenember útja, a szentek útja. Miután kikapcsoltuk a természetfeletti életet az emberben, az erkölcsi személyiség is atomjaira bomlott, mozaik részecskék tarka halmazává vált, amely nem mutatja többé egyedüli értelmét, a mintát. Az erkölcsi személyiség széthullásából egyetlen menekvés ígérkezett: az erkölcsi felelősség ráruházása a közösségre, felelőtlen és személytelen tényezőkre. Az út vége: az erkölcsi felelősség teljes elvetése.

Lényegében eddig jutott el például a hitlerizmus és a rokon elméletek hőskultusza. Az istenített hős tökéletesen felelőtlen, tehát teljesen erkölcstelen lény, aki önmagát jelenti ki Istennek. Bálvány, amelyet a rossz szellem választott lakóhelyének. Ő maga a tökéletes felelőtlen és erkölcsönkivüliség, és miután hívei minden felelősséget őreá, a felelőtlenre ruházták, ők maguk is felelőtlenül erkölcsön kívülivé válnak és ennek következtében elveszítik személyiségüket, emberi mivoltukat. Ami összefűzi a felelőtlen rabszolgatartót és felelőtlen rabszolgáit, nem egyéb, mint az erkölcsön kívüli „mélyréteg”, a természetfeletti világban vetett hit által elnyomott ösztönök és szenvedélyek felszabadítása. Ebben találtak az elnyomó és az elnyomottak. Így jelent meg Caliban, az ős-emberállat teljes szörnyiségében, és új megjelenését mindaddig várhatjuk, amíg az emberiség újra nem fordul tevékenyen, tehát a szentek útjára a természetfeletti világ felé. Caliban megjelent, sokkal iszonyatosabban, mint ahogy azt rettegő megálmoldói valaha is elképzelték, s mindannyian értetlenül állunk a jelenséggel szemben. Nincs magyarázat rá, állapítjuk meg, és elfeledjük, mert nem akarjuk tudomásul venni, hogy Caliban erkölcsi személyiségünk elvesztéséből, magánéletünk bűneiből született, s szülő atyja és szülő anyja mi voltunk mindannyian, nagyon kevés kivétellel, mai emberek. Ezt a hőst, a rabszolgatartót, rabszolgái azért tisztelik, mert mindketten, úr és szolga, az ördögi utat választották, a sátán útját, vagyis a felelőtlen útját. A rabszolgák a rabszolgatartótól várják felelőségük megszüntetését, énjük, erkölcsi személyiségük feloldását, a nagy visszahullást a közös mélységbe, amely az egyedüli megoldás, miután lemondtak arról, hogy a magasságba emelkedjenek, és tagadták, hogy egyáltalán van magasabb, a szenvedélyeiknek utat engedő kollektív hasznossági elvnel. Hősük vállalja azt, hogy leemeli róluk a felelőséget, a személyiséget, az erkölcsi törvények szerint való életnek a kötelező terhét. Könnyedén teheti ezt, mert hiszen ő sem felelős semmiért, értékességének egyetlen próbája a siker; ha a siker elhagyja, az egész rendszer amúgy is összeomlik. Mítosza esetleg túléli ezt az összeomlást, de megint nem a saját értékessége, hanem ellenfeleinek esetleges sikertelensége következményeként. Az eredmény minden észellenessége és irracionális dacára természetes és szükségszerű; pontosan az ellenkezője annak, amit a szent példaadása eredményez: az eredeti bűn táplálta és az önmagukat elvesztett lelkekben mindjobban elkorcsosult szenvedélyek hiénáinak, farkasainak és sakáljainak rohama az értékek, az emberi élet és a hasznosságon túlmenő természetfeletti vonatkozás ellen.

Ennek a Hitler-féle rabszolga hőskultusznak a bekövetkeztében mindannyian bűnösök vagyunk, akik a haladást és az alkotást önmagában glorifi-

káltuk, elvonatkoztatva a haladás erkölcsi céljától és az alkotás erkölcsi tartalmától. Mindannyian bűnösök vagyunk, akik az emberiség fejlődése szempontjából az erkölcsi személyiséget közömbösnek itéltük és ez nagyjából kevés kivétellel minden modern emberre érvényes. Gógósen elvetettük az erkölcsi szankciókat, síkraszálltunk egy szankciók nélküli erkölcs mellett és elfeledtünk arról, beleszédülve az élet ritmusába, hogy az erkölcs túlvilági szankciói, a túlvilági ígéretek nem külsőséges jutalmak, vagy fenyegetések, hanem az erkölcsi világ olyan szféra, amelynek a fényforrása nem ebben a világban van, hanem ez a világ csak felfoghatja felülről jövő fényét. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy emberek, akik a saját tudatuk szerint nem hisznek a természetfeletiben, ne cselekedjenek erkölcsösen. Amennyire a természetes erkölcsi törvény, a természetjog morális alapja, hatékonyan működik bennük, annyira szükségképpen a természetfölötti világ kincseiből merítenek, amelyhez Isten képére teremtett lelkénél fogva útja van minden embernek, és együttesen, az Isten céljait és akaratát megvalósító mindenség részeként minden létezőnek.

Korunk ma is bizonyos mértékben az erkölcsi felelősség elvetésének, illetve személytelen, vagy felelőtlen tényezőkre való ráruházásának útján halad, de ma már a tömegek és a vezető szellemek egyformán érzik, hogy az út vége csak a felbomlás, a széthullás lehet, a társadalomnak és a természetnek egy olyan kaotikus állapota, amely szervesen összefügg a lelkek kaotikus állapotával. Ennek a rossz átváltásnak, amely végül is a szakadék felé visz bennünket, egyik fő ismertető jege: az erény összetévesztése a haszonnal, az erény feladása a haszonért. Amikor Bentham a XVIII. és a XIX. század fordulóján az utilitarizmus tanítását hirdette, hasznossági elve tulajdonképpen a méltányosság keresztény elvének derivatívuma volt. De hová, milyen mélységekbe szállott alá azóta ez az elv, amelyen Benthamnél még *transparens* módjára átsugárzott valami az eredeti keresztény gondolatból? Ez a ma győzelmes hasznossági elv nemcsak ellenkezője a méltányosságnak, hanem teljes lendületével a méltányosság ellen fordul. Ez a hasznossági elv többé nem táplálkozik epiphita módjára az erényből, hanem elsorvasztja az erényt. Példa erre a tisztaság, a szűziesség detronizálása, ami egy nem eléggé figyelembe vett jellemvonása a hasznossági elv modern diadalának, a hasznosság azonosításának az erénnyel. A tisztaság, a szűziesség nem „hasznos”, nem szerez közvetlen kielégülést, tehát nem is erény többé, korunk átlagembere számára mindinkább kezdi elveszteni jelentőségét, illetve elvesztené jelentőségét, ha maga az emberi természet nem döböne vissza ennek az átértékelésnek a következményeitől. A tisztaság nem egyéb, mint a test megőrzése a lélek számára, tartózkodás mindattól, ami a testet a lélektől elszakíthatja — önmagában való és személyes értékén felül a legnagyobb közösségi értékek egyike. Gondoljunk Browning Pippájára, aki lényének ártatlan derűjével, a nélkül, hogy valami különöset cselekedne, eloszlatja az elkeseredést, a gyűlöletet, a társadalom lesújtottjainak lelki nyomorúságát. A tisztaság, az ártatlanság a legnagyobb egybeforrasztó erők egyike, de gyakorlati előnye az ember anyagi érdeke szempontjából természetesen nincsen, — csak akkor érték, csak akkor társadalmi érték is, ha elismerünk egy természetfeletti világot.

Felismertük, hogy az erkölcsi személyiség, az *ember* mint szabad akaratának ura, mennyire tökéletlen és fogyatékos lénynek mutatkozott egy mind félelmetesebben és mindinkább gyorsuló iramban fejlődő technikai civilizáció közepette. Arra eszmélünk, hogy ebben a világban mindinkább elveszítjük erkölcsi személyiségünket, vagyis emberi valónkat, önmagunkat. Ez a világ mindent megtesz annak az érdekében, hogy megfosszon bennünket a természetfeletti világgal való kapcsolatunktól és ezzel együtt személyiségunktől. Ez a világ az erkölcsi normákat nem tisztázza, hanem elködösíti előttünk, nem csekély mértékben azzal a céllal, hogy megfosszon bennünket szabad akaratunktól. Azonban értelmünk mégiscsak megvilágosítja előttünk ennek az erkölcsi világregndnek létezését és valóságát. A széles néprétegek tevékenyen

beleszólnak sorsuk intézésébe, és az egyszerű ember nemcsak az anyagi biztonságot kívánja, hanem a számára sokkal értékesebb lelki biztonságot, erkölcsi elégtételt is. A kisember, akire annyit hivatkozunk, nemcsak gazdasági helyzetének fogyatékoságait látja tisztábban mint azelőtt, és nemcsak ezen igyekszik változtatni, hanem mind tisztábban látja erkölcsi helyzetének fogyatékoságait is. Értelmi emelkedése csak növeli lelki magárahagyatottságának tudatát, az emberi magatartást illető tanácstalanságát. Ez az értelmileg fejlettebb kisember nem veszi el az erkölcsi tökéletesedés, a megváltás utáni törekvés örök emberi vágyát. A propagandisták örök tévedése annak a feltételezése, hogy a betűvetés mesterségének elsajátításával megszűnik az ember természetfeletti igénye. Éppen ellenkezőleg, ez az igény csak növekszik az értelem fejlődésével.

Am kit kövessen? Természetfeletti és erkölcsi hiányérzetét politikus, hadvezér, gazdasági organizátor vezetői, vagy akár intellektuális mintaképei nem csökkentik. Olykor bódítószerekhez fordul, de a kijózanodás csak fokozza a magárahagyatottság tudatát. Elsősorban ott az eredeti bűn minden következményével, amely a természetfeletti világ és az erkölcsi világrend utáni sóvárgását elfojtja, de a bűn még senkit nem elégített ki azokon kívül, akiket a rossz szellem teljesen a birtokukba vett és melyik embertársunkról mondhatjuk ezt halála pillanatáig?

Az ember tehát ebben a magárahagyatottságában azok felé fordul, akik életükkel, erkölcsi személyiségükkel beteljesítették az emberi léleknek a természetfölötti világgal fennálló kapcsolatát. Ezek a szentek, Krisztus követői; életük az Istenemberség minden lelki sebet gyógyító és minden helyreállító, kiapadhatatlan forrásából táplálkozik. Tőlük várjuk a teljesen nélkülözött erkölcsi vezetést, amelyre korunk egyéb nagyjai képtelenek és amelyet többnyire meg is tagadnak követőiktől. A mai ember megint a szentektől várja, hogy életük példájával visszavezessék önmagához, az Isten képére teremtetett emberi lélekhez. Tőlük várjuk, hogy feltárják előttünk azt az önmagunkat, akik természetfeletti elhivatásunk szerint vagyunk, de akit egész életünkkel megtagadunk. A bűn megkeményedett sarából öltünk páncélzatot magunkra, hogy ez megvédjen embertársainktól és igazabb önmagunktól. Így járunk mindannyian az életben, felvértezve a bűnnel, embertársaink és önmagunk ellen. A szentektől várjuk, hogy példájuk szolgálatával megszabadítsanak bennünket vértetektől. Hiszen a világ egyéb hősei csak még keményebb és ellenállóbb páncélzatba akarnak rejteni bennünket. A szentek önmagunk felfedezői — és miután lényegében felfedeztük az egész Földgolyót és megkezdjük kalandozásunkat a világűrben, önmagunkat kívánjuk felfedezni, megtalálni. A pszichológus megmagyarázza nekünk, hogy miért és hogyan alkottuk meg az emberi közösség és önmagunk elleni páncélzatunkat. De vállalja-e annak terhét? Vállalja-e a mi terhünket? Egyáltalán tud-e valamit rólunk, mint teljesen egyszeri, mint Isten képére teremtetett és vele mindig összefüggő lelkekről? Csak azt tudja, amivé lettünk magunk alkotta páncélzatunkban, de nem tud arról, hogy mi a rendeltetésünk, mivé kellett volna lennünk? Mindezt csak a szent tudja és vállalja, az igaz ember, aki Istenért és értünk, valamint saját lelkiüdvéért, amelyben a kettő, Isten és mi egybeforrunk, az életszentség útjára lépett. A szentek, önmagunk felfedezői, a legmerészebb kalandorok, a legbátrabb utazók, a legszívósabb kutatók. Milyen nevenségesen kisserűek egy felfedező utazó vagy egy atomfizikus kalandjai egy szent belső és külső életének. Isten és az erkölcsi tökéletesség felé vezető útjának kalandjaihoz képest? És ezeket a kalandokat értünk éli át, mindannyiunkért, a tévelygő, kereső és az utat önmaga elől elzáró emberi nemért. Olvasuk az útleírókat — egy Sven Hedin például milyen keveset ért meg azoknak a népeknek a lelkiületéből, akiknek a földjén oly kockázatos kalandokban volt része. Az a gyanúnk, hogyha a bennszülötteket jobban megértette volna, vagyis, ha emberibb ember lett volna, a veszedelmes kalandok nagy része nem esett volna meg vele. A szent minden kalandját értünk vállalja, mi va-

gyunk kalandos útjának benszülöttei, s kalandjának éppen az a lényege, hogy odaadja magát értünk, egész lényével megértsen bennünket, és megértessen bennünket önmagunkkal. Mi, felvértezett emberek, természetesen követeljük meg őket, attól való féltünkben, hogy hatásuk alatt, példájuk nyomán szakítanunk kell életünk megkövesedett formáival. De ez hivatásuk lényegéhez tartozik, hiszen nincsen forradalmár, akinek a működése oly forradalmi lenne, mint az övék. Minden más forradalom az ember külső magatartásából indul ki, és alig hatol a felszínnél mélyebbre. Ők az egész embert magukkal ragadják, kivetkőztetik énjéből, megszokott életformájából, s azt mondják és példázzák neki: mindent kell akarnod, a teljeset, az összes részletnél több és hatalmasabb egészet. Krisztus szántóvetőihez fordulunk tehát, a lélek igazi civilizátoraihoz. Sötétben vagyunk, mert bezártuk az ablakokat és az ajtókat, hogy kirekesszük Isten világosságát. Egész életünk a mesterséges elsötétítések sorozata. A szentek, a világ világosságai kitarják az ablakokat és ajtókat, amelyeket egész életünkkel bezárunk és elreteszünk.

Csoda-e, ha korunk írónak érdeklődése is mindinkább feléjük fordul? Az író érzékenyen reagál a kor tanácstalanságára, amely fokozottan a saját tanácstalansága. Benne különösképpen meghasadt, értelem és élet, értelem és erkölcs. Van der Meersch könyvet írt Lisieuxi szent Terézről, Werfel szent Bernadetteről, François Mauriac Cortonai szent Margitról. Ma már „komoly” író is feladatnak érzi, hogy megfejtse egy szent „titkát”. — Ezen a titkon keresztül akar közeljutni az élet elhomályosult értelméhez, ezen a titkon keresztül akarja rendezni a rendezetlent, hiszen minden művészi alkotás természet-szerűleg rendet kíván teremteni a rendszertelenben.

A protestánsok is kezdik értékelni a szenteket. A szentek tiszteletének megtagadása protestálásuk egyik alapvető ténye volt, — olyan tény, amely nagymértékben járult hozzá a világrendnek a protestantizmus által annyira előmozdított immanenciájához. Bármily értékes is legyen egy olyan vallásos szemlélet és tevékenység, amely a természetfelettitől eltávolodik, hogy a világhoz közeledjék, mégis szükségképpen a teljes evilágiság útját egyengeti, mindinkább eltávolodik a forrásoktól, amelyek táplálják és nem lehet többé immunis a természetfeletti erkölcsi világrendet bomlasztó erőkkal szemben. Szigorúan következik a protestantizmus mai helyzetéből, hogy ismét utat igyekszik találni a szentekhez, s ezzel feladni készül tudatosan, vagy öntudatlanul az erkölcsi immanenciát, amely a legszebb erkölcsi szándékokat és tetteket elsekélyesíti és kiszolgáltatja. Walter Niggli, kiváló svájci protestáns író igen értékes könyvet írt a „Nagy Szentekről”. Művének alapfogolata ugyanaz, ahonnan mi is kiindultunk: teljes emberi, tehát erkölcsi, a természetfeletti világgal kapcsolatot teremtő irányítást és példát nélkülöző korunknak a szentekhez kell fordulnia, ha az *emberit* meg akarjuk menteni.

Nem egy olyan regény, amely az eljövendő emberiség sorsával foglalkozik, köztük Werfel: „A Születetlen Csillaga” című hatalmas látomása, a mainál sokkal jobban kihűlt Földgolyóra vezet el bennünket. A Nap tüze és a Föld belső melege mind kevesebb intenzitással élteti az embert és a természetet. Az emberiség új jégkorszak felé közeledik, amely látszólag elviselhető, de reménytelenebb, mint az a jégkorszak, amikor az ősember még majdnem teljesen kiszolgáltatva a természet kénye-kedvének, barlangokba húzódott, mert az új jégkorszak a lassú és fokozatos elhalásnak a beköszöntője. Ha szentéletűek nem lettek volna, mindenkor, az emberiség eljegesedése, elhalása, már régen bekövetkezett volna. Nélkülük az élet a Földön már régóta olyan lett volna, mint egy kihűlt bolygón — fénytelen, rideg és barlangi. Igaz, az emberiség mindig többé-kevésbé megtagadta őket, behúnyta a szemét világgosságuk előtt, de ennek ellenére mindig lényegi hatással voltak az emberiségre, mint a természetfeletti világ közvetítői és hidépítői, megakadályozták a rossz szellem végleges érvényesülését a Földön, s ezzel az emberiséget megóvták a gyilkos öngyilkosságtól. A szentek feladata, útjuk földi kiinduláspontját és az emberi közösségbe betöltött szerepüket illetően mindig válto-

zott, alkalmazkodott a kor szükségleteihez, üdvtörténet és az emberi sors, az időtlen cél és időbeli realizációjának adott viszonyához. Az üdvtörténet minden korban más utat jelölt ki az azonos cél elérésére a szenteknek és a nyomdokaikat követőknek, a példájuk által elhívottaknak. Ámde a szenteknek egy korszakon belül sincsenek sémáik, még sokkal kevésbé, mint a korszak szellemi, politikai és társadalmi vezetőinek. Két szent, akik ugyanannak a kornak, ugyanannak a népnek, társadalmi osztálynak voltak a gyermekei, hasonlíthatatlanul jobban elűnek egymástól, mint két normális átlagember, akik különböző koroknak, népeknek, osztályoknak a szülöttéi. Minél inkább előrehalad az ember az életszentség útján, annál teljesebben realizálja személyiségét, annál egészségesebb, egyszerűbb és gazdagabb egyéniség, annál hasonlatosabb egy műremekhez, amely éppen az által, hogy műremek, alapvetően elűt minden más műalkotástól.

Az első századok szent vértanui „egy világot építettek semmiből”, egy világot, amely tökéletes ellentéte volt a környező világnak, a zsarnokok és a rabszolgák világának, és amely erősebbnek bizonyult a Cézároknak világánál. A túlvilágot vértanuságukkal szinte kézzelfoghatóvá, érzékelhetővé tették, egy olyan korban, amelyben az emberek legtöbbször úgy érezték, hogy minden cél, értelem és megoldás nélkül kell szenvednie.

Azután következtek a remetéik, akik a pusztában, a sivatagban, ahol nemcsak a jólét, hanem a normális élet minden kelléke hiányzott, otthont teremtettek, távol egy erkölcstelen világtól, az üldözött vagy eltévedt léleknek.

Azután jöttek a szent együgyűek, akik a mindig legegyszerűbb és egyszerűségében „irreális” jót, Krisztus egyszerűségét képviselték az Isten nélküli élet bonyolult körülményei között.

Azután következtek a hitterjesztők, a barbárok és a vad természet megbékítői, akik a békét, a szelidséget, az indulatok bilincseitől való felszabadulást vitték a harag és gyűlölet komor és primitív tájaira, a jócsirákat elnyomó durva gazt kigyomlázták és átalakították a természetet. Az ő lelkük ott a vetéseken, a falvak és városok biztonságos útjain, minden virágoskertben.

Azután jöttek a monasztikus ideál szentjei, akik várat emeltek a léleknek, védtek a szellem gyenge palántáit, védtek a magasabbrendű életet, védtek a kultúrát, amely az embert mindennapi élete nyomorúságából felemeli azokhoz a dolgokhoz, amelyekért élni érdemes.

Azután következtek a késő középkor szentjei, az élet megszentelői, akik a teremtett világ minden jelenségében felismerték Isten alkotó szeretetének jelenlétét.

Azután jöttek a barokk korszak szentjei, a küzdő Egyházé, amely a sötétséggel küzdve, ezer ellenséggel harcolva, büntetve és segítve s ha másképp nem megy, az emberi gyengeségekhez alkalmazkodva, dolgozik a világ isteni terv szerint való megjavításán.

Ez az utolsó lezáródott korszaka a szentek egyessége történetének. Elkövetkezett a mi korunk, a maga szentjeivel. Ezek a szentek, már aligha dolgozhatnak a világ megjavításán — barokk értelemben. Ma már úgylátszik, a világot sem megszentelni, sem megjavítani nem lehet, de nem is lehet az első századok szentjeinek példájára felépíteni a környező világtól teljesen eltávolodott külön világot. Ma mindenért felelősséget kell vállalnunk, ami ebben a környező világban történik. Miután pedig ez a világ az intézményesített Isten-ellenesség és lélektelenség világa, sem megjavítani, sem megszentelni nem lehet. Így, ahogyan van, teljes mértékben vállalnunk kell, a felelősség elszakíthatatlan láncai fűznek hozzá, — ha elszakítjuk ezeket a láncokat, mi is elpusztulunk, és a világ is elpusztul. Nincs más megoldás ennél fogva, mint a világ átalakítása. Át lehet alakítani a világot erőszakkal és immanensen, tehát úgy, hogy az embereket elszakítjuk a természetfeletti világtól, de át lehet alakítani az ellenkező úton, az erkölcsi tökéletesedés útján, az embereknek Istenhez való visszavezetésével. Nem kétséges, hogy ez lenne az em-

beriség legnagyobb forradalma, és ennek elérése érdekében a legradikálisabb forradalmárokhoz, a szentekhez fordulunk, elsősorban korunk szentjeihez.

Azonban ez a forradalom alapvetően abban különbözik minden más forradalomtól, hogy magunkon kell elkezdenünk. A szenteket nemcsak követni kell, hanem hívni kell, — csak úgy hívhatjuk őket, ha kicsinységünkkel és esendőségünkkel iparkodunk az ő életüket élni. A szentek nyomában csak a magunk kis útján keresztül alakíthatjuk át a világot, de sokkal gyökeresebben bármely más változásnál. Isten nyilván azt akarja, hogy ezt a világot elsősorban a kicsinyek alakítsák át, akik szűk életkereteik között hősként tudnak lenni, és akikre különösképpen vonatkozik a „magunkon kezdés” feladata. A kicsinyeknek kell elkezdeniük, ami annyit jelent, hogy mindannyiunknak. A kicsinyek a példaképek és egyben a követők. Isten különösen nehéz terhet mért rájuk, mert általában könnyebb a nagy vonalakban követni és cselekedni a jót, mint a mindennapi élet apró részleteiben. De Isten nagyon meg is könnyítette a feladatukat, mert az ő útjukat élesen és csalatkozhatatlanul világosan kijelölte. A szó legtágasabb értelmében vett magánélet erkölcsi normái mindig tisztán felismerhetők, itt csak akkor tévedünk, ha tévedni akarunk. A nagyok útja, a közéleti út görbébb, nem mindig ismerhető fel világosan, Isten nem ad oly egyértelmű és világos útmutatást a nagyok, a vezetők, mint a kicsinyek, az engedelmesekek számára. Értve alattuk nem az állapotot, hanem a lélek szerinti kicsinyeket.

Korunk szentjének a helyzetét ez a körülmény szabja meg: más korok szentjeihez viszonyítva is különösképpen a kicsinyek szentje, még akkor is, ha kimagasló helyet tölt be a társadalomban. A hozzáfűződő várakozások a kicsinyek várakozásai, még akkor is, ha a nagyok, a szellem emberei, a közéleti emberek éppen annyira várják, mint az igénytelenek, a névtelenek. A szellem embere, a közéleti ember sem intellektuális, vagy politikai útmutatást vár tőle, hanem emberi, erkölcsi útmutatást, a mindennapi életben követendő példát. Elsősorban tehát nem az értelemhez szól, jóllehet, éppen a beteg értelmet kell gyógyuláshoz segítenie. Feladatát éppen modern életünknek ez az alapvető baja szabja meg: az értelem és az élet, helyesebben, az értelem és az erkölcsi helytállás kettőssége. A ma szentjének olyan korban kell élete példájával hatnia, amikor az emberek nagyon könnyen gondolnak el mindent, de nagyon kevéssé cselekszik azt, amit értelmileg helyesnek ítélnék. Az értelmi felismerés és a valóságos erkölcsi magatartás között kell embertársaik számára az éltszentség útján kapcsolatot létesíteniük. Értelmi fejlődésünk a bűnt ma többnyire az erény, az igazság, a közjó köntösébe tudja bujtatni. Ma Isten elsősorban azoknak a példáját állítja elélni, akikben az egyszerűség bölcsesége megoldotta ezt a konfliktust, akik gyermekek tudtak maradni, holott a felnőttek minden nyomorúságát magukévá tették, akik ennélfogva a Hegyi Beszéd boldogságainak a gyermekei. Mindannyiunkhoz szólnak, és különösképpen a tömeg emberéhez, akit kiemelnek a tömegesedésből. Mert sem az Egyház, sem a szentek nem ismernek tömeget, csak lelkeket.

Ezzel függ össze korunk szentjének másik sajátos feladata. A szent mindig szükségképpen egy Istentől és az erkölcsi világrendtől többé-kevésbé eltávolodott emberi közösséggel, társadalommal állt szemben. Szemben állt emberekkel, akik gyengék voltak, tiltakoztak a lélek ereje ellen. A közösség ugyanakkor, amikor fegyelmezte őket és bizonyos rendet teremtett köztük és felettük, egyúttal kihozta és felfokozta ellenállásukat a lélekkel szemben. A mai szent azonban egy teljesen profán szekularizált társadalmi közösséggel áll szemben, amely, mint közösség, akkor is egy teljesen immanens, a természetfeletti kizáró világtrendhez igazodik, ha a hozzátartozó egyes emberek el is ismerik egy természetfeletti szféra létezését. Amint a mai ember a társadalom tagjaként bármit is cselekszik, szigorúan zárójelbe kell tennie minden transzcendenciát és alá kell vetnie magát a világ felett uralkodó vas-törvénynek, az abszolút immanencia, a totális haszon törvényének. Ha a mai ember a társadalmi tevékenységében is igyekszik teljes mértékben a termé-

szetfeletti világrend belső utasításaihoz alkalmazkodni, a társadalom egyszerűen bolondnak minősíti és vesztegzár alá helyezi. Nem a technikai civilizációval találja magát szemben; a szent éppen úgy utazhat repülőgépen, mint kordén, és a csoda éppen úgy végbemehet a rádió, mint a postakocsi világában. De szembetalálja magát egy világgal, amelyben a lélektelenség és a lélekellenesség intézményessé, a közmegegyezéstől, a szokásoktól, a hatóságoktól támogatottá vált. Szembetalálja magát egy közvéleménnyel, amely *társadalmilag* tagadja és szűgyenli a természetfelettil való kapcsolatot.

Maeterlinck „Páduai szent Antal”-ában a belga kisvárosban újra megjelenő szent lépten-nyomon beleütközik a modern élet megkövesedett viszonylataiba. Azért jött, hogy segítsen az embereken, és naiv jóságával, jóakarásával, csak bajt okoz nekik, úgy, hogy valósággal kiüldözik. Maeterlinck tablójának az az alapvető tévedése, hogy a szent hivatása nem az emberek külső életkörülményeinek a megváltoztatása. A szent nem hozhatja el és nem is ígéri a földi paradicsomot, mint ahogy Mestere sem hozta el és nem is ígérte. A földi paradicsom jóhiszemű, vagy kevésbé jóhiszemű ígérői és a szentek között a lehető legmélyebb szakadék tátong. A szent a belső megújulás előmozdítója, amelynek útja nagyon gyakran kétségtelenül külső körülményeken vezet keresztül. De ma a profanizált, laicizált világban a társadalom valóban kemény fallal védekezik azok ellen, akik magatartásukkal megkövesedett immanenciáját megsértik.

Végül egy harmadik körülmény is sajátos feladatok elé állítja azokat, akik az életszentség útján haladnak előre és utat törnek embertársaiknak. A hatalomnak és a hatalom urainak ma minden eszköz a kezükben van ahhoz, hogy az embereket kizárólag immanens és hasznossági céljaik szolgálatára kényszerítsék. A totális hatalom korát éljük, mind fokozatosabban a nemzeti államok erőteljes multszázadbeli kibontakozása óta. A szent, a legmerészebb forradalmár nemcsak a profanizált társadalmi közösséggel, hanem ezzel a totális hatalommal találja magát szemben. Ez a totális hatalom gépeket, vagy gépalkatrészeket lát az emberekből, még akkor is, ha az embereket meggyőződése szerint saját érdekükben mechanizálta. A szent Krisztust látja az emberekből, azt a Krisztust, aki szeretetének teljességét azokra árasztja, akiknek erre a szeretetre, az emberivel egyesült Istenségére a legnagyobb szükségük van: kicsinyekre, a gyöngékre, a világ kihasználtjaira. A szent mindig megszegi a hatalom törvényét akkor is, ha életében soha nem kerül összeütközésbe a hatalommal. Ámde korunkban a hatalom a maga mindent átfogó organizációjával, propagandájával és erejével totálisan birtokába veszi az embert, vagy legalább is akarva, nem akarva, lényegénél fogva, erre törekszik. A hatalom urai soha nem álltak idegenebbül szemben az életszentség útján haladókkal, mint a mai világban. A szent nem mehet ki a Fórumra, és rendesen még az a cirkusz halálos porondjára sem kerül. A hatalom, amely a történelmet is rabszolgájává alacsonyítja, az embertől még az ellenszegülés lehetőségét is elveszi. Ma a szent a hatalommal szemben is csak a kicsinyek útját választhatja, azt a titokzatos utat, amely a lehulló vízcseppek módjára kikezdi és végül felmorzsolja a nagyok épületét. A mai szent a magánéletén keresztül néz farkasszemet a hatalommal és menti meg embertársait és halála után a hozzáfordulókat közbenjárásával az elgépiesítéstől, a legteljesebb szolgaságtól, a lélek birtokbavételétől. De bármennyire elrejtőzik a kicsinységbe, a jelentéktelenségbe, majdnem mindig szembe kell kerülnie a hivatalossággal, amely korunkban az embert sokkal kizárólagosabban a magáénak tekinti, mint bármikor. Ez a hatalom maga, az abszolút szekularizáció, a hiánytalan, bezárult, totális immanencia s ennek a jégfalát kell gyenge lehelletével megolvasztania. A kicsinyek útján kell a legnagyobbat megcselekednie teljesen fegyvertelenül és vértetzetlenül, mintegy magát odaadva áldozatul a sárkánynak, a többi helyett, akit meg akar menteni. De ne feledkezzünk meg arról, hogy korunk szentjének vállalnia kell ezt a világot. Vértanusága a mindennapok martiriuma. *(Folytatjuk.)*

AJÁNDÉK

A sötét egyetemi épületben
a kő sem konghat nálam üresebben.
Meg nem melegít három emelet,
de mint a fagyos folyosók az udvart,
az ürességem átölelve úgy tart,
úgy őrzi mellemben a hideget.

Késő van, ősz van, korai sötétség,
villanycsillag hozza föl itt az estét.
Feléje tart botján egy sánta lány,
s fényébe ér. Mint karón nyíló rózsák
világot arcán úgy vet rám a jóság,
s már nem vagyok egyedül igazán.

Egészségesen és mozgásra készen
tekintetében magam benne érzem:
a sínbe húzott, nyúzott kicsi láb,
mely fáradt botja hegyén alig lép túl,
lassú meleget hozott ajándékul.
a dermedt szívben olvadást csinált.

A szeme rajtam, állunk, — nem szökünk el
egymásra érző egész életünkkel.
Szép tiszta arc, magában is magány,
— mert vak szerelmet kérlek e szelídség,
hogy fél testét feledni megsegítsék,
— szép tiszta arccal néz reám a lány.

Rozgonyi Iván

ÚTON

Ezer lélegzetvétel ez az út,
tetők meg fák között emel a dombhát.
A felhős égbolt végre meglazult
s e nagy tüdőben suhognak a bordák.

Amit beszéltünk, minden szó hazug,
ezért barátom alig gondolok rád,
barátságatlan évad szava zúg
s kibeszéli az árva lélek dolgát.

Ki tárulni oly hasztalan akart,
a tisztuló ég engem betakart:
— szelek rajzolják magukat a földre,

a lombok árnya úgy nő, mint a sás,
megmozdul, ami láthatatlan főd be
s lábamnál táncba kezd a suhogás.

Rozgonyi Iván

ROSA RORANS BONITATEM

Részletek Szent Brigitta kinyilatkoztatásaiból

Én vagyok az ég és föld teremtője, az Atyával és Szentlélekkel egy Isten. Én vagyok az, aki a prófétákhoz és az ősatyákhoz szólottam és akit ők vártak. Az ő várakozásuk és ígéretem szerint bűn nélkül testet öltöttem. Úgy szállottam a Szűz méhébe, mint a ragyogó nap a tiszta drágakőbe. Mert amint nem sérti meg a napfény az üveget, ha áthatol rajta, a Szűz épsége sem sérült meg ember-ségem fölvetélével. És én úgy vettem fel az emberséget, hogy az istenséget sem hagytam el. Bár emberségemmel a Szűz méhében voltam, mégsem kisebbedtem az istenségemben, mert mindent kormányoztam és betöltöttem az Atyával és a Szentlélekkel együtt. Amint ugyanis nem lehet elválasztani a fényt a tűztől, úgy sohasem vált el istenségem az emberségtől, még a halálban sem. Azután azt akartam, hogy ezt a testet, noha tiszta volt minden büntől, mindenkinek a bűneiért tetőtől talpig megmarcangolják és keresztre szögezzék. Ezt áldozzák fel most is naponta az oltáron, hogy annál jobban szeressenek az emberek és megemlékezzenek jótéteményeimről. És most mégis egészen elfelejtenek és elhanyagolnak és megvetnek és száműznek, mint egy királyt saját országából, akinek helyébe gonosz bitorlót választottak és most azt tisztelik. És végül uralkodni akartam az emberen. Jog szerint királynak kellene lennem, hiszen én teremtettem és váltottam meg. De ő most megtöri és meggyalázza a hűséget, amelyet a kereszttségben ígért nekem; megsérti és megveti törvényeimet, amelyeket eléje tűztem. A saját akaratát szereti és nem törődik azzal, hogy rám hallgasson. Sőt a hitvány rablót, a Gonoszt többre tartja nálam és neki fogadott hűséget. Valóban rabló ő, mert az ember lelkét, melyet saját véresem megváltottam, magához ragadja az által, hogy gonoszságra csábítja és hamisságra biztatja. Nem azért ragadja el, mintha hatalmasabb volna nálam; mert oly hatalmas vagyok, hogy szavammal mindent megtehetek; oly igazságos vagyok, hogy az igazság ellen a legkisebbet sem tenném, még ha az összes szentek kérnének is rá. Hanem azért, mert az ember, aki szabad akaratot kapott, szántszándékkal semmiben sem veszi parancsaimat és az ördöggel cimborál. Ezért igazságos, hogy megtapasztalja annak zarnokságát. Mert magát a Gonoszt is jónak teremtettem, de saját rosszakarata következtében elbukott. Most szolgám a bűnük megtorlására. De annak ellenére, hogy most ennyire megvetnek, mégis olyan irgalmasszívú vagyok, hogyha valaki könyörületességemhez fordul és megalázza magát, megbocsátom neki, amit csak elkövetett és megszabadítom a gonosz rablótól. Aki azonban megátalkodik megvetésemben, arra úgy rábocsátom igazságomat, hogy akik látják, megremegnek és akik megtapasztalják, azt mondják: Jaj nekünk, hogy egykor haragra ingereltük a dicsőséges Urat! De te lányom, akit kiválasztottalak magamnak és akihez lélekben szólok, szeress engem teljes szivedből. Ne úgy mint fiadat és lányodat vagy szüleidet, hanem jobban, mint bármit is a földön. Mert én, aki téged teremtettelek, semmi tagomat sem kíméltem az érted való szenvedéstől. És oly szeretettel szeretem most is lelkedet, hogyha nem lenne enyém, amennyiben lehetséges volna, csak érette keresztre feszíttetném magamat. Kövesd alázatosságomat. Mert én, az angyalok és dicsőség királya, hitvány rongyokat öltöttem magamra és ruhátlanul álltam az oszlop mellett, fülemmel hallottam minden gyalázkodást és gúnyolódást. Akaratomat tartsad előbbrevalónak a magadénál. Ha megteszed, szived szívemben lesz és lángralobban szeretetemtől, mint ahogy a gyúlékony fa lángat fog a tűztől. Betöltöm lelkedet és benned lakozom, úgyhogy az ideig valók keserűekké lesznek számodra, a testnek pedig minden akarata szinte méreggé. Megnyugszol istenségem karja közt. És ott nincs semmi testi gyönyörűség, hanem a lélek öröme és vigassága. Mert az örvendező lélek kívül

és belül tele örömmel. És nem gondol semmi másra, nem kíván semmi mást mint az örömet, amely az övé. Egyedül engem szerezz tehát és meg lesz mindened, amit csak akarsz és bővelkedni fogsz.

Most sokan gyűlölnék engem. Tetteimet és szavaimat terhesnek és hiába-valónak tartják. De a Házasságtörőt, azaz a Gonoszt, magukhoz ölelik és szeretik. Morgolódással és keserőséggel teszik, amit csak tesznek értem. Nevemet sem vallanák meg, ha nem tartanának az emberek megítélésétől. A világot azonban oly őszintén szeretik, hogy sem éjjel, sem nappal nem hagynak fel az érte való fáradozással és az iránta való buzgólkodás fűti állandóan őket. Ezeknek a szolgálata olyannak tetszik előttem, mintha valaki pénzt adna valakinek azért, hogy az megölje gyermekét. Így tesznek ők: mert adnak valamicske alamizsnát és ajkukkal tisztelnek engem, de csak azért, hogy jól menjen dolguk a világban és megmaradjanak a megbecsülésben és bűnükben. Így azután a jó soruk megöli bennük a jó lelket. De ha te szeretni akarsz engem egész szívedből és semmi más után nem akarsz vágyódni, mint utánam, a szeretet útján magamhoz vonlak, mint mágneskő a vasat és karomba zárlak. És ez oly erős, hogy senki szét nem feszítheti. És oly szilárd, hogyha széttárom, senki be nem hajlíthatja. De édes is, édesebb minden illatszernél. A világ gyönyörűségeihez pedig hasonlítani sem lehet.

* * *

Dicsőség néked, Isten, mindazokért, amiket teremtettél. És tisztelet néked minden erényedért. És viszonozza néked mindenki szolgálattal szeretetedet. Én méltatlan, vétkes gyermekségemtől fogva, hálát adok néked, Istenem, hogy egy bűnöstől sem tagadod meg kegyelmedet, ha kéri, hanem mindenkin megkönyörülsz és mindenkinek irgalmazol. Ő, édes Istenem, csodálatos az, amit velem teszel. Mert amikor csak tetszik néked, lelki álomba merítesz és olyankor megadod, hogy szellemi dolgokat lássak, halljak, érzékeljek. Ó, Istenem, milyen édesek a te szavaid lelkemnek! Mint legédesebb táplálékát fogadja magába és szívem nagy örvendzéssel mélyéig kitarul előttük. Mert szavaid, amint hallgatom őket, eltörpülnek, de éhesebbé is tesznek. Eltöltenek, mert semmi sem olyan kedves nekem, mint a te szavaid. Éhesebbé tesznek, mert még tüzesebben vágyom őket hallani. Adj tehát, áldott Istenem, segítséget, hogy mindig a te akarodat tegyem. — Krisztus így felel: Én kezdet és vég nélkül vagyok. És az én hatalmamból jött létre minden, ami van. Mindent az én bölcseségem rendez és mindent az én akaratom kormányoz. Minden cselekedetemet a szeretet irányítja, ezért semmi sem lehetetlen nekem. De szerföltt kemény az a szív, mely nem szeret engem, nem fél engem: mert én vagyok mindenek kormányzója, bírója. S az ember mégis inkább a Gonosz akarátát teljesíti. Pedig az is csak az én csatlósom. Áruló, aki bőségesen kínálja méreg poharát szerte a világon. Ezért azután nem tudnak élni a lelkek és a pokol halálába merülnek. Ez a méreg pedig a bűn. Édes az íze, noha a lélek számára keserű. És a gonosz keze bőven ontja mindenkinek nap-nap után. Ki hallott még ilyet, hogy az embereknek fölkinálják az életet és ők a halált választják. És én mégis irgalmas Istene vagyok mindenkinek s együtt szenvedek nyomorúságukkal. Úgy teszek, mint a király, aki bort küld szolgálóinak és azt mondja: Adjatok belőle inni sokaknak, mert üdvös. A betegeknek gyógyulást ad, a szomorúaknak vigasztalást, az egészségeseknek bátor szívet. De bort csak alkalmas edényben küldenek. Így az én szavaimat te viszed bor gyanánt szolgálaimhoz, te aki az edényem vagy. Szent Lelkem tanít ugyanis téged, hová menj és mit mondj. Ezért örömmel és félelem nélkül mondd el, amit rádbízok, mert senkinek sincs hatalma ellenemben.

* * *

Amikor az Úr jászlánál voltam Betlehemben, láttam egy csodálatos szép, fehér köpenybe és finom alsóruhába öltözött Szűzet, áldott állapotban. Volt vele egy igen tiszteletreméltó Oreg, és volt velük egy ökör és egy szamár is.

Bementek a barlangba. Az Öreg jászolhoz kötötte az ökröt és a szamarat. Kiment s egy égő lámpát hozott a Szűzhöz. A falra erősítette és kiment, hogy ne legyen jelen a szülésnél. A Szűz pedig leoldotta lábáról saruit, letette a fehér köpenyt, leoldotta fejéről a kendőt s maga mellé helyezte azokat. Egyetlen tunikában maradt. Közben szépséges haja folyékony aranyként ömlött szét hátán. Akkor ragyogó tiszta és finom pólya-kendőket szedett elő: kettőt gyölcsből, kettőt posztóból, melyeket a születendő kisdéd bepólyálására hozott magával; azután két gyolcskendőcskét a kisdéd fejének befedésére és bekötésére. Mindezeket maga mellé tette, hogy idejében kéznél legyenek. Mikor a Szűz kész volt az előkészületekkel, imádsághoz készülve nagy tisztelettel térdre ereszkedett. Háttal a jászolnak fordult, arcát pedig kelet felé az égre emelte. Kiterjesztett karokkal, szeméit az égre szegezve állt ott mintegy elragadtatott elmékedésbe merülve, részegen az isteni édességtől. S amíg így állt imáságba mélyedve, láttam, hogy megmozdul a méhében fekvő gyermek és egy szempillantás alatt a világra jött. Oly kimondhatatlan fény és ragyogás áradt belőle, hogy a naphoz hasonlítani sem lehet és a mécses, melyet az Öreg hozott, egészen elhalványodott, mert az isteni ragyogás a lámpa anyagi világát teljesen gemmisítette. Oly hirtelen, egy pillanat műve volt a szülés, hogy sem ráfigyelni, sem meglátni nem tudtam. De ott láttam a dicsőséges Kisdédet, amint ruhátlanul és fényt árasztva feküdt a földön. Teste tiszta volt minden szennytől és szeplőtől. Akkor az angyalok csodálatosan kellemes és édes énekét is hallottam. A Szűz teste pedig ismét visszanyerte csodás szépségét és báját. Amint tehát a Szűz látta, hogy megszületett, kezét összekulcsolva nagy tisztelettel és hódolattal imádta a Gyermekeket és beszélt hozzá. És akkor a Kisdéd megmozdult egy Kissé, sirva és reszketve a hidegtől és a padozat durvaságától, amelyen feküdt, kiterjesztette tagocskáit: oltalmat és anyja becézését kereste. És anyja karjába emelte s kebléhez szoritotta. Keblén arcával melengette nagy örömmel és gyöngéd anyai együttléssel. Leült a földre, kisdédét ölébe fogta és buzgón bepólyálásához fogott. Amint elvégezte, bejött az Öreg, térdreborult és örömkönnyeket hullatva imádta Őt. És akkor a Szűz fölkelte ölében tartva a Gyermekeket. Józseffel együtt a jászolba helyezték, térdreereszkedtek s mérhetetlen örvendezéssel és vígsággal imádták.

* * *

Egy alkalommal, amikor Szent Brigitta imádkozott, lelki látomásban egy kis tüzet látott és a tűzön egy kis edényt és abban valami kívánatos ételt. Látott egy aranyos, ragyogó bíborba öltözött férfit is. Ez térdénállva körüljárta a fazekat, majr fáfújt a tűzre, majd megmozgatta a fát és mindenképpen szorgoskodott körülötte. És ez így szólt ahhoz, aki őt látta: Te, aki most ezt nézed, láttál már valaha ilyen alázatos embert, mint én? Látod, ebben az aranyos ruhába öltözött micsóda szolgálai igyekezettel vagyok e körül az edény körül? Térdénállva körüljárom, földig hajtom a fejem, miközben a tüzet fújom. Fát is hozok és majd összebb rakom, majd meg széttúrom, semmi fáradságot sem sajnálok. Elismerheted, mennyire alázatos vagyok. De meg kell neked mutatom, mit jelent ez. Ezen az edényen a te szívedet értem. Az ételen, amely benne van, azokat az édes szavakat, amelyeket Isten ajándékoz neked felülről; a tűzön a szeretet hevét, melyet Istentől kaptál. Én pedig a Gonosz vagyok, aki irigykedem vigasztalásaidra: azért szorgoskodom oly alázatosan. Nem anyyira azért fújom a tüzet, hogy jobban lobogjon, hanem inkább, hogy a hamu, azaz a világi dolgok iránti rendetlen hajlandóság az edénybe, vagyis a szívedbe szálljon s így a benne lévő kívánatos étel, a Szentlélek belédöntött szava ízét veszítse. A paraszat és a fát azért mozgatom, hogy az edény, azaz szíved, a földhöz, földi imerőseidhez és embertársaidhoz hajoljon s így Istent kevésbé szeresse.

* * *

Az igazak testének és lelkének elválása nem más, mint álom, mert tovább élnek az örök életben. Azt kell igazán halálnak nevezni, ha a testtől megvált lélek az örök halálban él tovább. Sokan kívánnak keresztény halállal meghalni, anélkül, hogy gondolnának az azután következőkre. Mi keresztény halál, ha nem az, amint én haltam meg: ártatlanul, jó lélekkel, türelmesen. Vajjon megvetésre méltó vagyok-e én azért, mert halálom megvetett és kegyetlen volt? Vagy oktalanok-e választottaim azért, mert megvetésre méltó dolgokat szenvedtek el? Vagy talán a szerencse akarta azt és a csillagok rendelték? Éppen nem. Hanem azért szenvedtünk én és választottaim kegyetlen dolgokat, hogy szóval és tettel megmutassuk az égbe vezető nehéz utat, és hogy gondolják meg a bűnösök, mekkora tisztulásra van szükségünk, ha a választottak és ártatlanok ilyen keményen szenvednek. Tudd meg tehát, hogy az hal meg megvetésre méltóan és rosszul, aki fegyelmezetlen élet után bűneiben megátalkodva hal meg, vagy aki, miután egész életében jól ment sora, még tovább szeretne élni, és nem tud hálás lenni Isten iránt. Aki egész szívével szereti Istent, ha az oktalanok szemében lenézett halál kínozza, vagy hosszas betegség gyötri is, az él és szerencsésen hal meg, mert a fájdalmas halál kisebbíti a bűnöket és azok büntetését s növeli a koronát.

A NAGY HŰSÉGÉRT

Te látod, Isten, bizton, mit cselekszem,
Alakosságom, sok könnyelműségem;
Percig rendítve, most hozzád menekszem,
Mert csak a messzi célhoz van hűségem.

Ezért kötelmek gúnyja s a hideg szem,
S jó-nem-voltom, nagyobb kötés nyűgében
S ítéletekben itten csúnya veszttem —
Mert egy ítélet van csak földön, égen.

Mint túlhév kasznár, jussost is kimartan,
Isten, bős szolgád, csak neked kapartam,
S a vad Művet szolgálni, volt az élet —

S mint árva állat, örvény, — habverés — vitt,
Rém éjben, mélyben, mitse várva épít —
S milyen lesz, mennyi: te tudod, s miért lett.

Fodor József

1.

Krudy Gyula még a kételkedőkkel is elhitette, hogy az ősz a szerelem, s az utazás évszaka — s ugyan, melyikünk is kételkedhetnék huzamosabban, Krudy szavában, a Vörös Postakocsi őszi útjai óta? Azok az európai nagyvárosok, melyek nyaranta alig is jelentettek többet számomra egy hivatali munkarend címzavainál, szeptember első heteitől kezdve a csábítás, az útrahívás legkalandosabb ígéreteivel váltak zengökké. Forró júliusi és augusztusi délelőttökön néha egy-egy interurbán-beszélgetés ébresztett csak valóságukra, s a központ első hívását követő szótlan percekben, a nemzetközi távbeszélővonalak zúgásától túlsorduló kagylóra hajolva, Zürichet, Genfét, vagy Stockholmot szinte úgy láttam magam előtt, mint felhők közül máris célbavett le szállási helyét a repülő: a láthatár domborulatai közé ágyazottan, forró párákba burkolva, pengeként felvillanó víztükrök zsíros tapintásúnak ígérkező hegységek alatt! A hívójelek makacsul ismétlődő ütemei nem nyitották meg előttem a távolságot, s az Európa fölött örvénylő hőség mihamar elnyelte a vékony fonalat, melynek végén egy svájci tópart, vagy egy svéd kikötő látomása lebegett; valóságosak e nyári napokban csak a Hold-utca platánjai maradtak számomra, s a Szabadság-tér tetői, vagy a Bazilika kupolájának váza: óriási kalitka, rácsa közt a rabul ejtett égbolttal! Szigorúan és féltékenyen őrizte képzeletemet az Otödik Kerület — fényektől és villámoktól átjárt kínai fal — s távoli tengerek fővénye helyett legfeljeb ba leányfalusi, kavicsos Dunapart keltette magát, a fordulóban feltűnő esztergomi hajóval.

Ősszel azonban a külföldi városnevek üres edényei a csábítás illataival teltek meg. A Keleti pályaudvar vendéglőjének hangszórója valósággal ráparancsolt azokra, akik még nem váltottak jegyet, hogy siessenek: huszonöt percük van az Arlberg indulásáig! Bizonytal voltak, akik csak azért ültek ebéd után a helyiségben, hogy végighallgathassák a nemzetközi vonatok indulási jelzéseit: odakünn, a téren, lassan alkonyult, s az asztalokhoz megannyi árva, kisenmizett otthonmaradt telepedett; kigyúltak a lámpák is, már csak a belgrádi gyors indulása volt hátra; Halottak napja közelgett, s az étterem előtti folyosón úgy gyűltek a krizantémos koszorúk, mintha egy várható vasúti szerencsétlenség áldozatai számára tartanak készenlétben valamennyit. A vendégek feketéiket kevergették, vagy törkölypálinkát szürcsöltek: a szelíd, barátságos termet belengte az utazás vorázsa.

Úgy éreztem, mindenki tudja itt, hogy utazni nem csupán a menetrend jelölte végcélért érdemes, de legalább ugyanannyira a közbenső állomások kedvéért is. Párizshoz ráadás a Voralberg, Milánóhoz pedig a Domodossola alatt megnyíló vad völgy, s a tavak vidéke. A prágai jeggyel a magyar Duna is jár, alkonyatkor, a hegyoldalak őszi temetőivel, folyóparti, fehér templomokkal, a váci állomás magányával, Nógrádverőce lejtős utcáival, s az esztergomi Bazilikával, vidékies fenségének szirtfokán. Mindezért legalább annyira érdemes Prágába utazni, mint azért a pillanatért, amikor a kőkorlátnak dőlve, először tekinthetünk alá a Moldva vizére. Úticél és út kölcsönösen gazdagítják egymást — fényük egymásra sugároz.

2.

Prágát hosszú ideig csak egy romantikus mű tükréből ismertem: Smetana szimfónikus költeménye a Moldva felszínén táncoló tornyokat és várfalakat mutatta ünnepi és hősien ódon hangzatok között, mint valami csillogó rézlapon, alkonyati felhők alatt, virágfüzérek keretében, édesen és idegenül, de oly el-

hihetően, hogy egy-egy fuvolaszólam szinte a parti utcákban támadó esti szelet, a tavasz langyos szelét is idézte. S láttam — a Corona Benignitatis Anni Dei egyik versének nyomán a vízbedobott vértanút, a folyam fénylő sodrában, elmerült teste fölött az öt csillag jelével — s szinte hallottam is — a vers szándékai szerint — a tavaszi éjszakában, a holttestet őrző folyó fölött, a Zsigmond-harang kondulásait. Prága mindvégig egy misztikus város ígéreteivel várt a térben s a jövőben: aranycsinálók, csillagászok, órásk, rabbik, válásalapítók és forradalmárok városa! De talán méginkább a költőké! Arcának miféle mását láthatta Apollináire a Szent Vid „ó agátjain” — s mi készíthette bús fogadkozására? „Sosem felejtéd már e nap halálos mély szomorúságát”... Valóban, csak Prágában tudtam meg, mily kevéssé jelképesek, s menyire valóságosak e sorok:

„Lázárhoz vagy hasonló itt, kit meggyötört a nap,

A nagy zsidónegyed órái mind ellenkező irányba forognak”.

Mint születésnapi reggelizőasztal csomagjáról a burkokat és selyempapírokat — s e város váravárt meglepetéséről is mily türelmetlen-kíváncsian göngyölytettem le a tereket és utcákat, a hűvös reggel páraít és látványait: a virágpiacot, az édesség- és könyvesboltok kirakatait, az őszi parkokat, melyeknek nedves aszfaltútjait multszázadi, cseh költők szeliden fenszözlött mellészobrai őrizték, a huszita templomokat, a péküzletek sóskiflitől és császársemylétől roskadozó polcait, a mellékutakra csalogató várostornyokat — mily feleslegesen gondos csomagolásnak éreztem is mindezt, első utam célja, s Prága ajándékmeglepetése: a Moldvapart, a Hradzsín látványa köré! Mikor végre az utolsó sarkon is befordultam, azt hittem, Smetana vonóseit hallom majd, amint a fafűvők lassan áramló szőlami fölé arany bástyákat emelnek.

Folyópartok ismerős szele fogadott, a viztorony alatt, ezen a nedves, tiszta novemberi reggelen. Végre láthattam a Hradzsint is, távolian és élesen, a tornyok fölé tornyokat emelő hegy tetején, szeleknek kitártan, elhalmazott-ságában is egyszerűen, gazdagságában is józanul. A szögletekbe törő palotatoronyok s a teteikre tetőződő székesegyház nem csupa látvány volt, hanem jelenlét is, fáradhatatlan felelet, a folyóparba torkolló mellékutcák kérdéseire. Harmónikus, szépen kiegyensúlyozott párbeszéd, a hegy várának szóváltása a folyópart negyedeivel!

Maga a Moldva azonban, melyet képzeletemben rézszínűnek festett a zene: fekete volt, mint a vas! Tömör, ünnepélyes víz: mintha csak félelmetes zúzómalmok hajtására használták volna, eredetétől! Az őszi ég alatt, gátjától megszakítottan feketéllett a folyó: fénytelen, súlyos lapokat csúztatott a híd-lábak alá; a parti fasorok lehullott levelei csaknem mozdulatlanul pihentek szintén, s a hatalmas jégfogó gerendák fésűje körül ezüst rojtok lengtek. A Hradzsín hegyén — mely rézsutosan, félvállal közeledik a folyó felé, mint paraszti tánckarban táncosa felé a lány — sárga fényben gyulladnak ki az ablakok; a levegő nedves ezüstje valami semleges közeget teremtett, év- és napszakoktól egyaránt függetlent, melyben békésen megférhettek egymással gondolatok, vágyak és maga a kétségbeesés is, melyet önnön élete fölött érezhet mindenki, mihelyt a semleges ég borul fölé!

Prága ege szélfúttá volt és fehér; valamennyien elérkezünk, életünk egy bizonyos szakában, ahhoz az örömhöz és elégtételhez, melyet csak ily szintelen tükrök alatt lelhetünk meg, s melyet az alkonyat, vagy a nyári dél egeitől hiába váránk. Ez a város épannyira valóság volt, mint az a másik, amelyikben már évek óta éltem, s mégis, inkább arra készítetett, hogy a megfoghatatlant, az alig sejtethetőt, a körvonaltalant keressem benne, semmint a gondolatokba, megfogalmazásokba zárhatót. Tűlsoká élni együtt a valósággal: szinte annyi, mint átpártolni a válótlansághoz. Minél szenvedélyesebben nevezed nevükön a dolgokat, annál rejtelmesebb nosztalgiaid támadnak a megnevezhetetlen után. A levegő színe, a víz lassú áramlása, a középkori fürdőépületek alól hallatszók zúgás, s az egész látvány, a maga szélességében és kiürültségé-

ben — mert még a hidak fölött keringő sirályok, s a kőszentek kezében himbálódzó rózsafüzérek is arra látszottak figyelmeztetni, hogy valaki elment ebből a tájból — és ez a novemberi prágai reggel, feketén és ezüstösen, élesen és prózaian, minduntalan csak azt a tartományt idézte, melytől felesleges szavaimmal csak egyre kínosabban megfosztom magam, s melynek útjait talán már soha, sohasem fogom meglesni. Lehet valaki száműzött oly módon, hogy száműzetésének idejét ugyanazon a helyen tölti ki, ahonnan száműzték? Néha úgy érzem, egész életünket ilyesféle száműzetésben éljük: tulajdon életünkbe, tulajdon sorsunkba, tulajdon jelenünkbe száműzöttek! Zöld kupolák, fehér román tornyok, sárga falak és vidám zászlók fölött derült ki, majd borult be az ég, s én úgy éreztem, mintha valami tömörüveg gömbbe bámulnék, mely sohasem a látványt, hanem csak a látvány mögötti ürt mutatja, a rugalmasan szétnyíló körvonalak és felületek öblében rejtezőt.

Mégis, ez az őr csodálatos volt, zengő és pötolhatatlan — s ugyanolyan értelmetlen, mint életem gyakorlati és értelmes menetében e néhány prágai nap! Város, melynek lakóit nem ismerem — látvány, mely zajosságában is úgy zajlik le, mintha vastag üvegfalal elzárt páholyból szemlélném. Ismeretlen nyelven szavalt vers, mely csak ütemével és rímeivel ajándékozza meg tudatomat! Mintha egy óriási porszívó mohó szája nyílt volna meg a folyó s a fehér bástyákkal, rádiótornyokkal, kolostorokkal koszorús hegyek mögött!

3.

De hisz talán csak a reggel színeinek megöregedésére várt a város, hogy a látványa mélyén rejtező ürt észrevétlenül, s fokozatosan, valami jelentéssel, valami sugallattal töltse meg! Alkonyatkor, a Károly-hídon, a reggeli óra mámoros ürességét, a beteltség, a tetézettség, a rejtelmes gazdagság órája váltotta föl: ragyogó, visszhangos óra! Maga a híd: alig észrevehetően el-, majd visszahajló keskenysége, mintha nem is a levegő, hanem egy szelíd, kissé behorpadt domb hátára simulna — s pillérein a barbár, gyermekien naiv, barokk áhítatukba belefeledkezett szobrok: Krisztus megfeszített teste, arany héber-betűk rácsozatával, homlokán keresztet emelő szarvas, sziklabarlangjából kikandikáló oroszlán — s a fogadalmi táblák előtt meggyújtásra váró mécsek, a talpazatokon vázába gyűlő virágok: mindez egy országút, s egy temető kapcsolatának tetszett, vándorlás és megnyugvás közös jelképének, a fekete, mondai víz fölött! Oszlopán kivont karddal áll a magános lovag, a sziget parti sétányán a juharfák lehullott levelei sárgászöld szőnyeggel vonták be, s egy öreg ház, melynek legfelső erkélye csaknem a híd párkányáig ugrott ki, eresze alatt kegyképet őrzött, ezüstsziromú virágokkal övezetten, mintha egy ájtatos vándorút utolsó szakaszában akarna övezni csodatevő erejével.

A mellvédre könyökölve, hosszan néztem az óvárost, melynek tornyai és hegyes tetői ütemesen tagolták az aranyló térséget: az alkonyatban forgó, tüzes korongok gyúltak a tornyokon, átlós vonalakkal, szárnyakkal, háromszögekkel díszes kereszttek és gömbök, rejtelmesen mosolygó holdak és napok — s távolabb, tornyok és kupolák irtásából kiemelkedően, feketén és titokzatosan, misztikusan és várszerűen, legkedvesebb templom: a csillagász-sírt rejtő Tyn! Odalenn, a rakparton elkanyarodó villamosok két sugárkéve mézején vágta át: ablakaik visszfénye vörösén és hirtelen kihúnyón villant a víz csiszolt lemezein.

Boldog és telített pillanat volt ez, harangkondulás nélkül is ünnepélyes, — de tartalma époly megfejthetetlen maradt számomra, mint a reggel üressége. Ismeretlen volt még a város, hisz most indultam a Malá Strana felé, s bizonyára csak lámpagyújtás után lépek a Hradzsín fensíkjára. Érintetlenül pihentek az utcák, melyeket nemsokára megismerek majd, de ez a pillanat oly sokat ölelt magába, hogy szinte az eljövendő léptek fáradságát is éreztem lábamban. Súlyos volt ez a pillanat, s oly kétségbeesetten hagytam a földön heverni, mint a kincsekkel teli zsákot, melyet megemélni sincs erőm. Lassan megtelő

üszómedence szintjeként emelkedett testemben az idő — s máris távoli napok valamelyikéből próbáltam visszatekinteni erre a pillanatra, a Károlyhid mellvédje mellett; vajjon mennyit tudok megőrizni ebből a képből, melyet egyszerre éreztem emléknek és jelennek — hajnali álmomból riadva fogok talán színeire emlékezni? Csodálatos élességgel járt át e látványnak s tulajdon létemnek valósága: mintha elkiáltott szavaimat küldte volna vissza hozzám a két part! Mintegy hosszú vándorlás után: végre otthon éreztem magam ebben az alkonyi pillanatban, vágyak és fájdalmak, örömök és kötelességek nélkül, nem magánosan és nem is társasan: kör, melynek vonala bezárult!

4.

Magas, iskolaszerű épületek, bérházak közt, üzletek és villamosmegállók szomszédságában, rejtetten és csaknem észrevehetetlenül, mint valami befalazott udvaron, vagy külfénelken, mintegy a gettóban is gettó: rejtezik a zsidótemető. Halottak gettója: első pillantásra holmi kis magánkert, s csak ha már bejártad szerteágazó útjait, ha csak legtávolibb sarkaiban is időztél — akkor veszed észre, hogy valóságos útvesztőbe kerültél; házcsoportok, kerítések, tűzfalak közé szorítva valami bűvészkézre vár, mely szétterítse. A zsebkendőből valóságos tartományt szór ki a bűvész: az esti pára megsűrűsödik a házak alján, csapzott fűzfák vesszei közül világítanak át az irodák lámpái; lábad alatt a réteges avar sikamló lepénye. Apollinaire óramutatói forognak fölötted lassan, visszafelé, a sötét égen, s ideleln, a temető redői egyenként szétterülnek, beláthatatlan kövidék sivatagjává.

Megdöbbenő, fájdalmas, alig is hihető látványa: a halottak itt tanyáznak körülöttem, fekete kövekbe, legömbölyödött kőtáblákba kövülten, óriás, időtlen tábor, valami hívó, megbocsátó, beengedő intésre várva! Ez az embertelen kőnép százados reménykedésbe és vágyakozásba fáradt bele: fájdalom és halála viharként zúgott el vállaik felett, s az éjszaka magánya óriás hátizsákként telepedett meg gerincükön. Féloldalt és előre dölve táboroznak a kőtáblák, rájuk tapadnak a fűzfák nedves vesszei. Héber írásjeleiket visszanyelték magukba az álnok kövek: alattomos horpadások, lyukak keletkeztek bennük — megannyi dermedt, óriás szivacsként állnak, melyekről már lepereg a víz és a szenvedés: többet nem tudnak magukba nyelni, s engedelmesen tűrik, hogy emberkéz faragta formájuk gömbölyüvé, jeltelenné tompuljon — visszanyerék ősi közetszerűségüket, mely csak a szél s az eső csókjának enged immár.

Vannak helyek, ahol csak a növényzetet: bozót és fák szövevényét látod, s a tépett, őszi kertben úgy hevernek a vad kövek, mint valami félbenmaradt építkezés szemete, törmeléke. Talán már holnap elszállítják valamennyit! De ha közelebb lépsz, életért, maradásért kiált mindegyik, alázatosan és megkínzottan, vízárgatta sebeit, ijesztő csonkjait kitarva. Jelentést, emberi szerepet nyer az ősi kőhordalék, az ösvény mentén félrebillent táblácska halott gyermek nevét jajgatja, s az otromba tömb — félig földbesüppedt, kőbefaragott konyhaszekerénynek hihetnéd — egy család multjáról tanuskodik.

Ez a halotti tartomány azért oly határtalan, mert nagyonis szűkek a határai. Három teniszpályányi területen három évszázad lakossága! Oly sűrűn kellett egymás mellé temetkezniök, oly fukarul osztottak minden göröngyön, hogy a sírok fölé nőtt fehérorgonabokrok mindegyike legalább két nemzedék poraiba mélyeszi gyökereit! Hatolj csak beljebb, mind beljebb a fák és bokrok között: a dombról alátekintve úgy tetszhetik, mintha jégverés tapodta vetést látnál, mely immár nem tud többé felemelkedni!

5.

A zsidónegyed temetőjében tulajdonkép azt tudtam meg, hogy a halál: rabság — s e tudásra ráadásként, magával a halálfélelemmel is Prága ismeretett meg. Késő este, a Vencel-téren találkoztam az ismeretlen érzéssel, mely

úgy született meg bennem, mint szerelmet még nem tapasztalt kamasz szervezetében az első testi gondolat. Váratlan volt és hihetetlen: szinte a hiúságnak hízelgő, — mintha kiemelt, kiválasztott volna a névtelenek közül! A jeltelek sorában végre megjelöltté váltam; ama váratlanul hideg, koranovemberi esték egyikén történt, melyek a pástortűz csalogató meghittségét kölcsönzik a sarki kolbászsütőtűzhelyeknek;; fehérmázás edényekben a forma és a mustár ígérte ízeit, s a serpenyőben pattogó zsír fölött apró, szűrős buborékok ugráltak. A lejtős Vencel-tér kétoldalán, a kávéházakban már megszólaltak a zenekarok, a hosszú, átjárófolyosókon szőrmések és kalaposnők kirakataira még a neonfény sátora borult, de a mozik babilóni előssarnokai már kiürültek, s a táviróhivatal nagy üveglakai mögött sem égett lámpa.

Mintha a téren váratlanul lecsapó hideg szelek hozták volna a szédülést és szorongást, s azt a kínos, fullasztó érzést, mely a váll- és mellizmoktól lassan húzódtott a nyak felé — alattomos, fojtogató kéz — s mintha az évek óta nem lazuló kötelesség-láncok most már végkép a földhöz horgonyoznák foglyukat! A szív kétségbeesett rohamai elől riadtan hátrált az eszmélet; köröskörül, a házak gyűlöletesen, feloldozhatatlanul idegenekké váltak, s megértettem; azt is, hogy valójában minden honvágy sóvárgás a jó halál után! Idegen város hideg szívében, a szállodai szoba homlokzatán úszó, gyöngyházás visszfények alatt, valami külvilág-átjárta koporsó lakójaként, s a szomszédos szobák neszeire, a falban felbúgó vízcsővekre fülelve, hirtelen jelenvalókká váltak azok, akinek sorsából kiemeltettem: társaim és barátaim, — s tapintható tárgyakként vettek körül az emlékek, melyek eddigi életemet benépesítették. Alig is felismerhetők, szinte arcukat vesztetten öveztek, megannyi falnak fordított bútor, hátlapját mutató szekrény. A halottak bizonyára már csak az életbenmaradottak szemével figyelik magukat — s én is, barátaim szemével láttam idegenné vált önmagam: micsoda risszhiszemű, kegyetlen és kelletlen szemekkel!

Halálfélelmem körül megnyílt s újból bezárult Prága; s mint aki örül, amiért kínos magányából váratlan látogatók népes csoportja veri föl: boldogan hagytam, hogy ágyam körül, szinte tapintható távolságban, újból felépüljenek a fekete tornyok, s vigasztalannak éreztem volna magam, ha nem tudom közvetlen közelemben mindazokat a városrészeket, melyek csillogó ablaküvegeim, a néptelen piactér, a századvégi gót-templom, s a holokzatán szárnyas nemitöket hordozó színház mögött terülnek el. A Szent Miklós-templom zöld kupolája a szekrény helyére került, a mosdót a Clementinum sárga fala takarta el; s a derengő világításban felismerhettem a Puskaporostoronny címerpajzsainak heraldikus állatait. A görögtemplom aranyos ikonfala előtt lámpák gyúltak; a keresztes atyák főoltáránál pedig fiatal párt eskettek épp: a gyertyafényben rózsaszínnek tetszett a menyasszonyi fátyol, s az angyalok szárnya; a Wilson-pályaudvarról indult már a nemzetközi expressz: Brüsszel és Ostende felé; a huszita templomok ormán kehely világított és ostya, középkori kocsmacégéren medvék vigyorogtak, a Malá Strana tetőire néhány esőcsepp hullott csupán, de nemsokára az egész város őszi záporba ázott; a keresztrefeszített, szakállas királylány fázósan húzta inge alá szökátverte lábait, melyekről egy fiatal amerikai szobrásznő lopta el a cipőt, a túlon túl szabályos női arcon a fekete kórszakáll kissé bizánciassan hatott, a hosszú szertartásos ing pedig olyasféle sárga selyemből volt szabva, aminővel paplakokat szoktak bevonni; az ablakok, melyekből a huszita körmenet megzavaróit kidobálták, most megszeppenten és ártatlanul hűnyták le szemüket; odafönn, a Hradzsinon, a Szarvasok Árkában széles tócsákban gyűlt az esővíz; az árkádnak pedig, mely alatt Mozart sietett szállásáról a színházba, most szelíd almazaga volt; a borospincék ajtai kitárultak, a Gyümölcspiacon egy bár hirdetései fölött égtek színes villanykörték; lassan áztak a fehér-kék-piros szalagok, a kivégzett ifjak emléktábláinak koszorúin; haragos bronzló vágatott az üres utcákon, sárgára és pirosra festett lámpaoszlopok kettős sora közt: lovasa lányosan karcsú volt, s pikkelyes páncelela oly szorosan fedte csinos tagjait, mint gyikot a bőre — a

bronzlő mgeríltén ágaskodott, mikor megrántották kantáriját, nehogy neki-rohanjon a sötétbordó 13-as villamosnak, mely utolsóként robogott a Vinohradytér felé. Végezetül pedig a loretoi kápolnában megszólalt a haranjáték, naiv, körülményesen, kecses-nehézkesen, fémcsikornyás ünnepélyességgel!

Prága falai oly tömören és áttetszően zárták magukba a halált, mint valami kristálydoboz lapjai az őrizetükre bízott szentjánosbogarat.

6.

Ha Prágában élnék vasárnap-délelőtteimet az Alkimista-utca és a Strahov-kolostor közé szeretném bezárni; mennyi boldog fényt és tetszetős ódonságot, mennyi feszes nemességet és rejtező meghittséget lehet is zsúfolni közebük! Amikor az aranycsinálók házait megpillantottam — ezeket a vidám, fehérre és kékre festett, alig is embernyi méretű, virágdíszes kunyhókat, melyeknek apró ablakait, mint megannyi parányi kirakatot, szelencékkel, vázácskákkal, égyügyű porcellán-nippekkel ékesítették a tulajdonosok — amikor először végigmentem ezen a szűk és fényektől mégis túlsorduló utcán: a prágai éghajlat ismerős volt már, a langyos, szeles délelőtt pedig valósággal személyes tulajdonom. A kötényes, főzéstől kipirult arcú asszony, aki behívott e házacs-kák egyikébe, hogy megmutassa a szekrény-nagyságú előszobát, s az egyetlen ágynak is szűk belsőszobát, lőrésnyi ablakából mintha az egész ősz tárta volna elém: szürke donjont, gazbenőtte vársáncot, s a kertekben, a gyümölcsösökben november kezei kémiajának barnává nedvesedő színeit, pókhálós eget, s szélsőpörte fényt!

Majd később, a Strahov-kolostor udvarán, a déli csendben, mely az éjszakáénál is mélyebb volt — hiába csattant mögöttünk a vasveretű nagykapu, az ámbitusról, a boltíves, földszinti irodákból és portásfülkékből senki sem sietett elénk, akár ellenőrzés, akár fogadás szándékával! — az avarszagú, árnyakat hosszító csendben még az építészeti nyujtotta örömkönnél is meglepőbbekkel, ritkábbakkal szolgáltak a folyondár szerteheverő levelei: borszínű, bronz, világoszöld, ezüst... S a kolostoron túl, kertek, kertek: a szőlővenyigék közt a diófák elsodródott, olajosan barna levelei, körtefák sárga hulladéka, lila bokrok, völgyön, hegyen őszi, rőt habok, és magosan, a tetőkön csontváz-szerű, fehér fák! Majd e kerteken, völgyeken és hegyoldalakon is, hegyhátak és mélyedések közé rejtezőn: maga a város — valóban kertek alján, a táj kerítés-mögötti függeléke! Az ősz itt székel, a város szívében, a kolostorok gyümölcsöseiben, hűbéri helytartóként, s gazdagsága az egekig felragyog — a Prága fekete vasai közepett lassan elhamvadó parázs: illatos füstje régtől, gyermekkoromból ismerős!

De ismerősnek ígérkezett Prága már indulásom előtt is: valóban a Hradszin terei és utcái Budavár gazdagabb változatával szolgálnak! Mintha elveszett, kedves városnegyedemet megszépült kísértetével találkoznák! Akárcsak otthon: a vasárnap délelőtt fehér magánya, szelíd üressége — vizeskancsóban hozzák a sört a kocsmából, a kimenős katonák csoportosan tartanak a városba vezető lépcsők felé, s csak a Bástyasétány térzenéje hiányzik, valamelyik mellékutca mélyéből. Elsőízben este láttam a Hradszint, zöld gázlámpák fényénél; lejtős terei, a barokk házak fehér homlokzatai épp amaz álmok és történetek hátteréül kínálkoztak, melyeket hiába akartam volna elképzelni Budavár színterein. Jártam a Verbőczy-utca romos magányában is, lámpagyújtás után, meleg, koraőszi estén, miközben az ablakok mögül egy romantikus zongoraverseny sóvárgó szólamái kísérték saroktól sarokig — de a prágai kastély felé érzekedő utcák az álom és az emlékezés visszfényeiben csillogtak: visszfényekben, melyeket az elvesztett Buda vetett rájuk. Este volt, amikor először végigmentem a kastélyudvaron, s a legbenső kapun átlépve, a Szent Vid. székesegyház homlokzatát láttam, fekete égbe olvadó tornyait, szinte kartávolságnyi közelből; e templom úgy töltötte be az udvart, mint valami szobát a túlon túl terebélyes és pompázó bútordarab. Fekete sikkátor surran balfelől a pillérek mentén, mint

sziklafal oldalában a patak, melynek vizét csak rejtett csíhanások árulják el. A szürke obeliszk csiszolt oldallapjai a térre nyíló ablakok fényét tükrözik: egy-egy autó lámpáitól felszikkáznak, izgatottan. Szent György templomában cseh szentek alsznak, az ereklyecsontok kegyeletesen pihennek az üvegkoporsók bársonypárnáin.

Megnyugtató érzés tudom, hogyha viszont akarom látni valaha a budai Várat: a prágai bástyákat és templomokat, a gót apszisokat és barokk palotakapukat még megtalálhatom! S a Jagelló királyok tróntermében, a széles boltzat alatt elképzelhetem azt a Budát, melyet évszázadok óta nem ismerhet senki.

Egy napon talán majd újból rákönyökölök a folyóparti kert mellvédjére, hová a gipszöntőműhely kiselejtezett szobrai közt, a nedvességtől csúszós fűben kísértáltam. A fekete víz egy malom kerekei közül folyik a Károlyhid felé; hátunk mögött a műterem kivilágított ablakai — az aktmodell épp öltözik, most csatolja össze övét, pullóvere fölött; a régi ház kockaköves udvarán, az erkélyfolyosó alatt macskák turrannak, száradó mosóteknőben játszanak fogócskát. Lassan leereszkedik a köd, a Malá Strana negyed kis terein, a villamosoktól visszhangzó boltívek alatt, a folyóparti sétányon, a nagy kert kőfala mentén kigyúlnak a gázlámpák. Wallenstein palotájának négy hatalmas udvara sohasem látja már viszont az elvonult tábor, s a túlsó utcásor házaiban sem tanyáznak többé muskétások; a függőkert sötétjében messze, a rácson túl, szökőkút csobog. Háborúkat szülő, forradalmakat emésztő Prága, fekete város: sorsod úgy lebeg fölötted, mint az ostya, kelyheid peremén!

Ködös tereid, elhagyott sétányaid mélyén, tornyaid mögött „országol és uralkodik” gyermek Jézusod, ahogyan egy estén láttam, a homályos templomban, rőt gyertyák és arany fogadalmi érmecskék mezői fölött:

„Nagy szoknyájába bújva, kedves ünnepélyességben,

S egyszerűen az óriás kalap alatt, amely sárgán virít...”

Fekete Prága: gondolatom és emlékezésem célbavesz időnként, midőn a legértelmetlenebb nosztalgiák boldog prédájává válok! S ahogyan az utasgépet láttam ma délben elindulni feléd, a havas, budai repülőtérről, miután begyújtott mótoraival, szárnyai alól vörhenyes benzinfüstöt bocsátva, a szél irányába beállt, majd türelmetlen indulatában remegve, a földről felemelkedett, s két hegyfok között utat vágott magának a szürke hófelhők közé: így vegyen célba gondolat és emlékezés is — boldogan és türelmetlenül!

SZEMLE

KERÉNYI KÁROLY A MITOLÓGUS

Kerényi Károlyt sokféleképpen ítélik meg. Író barátai érdekes regényfigurákat mintáznak róla, a katolikusok hitüket féltették tőle. A hivatalos tudomány, bel- és külföldön egyaránt, fényes-talentumú, de a filológia határain túlnőtt légvárépítőnek hiszi, barátai és tisztelői váteszt látnak benne, és valósággal udvarrá tömörültek körülötte. Thomas Mann, a nagy mitosz-értő és -teremtő nem egy munkájába bele- szőtte a Kerényitől kapott mitológiai anyagot. Jung, a nagy svájci lélekbúvár tudományszerű sygnosis-ra lépett vele és azóta több könyv homlokát díszíti kettejük neve. Nagytekinélyű külföldi szakfolyóiratok nyíltak meg Kerényi cikkeinek közlésére, tudós kongresszusok hallgatták meg előadásait, és könyvkiadók vállalták sorozat- menő könyveinek megjelentetését.

Aki Kerényivel mint egyetemi előadóval találkozott először, lehetetlen volt meg nem állapítania, hogy egy újfajta tudóst hallgat. Első hallásra feltűnt benne a témá- jába való teljes beleolvadás. Akár a római irodalomról, akár a görög vallásról beszélt, érezni lehetett, hogy az antik világnak emberi jelenségein keresztül az antik ember- hez szeretne eljutni. Ahhoz az antik emberhez, aki éppen ünnepet ül, a legelső ünne- pet: megpillantja a világban az Istent és úgy látván, hogy a neki megmutatózó isten- ség összhangzik a lelkében fölszendülő képességekkel, megkezdte sajátos gondolkodó, alkotó, cselekvő életét. Azt is érezni lehetett, hogy ez a kutatás jóval több a merő- ben tudományos sétánál: a problémás ember eligazodni-akarása, újjászületési vágya ez, a mintaszerű antik ember vallásának újra- és újjáélése útján. Látszott rajta, hogy ő is — mint annyi európai ember — vallási válsággal küzd. Mindig tisztelettel szólt a kereszténységről, de csak mint a vallás egyik megvalósult formájáról, magamagá- nak azonban és mindazoknak, akik már vagy még nem tudnak keresztények lenni, nyilvánvalóan egy más lehetőséget keresett: az antik vallásosság megismerése útján egy új, természetes magatartás kinevelését. Olyanét, amely hit, kegyelem, személyes halhatatlanság nélkül, a látó tudással, a világ s az élet felé való megnyíltsággal, a testi s a szellemi folytatódás tudatával biztosíthatja az emberi egyensúlyt, amint végighalad a halálszakadék életnek nevezett peremén.

Akár hallgatjuk Kerényit, akár olvassuk, szinte nehéz eldöntenünk, vallástörté- nésszel van-e dolgunk, vagy a valláslélektan vagy a vallásbölcselet művelőjével. Ő magamagát az ókortudomány képviselőjének tartja, de úgy, hogy munkájának pon- tosabbá és mélyebbé tétele végett igen gyakran bölcseleti és lélekvizsgálói szerepre is kell vállalkoznia. Egy bizonyos: mindhárom területen újszerű kutatói magatartást foglal el. Mint vallástörténész szakít az antik vallásnak kívülről, pl. keresztény fogal- makból kiinduló megértési-akarásával. Ő — akárcsak W. F. Otto, königsbergi pro- fessor — belülről, magának az antikvitásnak sajátos jelenségeiből indul ki. A jelen- ségek eredetének kinyomozása során nem áll meg félúton, mint Otto, hanem miután egy kérdést a szellem napvilágánál már megvizsgált, nem restell az Alvilágra szállni, a lélek éjtszakás mélységeibe is leereszkedni, ama titkos pontig, melyben az anyag s a szellem, a világ s az én egybetorkollik. Nem is olyan vékonyak, hűvösen elvontak az ő istenalakjai, mint a német Ottoéi; Kerényi rajzai az antik emberi létéről valósze- rűek, a szellem és az anyag, az ég s a föld közt lebegően életesekek. — Bölcseleti tevő- kénsége abban áll, hogy fenomenológusként közvetlen szemlélettel, intuitíve ragadja meg a jelenségek s a jelenségcsoportok mögött rejlő lényegét. A valláslélektan szin- tén segédtudományként fogja szolgálatába, de nem kérdőívekkel dolgozik, nem egyes embereket vallatgat (az ókortudós részére ezek az utak különben is járhatatlanok), nem hajlandó illúzióknak vagy éppenséggel hallucinációknak tekinteni a vallási élményt. A vallásos ember lelki tartalmait valóságosoknak tartja. Mégpedig nemcsak viszony- lagosan valóságosoknak (hogy t. i. az én élményem számomra valóság), hanem transz- cendens értelemben is. A transzcendens szó Kerényinél nem jelent e világon túla mutatót, hanem csak a világban is megalapozottat. E szerint az antik görögnek nem-

csupán azért lehetett és volt is pl. Hermes-élménye, mert ennek az istenalaknak megpillantására „alkalmas” lelki szeme volt, hanem azért is, mert a világnak van Hermes-arculata. Ezen a ponton, a valóságosság pontján, találkozik Kerényi Junggal, de ugyanitt különbözik is tőle. Jung t. i. a vallási élmény tartalmait valóságoknak mondja ugyan, ám csak viszonylagosan; transzcendens voltukat (e szó sem régi, sem most említett értelmében) nem tagadja, hallgatólagosan elismeri, transzcendenciájukkal azonban nem foglalkozik, mert azt vallja, hogy ez a kérdés kivülesik a lélekkutató érdeklődési és illetékességi körén.

Kerényi érdeklődésének főcélpontja az antik emberi lét. Ennek megismeréséhez több út visz, egy ilyen út az antik vallás lényeges vonásainak megragadása. A vallás az embernek és istenének kapcsolata. Ez a kapcsolat létbelépésünk kezdődik és innét-távoztunkig tart. A kapcsolat létrejöttének helye (hogy térbelileg szóljunk) testlélek valónk egy ideális pontja, amelyből testi-lelki fejlődésünk kiindult, s amely pillanatról-pillanatra egységgé fogja össze testünk-lelkünk milliányi mozzanatát. Ebbe az ideális pontba torkollik bele az isteni elemmel átítatott világ is, az a világ, melybe mi is beletartozunk és amelynek isteni eleméből mi is részesedünk. Ez az ideális pont létbelépésünk szinte azonos volt pontocskányi csira-mivoltunkkal. Az emberi csira az anyag felől nézve plazma, benne egy törekvés, egy muszaj, testté-növekvő önmagának megformálására. Ha a szellem oldaláról vesszük szemügyre a csirát, akkor paideumának mutatkozik: ez is törekvést hordoz magában, hogy formába öntse mindazokat az élményeket, amelyeket önmaga s a beléje torkolló világ kelt benne. — Plazma, paideuma és formálási ösztön az időtlenségben vannak. Amikor azonban elérkezik életünk megkezdésének pillanata: a térbe és időbe „kiugrunk”, és nyomban megkezdődik testlélek mivoltunk növekedése, de nem akárhogyan, hanem a létbe-ugrás pillanatában megjelenő terv szerint. Nyomban megkezdődik... mindazáltal csak az esetben, ha egyrészt a környező világ biológiai föltételei megegyeznek testi „tervezetünk” igényeivel, másrészt ha van a világnak olyan arculata, amely megfelel formaadó készségünknek s a hozzárendelt tervnek. Különben sorvadásra van ítélve a test, s megemfelelő világ-arculat esetén hervadásra jut a szellem. Pl. jaj a költői paideumának egy olyan világban, amelynek csak „rút anyagi” arculata van. (... minden más táján a világnak szent dalnok lett volna belőle.)

Amint minden szerves lény, köztük testileg az ember is, plazmatikus szövevény, úgy a szelleméből kisarjadtkultúrák paideumatikusok.. Egy-egy kultúra, kultúrákör kialakulása nem egyéb, mint formába ömlése az isteni-világkeltette élményeknek, a változatok-változatain át, mégis mindig a paideuma fölött lebegő terv szerint s a vele egybevágó világarculat ihletése nyomán. Míg végre ez a formába ömlési folyamat ki nem kerekedik egy zárt, sajátörvényű, különstílusú, megnyugvó egységig, éppen azzá, amit kultúrákörnek, Frobenius nyelvén monádnak nevezünk. Mindegyik kultúrákör jellemző vonása a másként-látni-alkotni-nem-tudás, a megragadottság. — Mivel tehát egy-egy kultúrákör stílusának eredő-oka végső fokon az embernek és istenének találkozása, Kerényinél az antik vallás tanulmányozása középponti fontosságú lesz. Tőle reméli az ókortudománynak megújulását. Az ókor két nagy népének, a görögnek s a rómainak életét, gondolkodását, irodalmát, művészetét, történelmét csak úgy lehet gyökeresen megérteni, ha előbb megismerjük vallását, az isteni világhoz, a Kozmoszhoz való kapcsolatát.

Az antik vallás, bár átjárja az ókori életnek minden mozzanatát, mégis elsődlegesen a kultuszban és a mítoszban nyilvánul meg. E két utóbbi kettőnek eredete közös: a vallási élmény, s amint a művész élménye a nyelvnek, a festőknek, a kőnek fölhasználásával tör a kifejeződés felé, úgy az a mindennél nagyobb élmény, amelyet az isteni arculatú világ kelt, vagy művészi-értékű cselekvésben ölt testet, és akkor kultusz a neve, vagy pedig szavakkal elmondható képekben jelentkezik, azaz mítoszt teremt. Így jut el Kerényi az antik emberi léten s az antik valláson át a mitológia mivoltának problémájához. — Legelőször is megállapítja, hogy az ember a világról szóló mondanivalóját többféleképpen adhatja elő, így mitológiával, költészettel, zenével, bölcsélettel, tudománnyal, gnóziással. Van korszak, amely a költészet nyelvén tud legtöbbet és legjobban mondani a világról, mert olyan a mondanivalója, hogy kifejezésére éppen a

költészet alkalmas; más korszakban viszont, a zene lehet az akkori ember zenében kívánczó élményének leghivatottabb kifejezője.

Második lépés a mitológiának a fősorolt kifejező lehetőségektől való megkülönböztetése. A bölcselést a jelenvalóságba fúrja bele magát és azt fürkészi, hogy most mi van. A mitológia visszamegy az ősidőbe, hogy elmondja, mi volt eredetileg. A költő alkotás közben előrenéz tervbevett és készülő művére. A mítosz-szövő hátrafelé tekint egészen a jelenségek eredetéig és a már meglévő mitológiai képek újjáélesztésével alkot új képi változatokat. A költő anyaga saját lelemény (vagy veszi onnét, ahol épp találja), a mitológiának ősi, hagyományos anyaga van, de tovább-alakítható anyaga. A tudomány az ész erejére támaszkodva felelősnek érzi magát tételei igazságaért. A mitológia felelőtlennek bizonyul, de intuíciója tudatában szavahihetőnek. Közönsége csakugyan hitt neki, hiszen otthonosnak érezte magát e mitológiában, a világra pillantván valóságnak tudta isteneit; élete oly természetű volt, hogy beleömlhetett mitológiája képeibe és megvalósíthatta őket. Mert az antik ember, mielőtt tett valamit, példaképet keresett magának a múltban, hogy azután ebbe, mint bűvárharangba belebújva védetten és álcázottan vethesse magát az előtte lévő föladatra. Éppen itt különbözik a mitológia a mesétől: a mítoszt az ember a kultuszban s a „hősi” cselekvésben újjáélti, a mesét csak mondja vagy hallgatja. — Egy jól megírt tudományos értekezést részint magában véve meg lehet érteni; részint pedig felhasználhatjuk a tárgyalta problémának magunkkal vagy másokkal való megértetésére. Ezzel szemben egy-egy mítosz értelmének megragadása logikai síkon aligha lehetséges, noha a közönsége előtt a mítosznak bizonyára volt „értelme”. Továbbá a mítosznak nincs szándékában a magyarázat, a megértetés, mindazáltal hallgatóságának valahogyan mégiscsak magyarázta azt, amiről szólt. Mi ennek a titka? Az — feleli Kerényi —, hogy a mitológia a tudománytól eltérőleg nem erre a kérdésre felel: miért?, hanem erre: honnét? Nem az okok érdeklik, hanem a kezdetek. Nem „megokol”, hanem a kiindulópontot, az alapállapotot jelöli meg, vagyis „megalapoz”. A megalapozás módja: a mitológia minden vargabetűt mellőzve, az emberi, állati és növényi keletkezés képeivel, egyenest az „eredetek”-hez vezet vissza, az időbe-térbe kihullás pillanatához és újra végigjártja költőjével ama képekben a kibontakozás útját. Eszerint a mítoszmondó úgy „alapozza meg” saját magát, hogy a mitológia kalauzolásával visszatér önmaga élnikezdő csírájába, annak is a már ismeretett ideális középpontjába; ámde aki ide visszavonul, az egyúttal megnyílik az isteni arculatú világ befogadására, hiszen — mint már jóval fentebb mondtuk — ebbe a pontba eredetről beszélő képeivel a világ is belétorkollik. Következőleg a mítoszmondónak, amidőn tulajdonmagát megalapozza, módjában van ebből az ideális pontból kiindulva a neki-megmutatkozott világot is megalapozni és újra-fölepíteni. Ez a szó szoros értelmében való megalapozás a mitológia legnagyobb, legnemesebb témája. Ha aztán ez a megalapozás cselekvésbe csap át, pl. egy városnak mint új kis világnak, a nagy Kosmosz képmásának mosti kezdetét ünneplő szertartásába, akkor már nem megalapozás a neve, hanem „alapítás”. — A mitológia megalapoz: a logikus és megokoló tudománytól eltérőleg ebben a megalapozó mivoltában rejlik értelmes és értelemadó arculatának magyarázata.

A mitológia képszerű és értelmes, értelemadó arculata mellé még egy harmadik lényeges arculat tartozik: a zenei. Hiszen a mitológia egyfelől anyag, másfelől alakulás, variálódás a mítoszalkotók kezén, következőleg művészszerű. Művészet-voltát a zenéhez való hasonlítással lehet leginkább megvilágítani. Amint a zene világa a zengő világ (az egész világ, hangvilággá olvadva fel), ugyanúgy a mitológia világa az „isteni” kifejezési formáiban megjelenő világ. Ha zenéről van szó, nemcsak a kompozíció tényével, a komponálással állunk szemben, mint a művész tevékenységével, hanem a hangok személytelen előáramlásával, újfajta hangkapcsolatok és alakulások keletkezésével is. Így a mitológia esetében is két mozzanatra kell ügyelnünk: az alakításban jelentkező művészetre, másrészt a mindig új összeköttetésekbe lépő, mindig új „variánsok”-ban megjelenő mitológiai anyagra. Egy-egy képi alapotívum épügy bontakozhat mitológéma-variációkká, mint ugyanazon zenei téma zenei változatokká.

Visszakanyarodva a mitológiától a vallásig: A vallás az antik élet központja, lényege. Látszólag meghalt az ókori vallás, tovább él azonban a keresztény vagy keresztény-színű Európa életében. Ha tehát az antik vallást nézem, nemcsak az emberi

lét: egy fajtáját kell látnom benne, hanem a tulajdon európai létezésem jobb megértésének előmozdítóját, következő életszakaszom tökéletesítőjét is.

Kerényi munkái szókincsüket, gondolatmenetüket, érvelésmódjukat és stílusukat tekintve elütnek a céhbéli tudósok írásaitól. Tudományos könyvben, akaratlanul is, rögzített-értelmű terminológiát, műszó-rendszert keresünk: Kerényi „műszavai” szépségizűek, és amint írójuk folyton mélyebbre hatol a problémák gyökeréig, maguk is egyre gazdagabb szinonima sorozatokká virágoznak. A gondolatmenet nem olyan szembeötlő, mint a jólfésült, megszokott logikájú értekezésekben. Figyelmünk nagyfokú összpontosításával tudjuk csak nyomon követni a nagy kitérőkben el-elvesző, egy újabb gondolatcsoport kezdődésekor megint fölbukkanó, csigavonalban a cél felé haladó eszme-fonalat. Az érvelés módja egészen más, mint a klasszikus logika talaján mozgó diszsertációkban: nem lépésről-lépésre haladó, hanem egy-egy jelenségsoportot, szimbolum-halmazt egy-egy lényegi középpont körül gömbalakba összefogó. A gömb fölszínén pl. ilyen képek lebegnek: hattyú, farkas, babérfa, továbbá északfoki messze hidegség, napsugár, világosság, rend, tisztaság... Az egy vonalban előrelépő logika szerint mintha semmi közük nem volna egymáshoz. Kerényi egybelátó, egybeérző, intuiciós „lagikája” szerint mégis egy lényegi középpontnak, az antik görögök Apollón-élményének beszédes jelképei. Osszertartoznak, egymást s a középpontot „magyarázzák”, viszont a középpont fűzi őket „értelmes”, zárt egységbe. — A stílus az ember. Kerényi az akadémias tudomány határait áttörve, a művészet felé száguld. Ennek megfelelően írásaiban nemcsak igazat akar mondani, hanem előkelően szépet is, hogy írásai éppen intuíció-fakasztotta szépségükkel az igaznál igazabbat közvetíthessék az olvasók felé. Mondatai szelémien karcsúak, játsszian szökellők, merészívelésűek, de ezek a lenge ívek szilárd és sok pillére támaszkodnak: a jelenségek, az adatok, a világ népeinek mitológiaiakincseiből merített párhuzamos helyek kápráztató és gondosan mérlegelt sorozatára. Hogy mennyit ér az ilyenfajta tudomány, annak sejtetéseként elég legyen hivatkoznunk Kerényinek, a mitológusnak és Jungnak, a pszichológusnak találkozására: más-más úton, hasonló és szinte kísértetiesen azonos eredményekre jutottak, s rajtuk keresztül ugyanott álltak meg, — az örök „anima naturaliter religiosa”-nál. Vagy talán mindkettejük ugyanazon téves előfeltevéseiből szőtt magának egy légben úszó álomvilágot?

Akár szavával, akár írásával találkozóban nem volt nehéz észrevennünk, hogy Kerényi részére az ókortudomány művelése nem azonos a polgári foglalkozással, nem is úri kedvtelésének kielégítője, vagy a hírnévszerzés egyik formája. Sokkal több és összehasonlíthatatlan módon fontosabb: üdvösségkeresés. A meglévő Európából, ez omladozó és lényegevesztett szellemi hazából „kivonulva”, szigetté-különülve, de változatlanul az örök Európa szerelmeseként kutat valami lehetőséget magának is, hazájának is, Európájának is az üdvözülésre. A végsőkig immanentizmusra, a Kosmoszban-megrekedésre hajló lelkiakata miatt a keresztény utat a maga és a hasonlók részére járhatatlannak hiszi. Mindazonáltal nem India vagy Kína bölcseségétől várja a kiutat. Teste-lelke parányai Hellasz felé vonzzák, Európa e csodás elővételezése, egy helyre töményített, kristálytisza kezdete felé. A görög mítosszal s a római kultusszal, tudomásulvételükkel és újjáélésükkel, értelmük közvetlen megragadásával, vagy Jung nyelvében szólva: az európai legmélyebb lelki rétegek tartalmának tudatbaemelésével iparkodik lehetővé tenni a ma európaijának új emberré alapozódását. Így emelkedik Kerényi azok közé az európai szellemek közé, akik szánják és pusztulástól féltik az egyfelől technikába, gazdaságba feledkező-bóduló, de másfelől a lelkében sorvadó embert. Azt, akin (épp lelki fejletlensége miatt) úgy füst a civilizáció pompázata, mint gyermekben a felnőttek ruhája. Nyugat élgárdájának egy a vágya: az európai embert szeretnék valamiképp belenövelni és beleizmosítani a civilizáció nagy és nehéz öltönyébe. A természet leigázóját ön maga meghódítójává szeretnék nemesíteni. Kerényi úgy, hogy elkalauzolja Európa Alvilágába, a kezdetek, a görög-római ősök csarnokába.

Kerényi újszerűsége kihívta a pro- és contra-kritikát belföldön is, külföldön is, elsősorban a világi szakmabeliekét. Mi most a katolikus igazság mérlegére szeretnék tenni Kerényit és művét, munkájának tartalmi eredményeit és formai különlegességeit, valamint az európai újjászületésnek Kerényitől megjelölt útját-módját.

Kerényi szakít a régebbi vallástörténeteszek fejlődés-elméletesdis hajlandóságával, és a görög kultúra körét (mint általában minden kultúrákört) önállóan, zártan, saját-

magából magyarázhatónak és magyarázandónak tekinti. Ezzel u. i. hallgatagon azt a katolikus tételt izmosítja, hogy a természetfölötti eredetű kereszténységet nem lehet és nem szabad a hellénisztikus természeti vallások egy fejlettebb alakjának bizonygatni. Annak is csak örülhetünk, hogy a vallásban, az emberek istenéhez való viszonyában látja egy-egy művelődés jelenségeinek végső gyökerét, nem pedig valamely irodalmi, társadalmi vagy éppen gazdasági mozzanatban. Elismerést érdemel továbbá a mítosz jelentőségének föltárásáért: aki jól áttanulta az ő műveit, az áhitattal tudja olvasgatni a legbarbárabbul hangzó mítoszokat is, polinéziait, négert, indiánt vagy vogult egyformán, mert meg van róla győződve, hogy súlyos és töménytartalmú mondanivalójuk van Istenről, a világról s az emberi lélek mélyéről.

Kerényi másik rokonszenves vonása az előkelő szellemű színvonalatrörekvés. A lényegesre-irányuló tárgyválasztás, a beillő, együttcsendülő minden-minden adatnak belesodrása a gondolat áramába, a művészi veretű stílus: a nívó e külső megnyilvánulásai ott vannak a katolikus tudósi követelmények között is. Ami pedig Kerényi művészetserző tudományának lelkét, az intuíciót illeti: amint a katolikumon belül szépen megfér a „megbízhatóbbnak” látszó skolasztika, meg az igazságra teljesebben beleölelő misztika, aligha vethetjük el már eleve Kerényi művészet-jellegű tudományának jogosultságát. Végül őszintén becsülni tudjuk Kerényiben, a tudós emberben azt a vágyakozást, amely a maga és Európa jobbainak újjászületésére irányul és azt a célt, amelyet e váagnak megfelelően maga elé fűzött: a végső alapokig földérinteni az európai ember lelkialkatát s e földérintés közben és után megtalálni azt a vallási magatartást, amely Európához a legigazabban illik.

Vannak azonban a kerényizmusnak mind egészében, minden részleteiben olyan mozzanatok is, amelyeket meg kell kérdőjeleznünk, sőt amelyeket határozottan kifogásolnunk kell. — Zárt világ a görögök világa, de nem annyira, amennyire Kerényi alapján gondolhatnók. Nem szabad t. i. megfélemednünk, hogy volt olyan idő, amikor a görög kultúrákór megépületlen fala még nem alkotott választóhatárt görögök és nem-görögök között, és lett olyan idő, amikor a sokáig büszke fal leomlott, s a görögség beleolvadt a környező új kultúrák ötvözetébe. Következésképpen mi úgy látjuk, hogy a görögség egyoldalú színezettségétől mentes arcképének megfestéséhez elengedhetetlenül szükséges felhasználnunk a „még-nem-igazi görög” és a „már-nem-igazi görög” hellének világának vonásait is. Sajátos világának kialakulása előtt a görögség is részesedett az egyetemes emberiség scientia sacrá-jában, az élet nagy kérdéseire felelő ősi, szent tudásában, azaz — mondjuk meg valódi nevén — az őskinyilatkoztatásban. Igaz, attól a pillanattól fogva, hogy Homeros istenalakjai megjelentek, a görög tömeglélek „tudatos részéből”, a homerosi kor vezetőrétegéből, e szép világ megragadottjaiból ez a szent tudás fokozatosan kiszorult: ámde a „tudattalan rész” — maga a görög nép — továbbra is ápolta a másik világ emlékét, az ősi tüzet a felejtés és a torzító kiegészítés hamuja alatt is. Mikor aztán az Olympos fehér ragyogása elhomályosult, előtörték a tudattalanba húzódtott igények, vágyak, sejtések, és a görögség — egy-két makacsul-büszke árralszembeúszót kivéve — a keleti misztériumokba tódult, vagy kereszténnyé lett. A görög vallásnak Kerényi-megalkotta fogalmát szűknek érezzük: nemcsak a homerosi vallás jelenségei és az azzal egyező egyéb görög vallási jelenségek tartoznak a görög vallás fogalmába, hanem a görög nép minden vallási megnyilatkozása, tehát az előgörögöké s az utógörögöké is. Aki a görög vallás egészére irányítja szemét, az aligha elégedhetik meg Kerényi tételével (melyet ő a homerosi vallásról olvasott le) a görögség teljesen e-világra-irányulásáról. Az előgörögség u. i. a másik világra irányuló szent tudás részese volt, az utógörögség pedig, legalább jórésztben, el tudta fogadni a kereszténység másvilágiságát.

A kinyilatkoztatás fényénél Kerényi mítosz-képét sem tudjuk mindenestül elfogadni. Nevezetesen a mítoszt nem tartjuk kezdetnek, a vallás végső magyarázó elvének. Szerintünk a vallás kezdete egyfelől az Istentől eszesnek és akarónak teremtett ember, akinek igénye, hogy megtalálja az Istent, mint az emberi élet végső célját és hogy ehhez a célhoz hozzá idomítsa cselekedeteit; (vallásbölcséleti megfontolás) másfelől a vallás kezdete az őskinyilatkoztatás, vagyis az emberiség bölcsőjénél elhangzott, az ember vallásos igényeihez szabott isteni szózat, amelynek tartalma a bűnbeesés után az elhomályosult elméjű, rosszraahajló akaratú ember lelkének tudatalatti-

jába szorult, elfakult, elburjánzott... és megindítója lett a mítoszképződésnek (egyetemes vallási néprajzi megfontolás). Csak így érthetjük meg Jungnak azt a tanítását, hogy az emberi lélekben megvannak a dogmák (=a későbbi kinyilatkoztatásokkal kifejlesztett öskinyilatkoztatás végleges megfogalmazása) alapjául szolgáló ösképek (lélektani megfontolás).

Kerényit a teremtő, törvényszerző, számonkérő, személyes Istennek, a hitnek és a kegyelemnek, valamint az üdvözülésbe vagy az elkárhozásba torkolló egyéni halhatatlanságnak mellőzésével a görög-római antikvitás evilágiságának alapján törekszik egy immanenciás új világszemlélet körvonalazására. — Kerényi ez immanenciás szemléletét illetőleg olyanformán viselkedünk, mint a változás, a mozgás lehetetlenségéről magyarázó görög bölcseleonek tanítványa, aki a magyarázat egész ideje alatt tüntetőleg föl s alá sétált. Vagyis korszerűen átfogalmazva, először is: minden vélt immanencia ellenére repülünk vagy rádiózunk, vagy atomokat alakítunk át, megmutatva, hogy az a világ, amelyet mi „építettünk” magunknak, jóval közelebb esik az immanentisták szerint megközelíthetetlen nyers valósághoz, mint a régiek világképe. Pontosabban: a mi világképünk, ha nem fotográfiája is a külső valónak, de legalább jól eligazító térképe, sőt olykor a külső valóság egyes részeit akarátunk szerint táncoltató kapcsolótáblája. Másodszor pedig rámutatunk a kereszténység hőszaira, akik a mindenkori immanentizmussal homlokegyenest ellenkező harmóniát tudtak teremteni magukban, olyan harmóniát, amelyet milliók irigyeltek, megkívántak, utánózni igyekeztek, és amelynek magyarázatát semmiképp nem lehet keresni a „természetellenességben”, hanem épp megfordítva: a legemberibb, a hozzánk leginkább illő természetességben, a kegyelem és a hit világához való odasimulásban. A szentemberek arcvonásain, fegyelmezett testén és idegein, örületbe soha-át-nem-billenő lelkén olyan derű, szellem és összhang ömlik el, hogy magyarázatára csak így beszélhetünk: ezek az emberek át tudták törni a látható világ állítólag áthatolhatatlan falát, és így életvitelük sokkalta közelebb jutott a transzcendens Isten embergondolatához, mint azoké, akik egész életükön át az immanentizmus ablaktalan cellájában gyötörték testüket-lelküket és cibálták bomlottá idegzetüket.

Az immanentizmus újra meg újra fölbukkan, de tartós egyfolytában kibírhatatlan. A görög-római antikvitás sem sokáig bírta. Kerényi, a görög-római lelkialkatú mitológus, amidőn az ókori vallásnak nem ugyan föltámasztására, de valamilyen korszerű újjáélésére vállalkozott, tudattalanul, ösztöneiben bizonyára vállalta az antik létezés teljességét is. Ahhoz pedig a vele látszólag ellenlábás vallási magatartások, köztük a kereszténység, megcsodálása, az előttük való megnyílás, a beléjük fölszívódás alighanem szintén hozzátartozott. Ki tudja, ilyen alapon nem lehet-e Kerényitől is képviselt újjászületési mód a vallási igényű, de egyelőre hinni nem tudó európaiak részére egyfajta előiskola Krisztushoz, paedagogia in Christum...

Simon Sándor

VALÓSÁG ÉS FÜZÉRTÁNC

Ki ne emlékeznék a „Toldi estéje” remek jelenetére, ahol Arany János leírja a viadalhelyre bevonuló agg Toldit s fegyverhordozóját, a „másik”, az „ifjabb” Bencét? A „félelmes barát” nyomában kocog a „rozsdás fegyvernök”, mindenféle ómódi vívószerszámmal megrakottan, s a bámész nép kedve „azonnal magas fokra hágott”, járja a tréfa, bolondság:

Kérdi egyik: „hogya az ócska vasad, bátya?

Hátha vásárt ütnénk: sokan vagyunk, látja”.

„Atyafil Eladó a hasadt tekenő?” —

Rikácsol egy félhang, „ugyan hozza elő”.

Bence meg teszi magát, mintha nem hallaná az élcelődést, derekát egyengeti, veti hátrább nyakát, s „Virgonc legénysége is eszébe jutott. — Próbálta, ha tudná, amit akkor tudott”.

Az embernek óhatatlanul ez a kép merül föl az emlékezetében: ez a rozsdás vitéz, ez az élő anakronizmus, ez a „próbálta, ha tudná” derékvonogatás, amint Hatvány Lajos új könyvét olvassa.* Rövid, „a polgárság címére” adresszált előszó után két tanulmányt foglal magában a kötet; s az író magatartása: kacér viaskodás divatjuk múlt fegyverekkel. Meglehetősen furcsán hat a mai, komolyabb hanghoz szokott olvasóra az „ex cathedra” enunciólásnak az a fölületessége — majdhogynem nyegle-sége sokszor —, amellyel Hatvány Lajos a maga „igazságait” nyilvánvalóan mérhetetlenül lenézett közönségével közli. Mert valóban komolyabb hanghoz szoktunk: bárhonnét jöjjön is a hang, bármelyik világnézet oldaláról, s bármekkora indulat lobbanjon föl is egy-egy vitában: a felelősek jól tudják itt is, ott is, hogy nem a szólás pusztá — s oly gyarló — öröméért, nem holmi magamutogatás cifrázkodásáért beszélnek, nem dicsőségért és tapsért, hanem az ügyért, amelyet szolgálnak, az igazságért, amelyet föl akarnak tární, — végső fokon ember és társadalom, nép és nemzet javáért. S akárhogy látják is ezt az igazságot, akárhogy velük is a jót legjobban elérhetőnek: a vitákat, tanulmányokat komolyság jellemzi és alázat — az objektív igazságkeresés komolysága és a szolgálat alázata.

Ebben a légkörben, végre túl a meddő ötletek és kacér piruettek korszakán, Hatvány Lajos magatartása, előadásmódja nemcsak hogy időszerűtlennek hat, hanem a maga módján vaskalaposnak is. Hogy vannak találó észrevételei, okos és megszívlelendő megjegyzései, azt senki sem tagadhatja; de az is kétségtelen: sokkal szívesebben vennők a szellemes megjegyzések kevésbé fitogtató és sokkal elmélyedőbb kidolgozását, zszurnalisztikus utalások helyett tudományosabb alátámasztást és elmélyítést; mert így sajnos, még a gyakran helytálló észrevételek is nem egyszer nyitott kapukat döngetnek. Hogy történetünk „parasztlázadásaiban” például mély szociális elégedetlenségek robbantak ki, hogy egy-egy ilyen gyorsan elfojtott helyi forradalom a fonák és fejlődésképtelen társadalmi helyzet láztünete volt, azt ma már nemcsak kevesek gyanítják, hanem általánosan ismert a hirdett tény; most már tehát nem arra van szükség, hogy erre éppen csak rávilágítsunk, hanem arra, hogy a tényeket kellő dokumentációval kifejtsük és értelmezzük. Utalásokkal és vázlatokkal sosem fogjuk valóban meggyőzően föltárhatni a magyar história népi mélyrétegeit; s az sem ér sokat, ha az összefoglaló munkák ismert adatait éppen csak átértékeljük. Csupán a forrásokhoz való visszatérésből, az alapos kutató munkából, az egykorú dokumentumok földolgozásából származhat meggyőző és teljes értékű eredmény. Csak így világosodhat meg a társadalom történetének hiteles, egész és egységes képe, csak így nyilvánulhat meg az objektív történelmi igazság.

Mert a dolog távolról sem olyan egyszerű, mint ahogyan Hatvány Lajos általában képzeli. Minden józan és reális dialektikus szemlélet legegységesebb törvénye a társadalomban és történelemben működő valamennyi erőnek a számbavétele, vagyis társadalom és történelem folytonos mozgásban-látása, amely mozgás irányát viszont az összes erők egybehathatásából alakuló eredő szabja meg. Ezt az eredőt pedig csak a mindenkori egykorú — s multját is örökségként magában hordó — történelmi-társadalmi valóság teljes organizmusából „értékelhetjük ki”. Épp e teljes igény híjján lesz többnyire meglehetősen ötletszerű és sajnálatosan fogyatékos, amit Hatvány Lajos egy-egy elmúlt korról vagy alakról megállapít. Az olvasó úgy érzi: az író számára a történelmi valóságnál s a föltárandó történelmi-társadalmi igazságnál fontosabb a saját ötletessége, és sokszor bűvészmutatványa, s a tárgy voltaképpen csak ürügy egy-egy ilyen személyes mutatványra. De ma már aligha kelt komoly érdeket a bűvészkedés: ma már a valóságot, a valóság igazságát óhajtjuk látni.

Tanulmányban, esszében, tudományban nem az író személye érdekel, hanem a tárgy, s amit a tárgyról mondani tud. A könyvben fölvetett kérdésekkel kapcsolatban sem Hatvány Lajos érdekelne, hanem esszéinek anyaga, igazsága, adatainak újdonsága, szempontjainak frissesége. Csakhogy adatai általában nem újak, és szempontjai csöppet sem frissek. Ami végeredményben természetes is: hiszen tollát nyilvánvalóan inkább vezet valaminő önigazolás, vagy „lám én megmondtam” szándéka, mint az objektív igazságkutatás becsvágya, minttha tanulmányai tükrében folyton a

* Urak, polgárok parasztok (Révai. 1947.)

tulajdon „osztályaruló” polgár-arcában gyönyörködne. Aligha akad mű újabb irodalmunkban, amelyben annyiszor s oly tüntetően szerepelne a „reakció”, „osztálytudat”, „osztályaruló”; s mellettük még egy sereg, a marxizusból tanult fogalom; s mindez furcsa neofita túlbuzgósággal: hiszen éppen a marxista tudósok példája mutatja a legvilágosabban, hogy a történelem és irodalomtörténet terén e fogalmak egyáltalán nem holmi „szeszám-nyílj-meg” jeligék, hanem csak a szemlélet és módszer nagy hozzáértéssel és történelmi érzéssel alkalmazható kategóriái: mint például Lukács György történelmi regényről írt könyvének egyes fejezetei tanúsítják: Hatvany Lajos magartartása nem egyéb, mint marxista terminológiával körüldíszített tipikus „polgári individualizmus”, heves egocentrizmus, amit egyébként maga sem titkol, s éppen ott vall meg a meglepőbben, ahol a maga „osztályarulásának” korántsem közérdekű ügyét igazolja. Miért nem védi osztályát — kérdi, — miért nem bizza sorsára a proletáriátust? „A válasz — feleli, — igen egyszerű. — Az író és a gondolkodó azért ír és azért gondolkodik, hogy végigérezze érzését és végiggondolja gondolatát. Márpedig ez az, amit csakis mint egy feltörekvő osztály tagja tehet”. Vajjon mit szólna az a proletáriátus, melyet Hatvany Lajos semmiképpen sem akar „sorsára hagyni”, az író és gondolkodó céljának ez avultan és jellegzetesen „polgári” megfogalmazásához? Végiggondolni természetesen kell a gondolatot, de ha csak a végiggondolásért gondolkodik valaki, nem az igazságért és nem azért, hogy a meglelt igazsággal szolgáljon, az egyrészt aligha jut el az igazsághoz, másrészt meg gondolkodásával vajmi keveset használhat a társadalomnak, vagy hogy Hatvany Lajos fogalmazásánál maradjunk: a proletáriátusnak. S vajjon milyen értéket tulajdonítsunk az olyatén „proletárok-mellé-állásnak”, amely abból a személyes élményből vagy sértődöttségből fakad, hogy az író osztálya „tilalomfákat állít az érzés és gondolat elé”? Hogy valakit a saját fuldoklása hajt ki osztályából egy másik osztályba: az pusztán és kicsiny magánügy. Az igaziak nem maguk miatt állnak az elnyomottak vagy kevesebb jogúak oldalára, hanem azért, hogy mások: a sokak, a vele testvér emberek ezrei, milliói ne fulladjanak meg. Odaállni a „feltörekvők” mellé, vajmi könnyű. Szolgálni a feltörekvőket: ez már nehezebb. De ez az igazi.

S ha már a „Toldi”-t emlegettük, említsük föl Adyt is, illetve Hatvany Lajosnak azt az „Ady a kortársak közt” című könyvét, melyben annakidején a költővel folytatott levelezését tette közzé. Nos: emlékezhetünk rá, mennyire kevéssé értette meg Hatvany Lajos azt az Adyt, aki levetkőzve első jelentős köteteinek még kissé szecessziós modorát, kissé neonfényes „dekadens” romantikáját: egyszerre hangot vált, formában, kifejezésben mélyebb, puritánabb lesz, s valósággal fölmagasodik komor, díztelen, biblikus nagyságában. Az igazi, dekoráció-mentes kifejezésnek, a lelki mélyrétegeknek, a tragikus istenélménynek és magyarságnak, a kopár, szinte csontjág-fosztott emberiségnek ezt a világát Hatvany Lajos egyáltalán nem értette meg; fürgesége, mely nyomban fölfedezte a fölszín dekoratívabb s ugyanakkor herovatagabb szépségeit, a spiritualitásnak és metafizikumnak ezen a területen csődöt mondott.

S ez magában véve még nem volna vétek, legföljebb alkati hiány: a lelki életnek ezekhez a mozzanataihoz nincs érzéke. Annál kiábrándítóbb azonban, amikor ahelyett, hogy ezt az alkati hiányát tudomásulvenné, éppen hiányából rak emelvényt maga alá, ahonnét a tévedhetetlenség hangsúlyával nyilatkoztatja ki igazságnak vélt személyes impresszióit. Ilyesféleképpen: „Ha a Chesterton-féle paradox középkorosdít, a Claudel-féle eltökélt római katolicizmust és a Maritain-féle neokatolicizmust oly mélységesen megvetem, utálok és gyűlölöm, annak elsősorban-való oka, hogy nem az eget vívják a maguk lelki megnyugvásáért, hanem olyan békét kötöttek Istennel, amelynek föltételeit hol a tridenti zsinatnak, hol meg a pápai bulláknak, önkényesen hozott s még önkényesebben félremagyarázott határozatai alapján akarják mindenáron reám tukmálni”... Nem tudom, ki akarja mindenáron rátukmálni mindezen föltételeket éppen Hatvany Lajosra; s azt sem hiszem, hogy az ő mélységes megvetéséből, útálatából és gyűlöletéből a kereszténységnek nagyobb kára származnék, mint amekkora haszna „osztályarulásából” ama proletáriátusnak lehet, amely immár az ő útmutatása nyomán keresheti a fölfelé vezető utat. Az azonban nyilvánvaló, hogy Claudellel, Maritainnal kapcsolatosan itt is, másutt is könyvében, ismét olyasmihhez

szól hozzá — akár Ady esetében —, amihez csöppet sem ért, s úgy szól hozzá, mint aki egyedül ért hozzá, s egyedül hivatott a kinyilatkoztatásra. Túlságosan sok értelme nem volna kísérletet tennünk rá, hogy megmutassuk, mily kevés fogalma van akár róluk, akár Chestertonról szerzőnknek: mindenestre semmivel sem több, mint a valódi marxista történelemszemléletről. Abban, amit és ahogyan róluk ír: mintha egy jó fél-százéves vulgár-zsurnalizmus ócska kelléktárából kölcsönöznék papírmassé fegyvereit.

Bizony, gyarló fegyvereket forgat és nemcsak a kereszténység ellen, hanem a maga teóriái mellett is. Például: „Épp oly kevésbé lehet szó a zsidóságnak, mint a kereszténységnek vagy a kereszténységnek nemzetközi összetartásáról, — írja egy helyütt kínos modorossággal —, hanem igenis és csakis a hatalmon, mert birtokonbelülieknek s a birtokon- és ezért hatalmon-kívüliek ellen, minden faji közösséget meg-, és minden felekezeti vagy nemzeti összetartást áttörő osztályharcáról”. Nos: nagyon jól tudjuk, hogy birtokon- s hatalmonbelüliek, meg birtokon- s hatalmon-kívüliek osztályharca és nemzetek fölötti, mondjuk „világpolitikai” együttérzése és együttműködése: tény. De amit e tényhez Hatvany Lajos hozzátesz, az már jellegzetes túlbuzgalom, s olyan íróasztal mellett megszerkesztett fölünyes „ex cathedra” nyilatkozat, amelynek a szakszerű valóság szögesen ellene mond. „Csakis”? Nem, egyáltalán nem „csakis”. Aki az osztályharcban „csakis” a gazdasági konstrukció jelenségét látja, egyoldalúan lát, mert többek között figyelmen kívül hagyja azt a testvériség-eszmét, azt a humanumot és etikumot, amely egyik jellemzője az osztályharc ideológiájának; — aki nem veszi tudomásul a vallási és nemzeti erők óriási szerepét és jelentőségét, az aligha ismeri a történelmet; — aki a „csakis” merev formuláiban gondolkodik, az történetellenesen és irreálisan gondolkodik —, az antidiaktikusan gondolkodik. Marxista terminológiával ugyan, de úgy gondolkodik, mint egy hiper-individualista polgár a XIX. század végén. S ha valaki a marxizmus szempontjait alkalmazza: alkalmazza őket, már csak ildomosságból is, valóban a marxizmus szellemében. Mert így, bármily ádázul hangoztatja is Hatvany Lajos a marxista terminusokat: könyve aligha egyéb, mint „kultúra füzértanccal”. Hetykén hiányos kultúra, divatjamúlt tánc, és fonyadt füzér.

Rónay György

TALÁN VÉLETLEN, TALÁN ISTENI RENDELÉS

„Péntek délben, 1714 július 20-án, Peru legszebbik hídja leszakadt, s öten, akik éppen átmenőben voltak, a mélységbe zuhantak” — így kezdődik egy fiatal amerikai író, Thornton Wilder első regénye, a „Szent Lajos király hídja”. A hídnál ott áll Juniper, ferences atya, szemtanuja az eseményeknek. Látja, hogyan zuhannak azok öten a mélybe, s tünődni kezd: miért éppen ők? véletlen volt, vagy isteni rendelés? És utánajár az életüknek. Megtudja, ki volt Montemayor márkiné, az anyai szeretet megszállottja; — ki volt Estaban, aki életét adta volna egyetlen testvéréért; — ki volt Pio bácsi, La Perichole, a híres színész nő mestere és imádója; — ki volt a kis Don Jaime, akit nem szeretett La Perichole, az anyja; — ki volt Pepita, a szeretetre szomjas kis cseléd lány. Juniper atya kinyomozza az életüket és úgy találja, egyetlenegyben volt közös a sorsuk: szerettek és nem kaptak érte viszonzást. Úgy éltek szomjas szeretetükben, mint a partravetett halak, — el kellett pusztulniok, mert elemük a szeretet volt, és ezt a szeretetet vonták meg tőlük.

A regény 1926-ban jelent meg, azokban az években, amikor Amerika egy győztes háború után, szinte hátatfordított a régi Amerika eszményeinek. Emerson, Walt Witheman, a pionírok világa semmibe tűnt, úgyszólván csak a nyomor rezervációiban élt, s a helyien felhőkarcolók nőttek ki a földből, újsággaloták, bankházak emelkedtek. A gépiesedés, a szellemtől való eltávolodás egyre erősebb iramban ölte ki e világrészből a romantikát és mindazt, amiből a romantika fakad: a lélek fantáziáját. Ha becsukjuk a szemünket és magunk elé idézzük ezt a háború utáni Amerikát, gépek zakolatását halljuk, tőzsdei árfolyamok és boxmeccsek eredményeinek zsváját füleljük, megjelennek az ezüst-vászon és a prohibíciós alvilág hősei, harsog a jazz, meg-

kínzott négek és katolikusok menekülnek a Ku-klux-klan fehér-csuklyásai elől, — a pénz és az anyag szédült valpurgisz éje ez, amiről Dos Passos, Dreiser mesél, melynek egyhangú sivárságát Sinclair Lewis idézi vissza. Sztrájkok és a night klubok haláltáncra, a sivatag homokja elől menekülő parasztok és irgalmatlan ujságvezérek, reklám és örült szekták, — a lelket talán csak Chaplin képviseli, aki hatalmas cipőjében, árva keménykalapjában, kezében sétapálcával bukdácsol át a „modern idők”, a gépi civilizáció ezer veszélyein. Ezen a szintéren jelenik meg Thornton Wilder könyve, ebben a zsvajban szólal meg ez a szelíd, ezüstös hegedűszo a szeretetről, a szeretet vértanuiról. Magatartásában nincs semmi prófétai, sőt, ahogy a dolgokat látja és láttatja, az egy kicsit mindig irónikus, mindig torzít valamennyire a groteszkbe. Szeretetről ír, a szeretet partravetettjeiről, — hogyan is beszélhetne hát ebben a torzító, sükét akusztikában másként, mint irónikusan? Nem egyedül övé ez az irónia, a két háború közötti Amerika legtöbb igazi szelleme irónikus egy kicsit, — nem az-e Lewis a Babbit-ben?, Steinbeck az Érik a gyümölcs-ben? Saroyan az Emberi komédiájá-ban? A külvilág ellen csak iróniával lehet védekezni, s ezzel az új-amerikai örökséggel számol Thornton Wilder is.

Mert mindenen túl, egész magatartása amerikai. A Szent Lajos király hídjában az európaias-spanyolos délamerikai barokkról ír, egy elmerült, félig még vad álomvilágról, amelyben Juniper atya „szegény, makacs báránnyakkal” fogadtatja el Istent, — a Kabalában egy idejétmúlt, anakronisztikus római reneszánsz-atmoszférát elevenít meg, — Az androsi lányban a Krisztus előtti görög idők morálisán és társadalmilag zárt szigetvilágának életét tárja fel. Mindezek messzire nem amerikai témák, — hogy lehet hát magatartása amerikai? Olyan értelemben az-e, mint a parvenüé, aki utánozni akar egy neki idegen életformát, mint az Anthony Adverse írója, aki tehát nem is jut túl egy stílus- és kosztümparódián? Vagy mint egy neofitáé, aki túlbuzgón vall új hitéről és lépten-nyomon elszólja magát? Thornton Wilder amerikai abban, hogy minden európai kultúrája, neveltsége, hosszú európai időzései ellenére még áhítatosan, tisztán a maguk szent egyértelműségében figyeli az élet végső kérdéseit, mindazt, amitől Európa már elfordult. Amerikai abban, hogy európai és klasszikus témáiban a bomlást, a szétzilálódást mutatja meg, — azt a pillanatot, amikor a hit elposványosodik, a szeretet mániává válik, s újra kell kezdeni, egy új és nem Európából fakadó szellemmel az ősi tényeket, az ősi indulatokat. És amerikai abban az értelemben, hogy a fogalmakat tisztán és becsületesen akarja megmutatni, — mindazt pedig, ami körülveszi őket, a konvenciók szertartásait, lenézően, kis humorral, irónikusán kezeli.

Eleinte csak az utat keresi még. Tisztában van azzal, hogy egyedül az egyértelműen vallott katolikus szemlélet alakíthatja ki az egyértelműen morális világot, — de még védekezik, még próbálkozik a hitetlenség „ellenpróbájával”, amire hőse, Juniper atya képtelen. A Szent Lajos király hídjában protestáns kételkedés vezet, szinte a tények ellenére, meggyőződése ellenére választja arra a kérdésre, hogy „talán véletlen, talán isteni rendelés” a predestináció válaszát. Amikor sorra felel arra, hogy miért éppen ennek az öt embernek, a szeretet ez öt szegényének kellett elpusztulnia, értelmével azt feleli: mert így volt, akaratauk és életük tényei ellenére, megszabva a sorsuk, nem küzdhetek ellene. Isten akarata és szándéka kegyetlenül nehezedett rájuk, nem védekezhetek, szeretetük nem hozhatott megváltást, inkább a bűn egy furcsán-szent állapotában vezette életüket. És nem így válaszolt: rosszul szeretek, mert Istentől függetlenül szeretek, — hanem így: Isten nem engedte meg, hogy jól szeressenek. A szeretet és részvét két nagy keresztény kérdése — bár e két problémáról szól a regény —, még homályosan él szemléletében, nagyon-is a földön. Úgy érzi, a Gondviselés művébe avatkozik be Juniper atya, amikor választ vár kérdésére. Szinte ádventi hangulata van ennek a könyvének — és az utána következő kettőnek, — a megváltatlan lelkek vágyódnak a megváltás felé, haláluk csak megkönnyebbülés, de nem megoldás. Kettős-arc néz ránk állandóan: a hívőé és a kereső, nyugtalan hitetlené, aki várja, hogy meggyőzzék, s alig meri elhinni, hogy már meggyőzték. Ezért lesz óhatatlanul-akaratlanul mindig irónikus egy kicsit, ezért választja ki hőseiül a szeretet lelki szegényeit, akiket azonban nem vezet be a mennyek országába. Montemayor márkiné, aki belepusztul abba, hogy lángoló szeretetét nem viszonzza a lánya, és kegyetlen kézzel odavetett morzsákkal kell megelégednie, — van-e ennél groteszkebb

áldozata a szeretetnek? Vagy ott van Pio bácsi, aki ősz-verte légyként bolyong La Périchole, az ünnepelt színészről és kegyként csak annyit kaphat tőle, hogy magával viheti végzetes útjára a színészről szeretet-vágyban elnyomorodott kisfiát, Don Jaimét, — van-e szánalmasabb áldozata a szeretetnek? Állandóan az ellenpróbát érezzük: a szeretet reménytelen kalandjait és Don Quijotéit látjuk, — és nem magát az önmagában megelégedő és Istenben megnyugvó szeretetet. Csak a végső fejezetben — afféle záradékban, — jut el egy félig-meddig kielégítő megoldásig, amikor felvonultatja azokat, akiket hősei szerettek. Ekkor gyullad ki a tiszta fény egy pillanatra, a himlőtől sujtott, egykor gyönyörűséges La Perichole felkiáltásában: „Én mindenkit elvesztek! Szeretnek engem, s én elvesztem őket”.

A szeretet áldozatai jelennek meg a Kabalában is. Itt is ragyogók a díszletek: főúri kastályok egy ál-renezánsz mai Rómában, brokát drapériák, festői fenyők, ápolt és álomszerű parkok — és közöttük a hit makacsai, az eltévedt hit áldozatai. Ahogy a Szent Lajos király hidjában párhuzamos sorsok történetei fonódtak egymásba a végzet rendelése szerint, — a technika most is a régi. Juniper atyát felváltja az első személyben beszélő, ironikus közbeszólásokkal a rezümétet összefoglaló író. Ő is becsöppen egy sereg emberi tragédiát magába foglaló keretbe: a római arisztokraták és pénzemberek titkos szövetségébe, az unalom rózsakeresztesinek társaságába, a „kabalába”. Csupa elrendelt sorssal találkozunk: a szeretet számkivetettjeivel, a boldogtalanság áldozataival, és ahogy egymástól függetlenül és mégis egymással végzetesen összetartozón bemutatja életüket egy esztendő zárt egységében, közelebb jut a magyarázathoz, mint korábban. Astrée-Luce hercegnő, Leda marquesa, a szépséges Alix d'Espoli ráébrednek arra, hogy rosszul szerettek, tragédiájukat saját tapasztalatukból értik meg. Tudják már, hogy nem elég a lángolás, a jóság, a részvét, a szeretet, mindennek célja is van. És ebbe a felismerésbe már nemcsak ők pusztulnak bele, hanem azok is, akiket szerettek. Mindegyik természetesen a maga módján: Marcantonio, az élvívó, Borgia Cesare renezánsz arcképeire olyannyira emlékeztető ifjú herceg öngyilkos lesz, Vaini bíboros Kínába utaztában hal meg a hajón, James Blair számúzi önmagát — ők az áldozatok. Csupa áldozat, — és ugyanakkor csupa áldozó: megsemmisül Astrée-Luce szüzi rögeszméjében, Alix belepusztul abba, hogy amikor először szeret teljesen, önmagát feladva, viszonzás helyett csak irtózatot kap cserébe, a boldogtalanul a szépség földi másaiba temetkező Miss Grier elzárkózik műkincsei és a preklasszikus muzsikások dallamai közé. Egy esztendő alatt a Kabala vezető szellemei megismerkednek az élettel és az életet átszövő rejtelmes, földöntúli szálakkal, — és arisztokratikusan unalmas, dekoratív cseleket szövő semmittevésükbe belevatkoznak az élet, amellyel addig nem tudtak szembenézni. Mi volt a „kabila”, — talán a szeretet, amelyet nem tudtak helyesen élni, s ezért ellenük fordította bosszuló kardját. És talán az Isten, akit játékosan szöttek napjaik színes szövvényébe, de aki egy hitétvesztett bíboros öreges elszólásában bosszulón jelent meg közöttük. Ők is ráléptek a jelképes hídra — amelyről Montemayor márkiné, Estaban és a többiek olyan reménytelenül zuhantak a mélybe, — de a híd nem szakadt le alattuk: megjelent előttük egy látomás, ami elzavarta rögeszméjüket és elvezette őket egy homályosan ködlő „Értelem” felé.

Montemayor márkiné és Astrée-Luce de Morfontaine, Estaban és Marcantonio, Pio bácsi és Vaini bíboros — csupa zaklatott, elégedetlen, boldogtalanul sóvárgó élet. Mindegyik keresi a célt, amelyben elnyugodhat: az egyik a messzire távozott, hideg leányt, akit megindít a szeretet, a másik a francia királyságot, amely a keresztény életszemlélet ragyogó Monsalvatja lesz, a harmadik a katakombák kereszténységét idéző Kínát, a missziós telepek naivan-pogány és mégis keresztény hitét, — és egyik se találja meg. Halál és örület vár rájuk, a rögeszmék, amiket a hitetlenség hizlalt, leteperik őket. Egyedül Vaini bíboros döbben rá arra, hogy esendőségükben csak a gőg vezette őket, és a hiú szeretet mellett megfélemdkeztek a részvétől és az alázatól. Thornton Wilder fokként, minden lehetőséget megjárva halad a keresztényi probléma megoldása felé. A Szent Lajos király hidjában csak a kívülálló, az eseményeket összefoglaló Juniper atya döbben rá a végső összefüggésre, a Kabalában már a hősök is megsejtenek valamit, Alix d'Espoli épúgy mint a bíboros, Astrée-Luce épúgy, mint Marcantonio, és ki-ki a maga módján levonja a kétségbeesésbe vezető

megoldást. Valamennyien zaklatottak, nyugtalanok, kapkodók, — a végzet nem kíméletes megzavarja őket, — hinni még nem tudnak, de a hitet már felismerték. És felismerik azt, hogy gögben — még egy szent érzés gögjében sem —, lehetetlen élni. A kereszténység — mondja a fanyar miss Grier, a regény végzetes szenvedélyű hőseinek elbukásakor: „csupa vágy és büntudat, s színe előtt minden ember vádlott. A mennyeknek országába csupán megtört akarattal lehet bejutni”.

A Kabala epilógusában az író elindul haza, Amerikába, a „legújabb, a legnagyobb város felé”. Itáliában járt, Vergilius földjén, és illőnek találja, hogy maga elé idézze a tengeren a jós-költőt. „O, te, a régi világ nagy prófétája, s az új világ prófétája” — így szól hozzá —, „te, aki előre megsejtetted és megjósoltad Annak az érkezését, Aki téged is magához fogad... te, Európa első kereszténye, szólj hozzám”. És Vergilius megjelenik, kissé ingerülten, az árnyak völgyének abból a zugolyából, ahová Dante száműzte őt, s amikor Dantéről kérdezik, így felel: „Hol van ő, ő, hol vezekel büszkesége bűneiért?” A hajó, melynek fedélzetén Thornton Wilder a büszkesége miatt vezeklő Dantéről szólaltatja meg Vergiliust, a Földközi-tengeren jár, a pogány görögség vizén, és azoknak a partoknak közelében, melyeket egykor szenteknek fognak nevezni. Az androsi lány már ebbe a Krisztust váró világba vezet el. Még él a pogányság tündöklő aranykora, de a lélek már megérez valamit az istenek alkonyából, már megsejti, hogy eljön az a Valaki, akit Vergilius jóslott meg a számára. A jövő „szentföldjén”, a sötétben „már érik a csodálatos Teher”, a „drágalátos Teher”, Aki elűzi az isteneket, elűzi a gögöt és büszkeséget, elűzi a hiú szeretetet és értelmet ad a szenvedélyeknek, célt az érzéseknek, beteljesülést a vágyaknak. Vergilius, a kereszténység pogány hírnöke, még csak jósló, irónikus-mélyértelmű látomásként jelenik meg a Kabala végén. — Chrysis, az androszi hetéra, már valóság, már maga a hírnök, aki tudja, hogy mi az életnek az értelme, mi az a nyugtalanság, amit érez, — és látja a megoldást.

Egy napon Brynos szigetére, furcsa háznépével egy hetéra érkezik: a nem túlságosan fiatal Chrysis. Házában összegyűlnek a férfiak, Chrysis az asztalfőn ül és felolvas nekik. Aristophanést, Platont, költőket — sanyarú mesterségét a kultúra, az eszmények körébe vonja, megnemesíti és a maga módján szentesíti. Mindent megkap, amit akar, csak egy valakit nem: Pamphilost, az ifjút, akit szeret, de akit hiába hív magához, mert szívét elvonja tőle Glykerion, a tiszta, sejtelmes szűz. Egy életformát nem lehet külsőségekkel nemessé tenni, — erre ébred rá Chrysis öntudatlanul — a nemességnek és tisztaságnak belülről kell fakadnia. Chrysis tudja már, hogy az embernek „párbeszédet kell tartania a végzettel, — hallgatnia kell a lelkiismeretre. Thornton Wilder ezzel a felismeréssel jut el az állandóan kerülgetett probléma végső megoldásához, ebben a regényében lesz katolikussá. A Szent Lajos király hídja és a Kabala hősei gögös szeretetükben és szeretet-vágyukban nem ismerték a lelkiismeret szavát: a végzet ellen, Isten szándéka ellen szerettek, és belepusztultak abba, hogy szenvedélyük legyőzte őket. Chrysis már így beszél a lelkiismerettel: „Hallom a szavadat. Ismét legyőztél engem”. Chrysis szeretete gög nélkül való, csupa alázat, — megtagadja a büszkeséget, amely makacsul hatalmába akarja keríteni. Jót tesz az emberekkel és megérti őket, akkor is, ha ellene láznak. Akit a szeretet vezet, annak tennie kell a jót, tűrnie kell, hogy megalázzák szeretetében, úgy ahogy összevásárolt és felszabadított rabszolgái teszik, vagy az egyetlen férfi, akit a tisztaság ragad el tőle. Chrysis sejti már, hogy a megoldást nem lehet a földön megtalálni —, mennyire más, mint Montemayor márkiné vagy a varázsos Alix d'Espoil! Amikor halálos ágyán fekszik, így beszél ő, aki a test gyönyörében és a lélek utáni vágyban élt, Pamphiloszhoz, az első tiszta lélekhez az író arcképcsarnokában, — akinek arcvonásai elmosódottan majd a „Sorsom az ég” Brush-jében jelennek meg: „Ne légy kishitű, barátom. Nem nyugtalanító ez, és nem olyan összefüggéstelen, mint amilyennek tűnik. Egyszer talán, valahol az életen túl, újra látjuk egymást, és ott elmúlnak fájdalmaink. Hiszek benne, hogy az istenek még egy csodát tartogatnak számunkra. És ha még sem találkoznánk többé, hadd mondjam meg neked, hogy minden rosszat megéltem, amivel a világ csak ellenem fordulhatott, és én mégis dicsérem a világot és minden életet. Minden, ami van, az jó. Emlékezz erre egy napon, emlékezz egy asszonyra, aki min-

dent szeretett és mindent elfogadott, amit az istenek nyujtottak neki — a fényt és a homályt egyaránt. Cselekedj te is így!”

Hiú szeretet és részvét, gőg és alázat — ezek a vezérmotívumok szinte zeneileg megfogalmazva vonulnak át meg át, furcsa, majd tiszta, groteszk, majd sejtelmes változatokban, Thornton Wilder első három regényén. Tapogatózás, a keresztény világkép keresése a Szent Lajos király hídja és a Kabala — vallomás és már állásfoglalás Az androsi lány. Mindhárom — egyre keresztényibb tartalmat nyerve —, bizonyos fatalizmus halad át. A végzet túlságos súllyal nehezedik hőseire, — elnyomja benső hangjukat, a lelkipurdalás szavát, amely egyedül Chrysis tudja feloldani. A végzetet nem lehet elkerülni, lesujt a szenvedély legfeszültebb pillanatában. A sorsokat a végzet oldja meg, ez az irgalmatlan, keresztényietlen hatalom, — Juniper atyát is ezért vetik máglyára, mert a végzet, az eleve-elrendelés jegyét látta meg a leszakadt híd áldozatainak sorsában. Mindig és mindenkire les a végzet: a híd lezuhan a folyó medrébe, Marcantonio magáévá teszi a hűgát, Pamphilos szerelmes lesz egy tiszta szűzbe, akivé Chrysis többé már nem lehet, Vaini bíborosnak meg kell halnia, mielőtt Kinába érkeznek. Maga Thornton Wilder ezt a fatalizmust egy magánbeszélgetésében — amiről Günther Wachsburg tudósít —, keresztényi fatalizmusnak nevezi, s benne nyilván a protestáns nevelés utolsó jegyét látja. Hogyan védekezhetnek hősei a fátum ellen, az eleve-elrendelés ellen? Úgy, hogy életük válságos pillanataiban — fejük felett a fátum ítélő pallosával —, újra akarják kezdeni az életüket. De az életet nem lehet újra kezdeni, azon csak javítani lehet — a szívet kell újra tisztává, ámulóvá tenni. Az életet csak azok tudják újra kezdeni, akikben alázat él —, hiába próbálkozik meg az újrakezdéssel Alix d'Espoli vagy La Périchole, nem tudják kikerülni pusztulásukat. Egyedül Chrysisben oldódik fel a fátum, ő az, aki vezekelni tud abban a földöntúli világban, ahol „az istenek még egy csodát tartogatnak a számunkra”. A fátum ellen a tiszta áhítat véd meg, — Thornton Wilder alakjaiban és a katolicizmus felé egyre jobban közeledő felfogásában regényről-regényre több az áhítat, hogy aztán a „Sorsom az ég” hőse, az ügyefogyott, chaplini slemli, George Marvin Brush már az áhítat, a tisztaság, az alázat semmitől vissza nem riadó hőse legyen.

A háború utáni évek, kamaszból felnötté, — kegyetlen, eszménytelen felnötté — növekvő Amerikájában Thornton Wilder nemcsak azért egyedülálló jelenség, mert spirituális témák foglalkoztatták. Újdonságot hozott újromantikus szemlélete is, az európai — vagy a Szent Lajos király hídjában — európaias tárgyválasztása. A barokk Peru, a meddő hagyományokban megkövült Róma, a Krisztus előtti idők görög szigetvilága, — milyen új színterek ezekben az években Amerika irodalmában! Egyes alakjaiba európai történelmi egyéniségeket olvaszt át: Montemayor márkinében lehetetlen fel nem ismerni Mme de Sévigné-t, Marcantonióban, az angyali-ördögi fiatal hercegben Keats-et, — Az androsi lány Terentius témájából indul el. A Sorsom az ég hőse is alluzió az európai-nyugati kultúrórökségre. George Marvin Brush, a könyvüagnök, aki bibliai idézetekkel firkálja tele a szállodai itatóspapírokat és olyan egyértelműen, a külvilág neheztelésével és csúfolásával nem törődve hirdeti az átélt evangéliumot, — amerikai környezetbe plántált Parzival. Brush egy napon ráébred arra, hogy nincs jól úgy, ahogy van: fel kell lépnie, hirdetnie kell meggyőződését, azt, hogy a hit parancsait a mindennapi életbe surlódás nélkül át lehet vinni. Brush csupa áhítat és alázat. Nem zavarja meg, hogy megverik, börtönbe vetik, nem bántja, ha kinevetik, ha elűzik. Mindent — parzifáli módon — szószerint cselekszik a parancsolatok szerint. A tanítást, hogy „aki megdob téged kövel, dob vissza kenyérrrel”, szószerint megfogadja; a bűnöst nem bünteti, hanem alkalmat ad neki arra, hogy megjavuljon és belássa bűnét. Csökönnyösen hinni akar abban — és hisz is —, hogy az emberek cselekedetei egyértelműek, hisz abban, hogy Krisztus tanítását a maga tiszta fogalmazásában keresztül lehet vinni a ma társadalmában is. Megbocsájt az ellene vétőknek, jót lát a rosszindulat mélyén — és természetes, hogy mindenütt csalódás éri. A kiket szeret, meggyűlölik, mert evangéliumi tisztasággal szeret; ha jót tesz, rosszat kap cserébe, mert a cselekedett — jó az örökkévalóság értelmében és nem a napi használatban üdvös. Járja Amerika városait, — eladja könyveit, mivel üagnöknek jobb rábeszélő, mint apostolnak, és kalandból kalandba hull. És minden kaland az ő emberi bukásával végződik. De csak az ember csetlik-botlik, a „reiner

Thor"-t dobják meg sárral, a lélek alázatos, áhítatos marad. Mindig tud újra kezdeni, mint Thornton Wilder korábbi hősei soha, mert csak ő bukik el, eszméi, hitvallása soha. Lassan maga sem tudja már, miért van mindez, ki cselekszik őbenne, — de tehetetlen szent „fátuma” ellen. Néha úgy érzi, benne van a hiba, aszkétikus gyakorlatokat végez tehát, életének egy-egy döntő fordulata előtt némaságot fogad — akárcsak őse, az Androsi lány Pamphilosa —, de erőszakos térítéséből épügy, mint önmegtagadásából csak baj fakad —, kinevetik, megcsúfolják, s ő megy tovább, megy előre, mert övé az igazság. Minden gesztusa a jóságból fakad, — és „a jóság a legügyetlenebb erény”. Már-már kezdi elveszíteni bizalmát abban, hogy a világot meg lehet váltani, utolsó kalandja után összetörten, némán fekszik a kórházban. De meggyógyul — és egy láthatatlan kéz újra evangéliumi idézetekkel írja tele a szállodai itatóspapírokat. Brush tovább töri magát, át az anyagi világ dzsungelén: a világot meg kell váltani.

A „Sorsom az ég” fordulópont Thornton Wilder pályáján. Ebben vall először nyíltan a megszerzett hitről, ez az első katolikus manifesztáció s ugyanekkor: ebben dobja le magáról végképp a történeti korok vagy álkorok jelmezét és finoman stilizált, költői jelbeszéd után először szól korai amerikai realista irodalmának a nyelvén. Szinte lemérhetetlen ez a változás: Sinclair Lewis világa, a Babbitok és Dodsworthok Amerikájában Wilder hangja egyszerre más lesz. Ahogy tisztázta magában a fogalmakat, ahogy végére jutott egy gondolatsornak — amelyet a „The angel that trub led the waters” tanulmányaiban is nyomon követhetünk —, hangja is egyértelmű lesz, szinte nyers és „széptelen”. A dekorációk már nem fontosak, a mondanivaló a lényeges, egyedül csak a pontos és végleges kifejezés felé tör. Atmoszférát úgyszólván a semmiből teremt: egy-egy odavetett jelzővel építi fel a groteszk amerikai városokat, egy-egy kantin, park, bordély légkörét. Aki annyira szeretett pepceselni, lírain részletezni, egyszerre sietni kezd, — van ebben a regényben valami a „heuréka” hirtelen, tisztán kicsengő kiáltásából. George Marvin Brush problémája időfeletti és transzcendens, a világ azonban, amelyben él és amelyben eszméi cselekedetökké válnak, minden ízében mai. A parzifáli könyvügnök eszménye már az „amerikai család”, az „amerikai otthon”, amelyet annyi ironiával és mégis nosztalgiaiával mutat be az író — s ez az „amerikai otthon” nem más, mint a szigorú keresztényi elvek szerint élő világ nagy, egyetemes otthona.

A regényben mégcsak majdnem elérhetetlen cél, első darabjában, a kevéssé jelentős „The long christmas dinner”-ben kísérlet, — valósággá „A mi kis városunk” színpadán válik. A két jellegzetesen amerikai család történetében ezt a puritán, Brush-képviselte otthon rajzolja meg, az eseményeket, amelyek végtelenen banálisak, — mert van-e banálisabb és mégis szentebb eseménysor, mint: élet, halál, szerelem, szeretet, családi békesség? — de az örökkévalóság ígézetében szebbek lesznek a legdúsabb árnyalatú költészetnél. „A mi kis városunkban” az eszményi otthon falai még szűkek, még nagyon amerikaiak csak — ahogy Brush is elsősorban Amerikát akarja megváltani, s így égi sorsát kiharcolni —, utolsó művében, a „The skin of our teeth”-ben már egyetemesse tágnak, befogadják a teljes világot. A kisvárosi házaspár itt az első házaspár, a misztikus mr. Antrobus és mrs. Antrobus, — az ember-Ádám és ember-Éva — a bűnbeesés után, amikor egy fantasztikusan elképzelt amerikai kisvárosban, Excelsiorban — figyeljük a jelképet! — megkezdik a földi életet, az elemekkel való harcot. Kettős elemmel harcolnak: a külvilág jéghegyeivel, özönvizével, apokaliptikus háborújával, — és szívükben a rosszal. Hiába harcolnak: sem a külvilágot, sem önmagukat nem tudják legyőzni, és mégis — harcolni kell a „fogunk fehérjéig”, az utolsó lehellel. A színjáték utolsó jelenetében Platont, Spinózát, Aristotelest és Mózeszt idézik a szereplők. Spinózának az a mondása hallatszik felénk: „Minden más helyett azt kutatom, ami valóban jó és érthető az emberek számára”, — Platonból egy mondat a jó uralkodóról, akinek „szándékai mögött nem lapul a düh, hiúság vagy a gőg”, — Aristotelesből: „A szellem jó és egészséges állapotát mindig isteninek minősíthetjük. Isten ennek az erőnek mindig birtokában van. Bennünk is csodálatos, de benne mennyivel csodálatosabb”, — és végül Mózesből az Úr szava: „Legyen világosság, és lőn világosság”. A bennünk lévő istenit kell kiharcolnunk — mondja a tanulság —, hogy élni tudjunk a világosságban, amit újra meg

újra — fáradhatatlanok a rosszban! — mi változtatunk sötétséggé. A színjáték tehát úgy végződik, ahogy elkezdődött: a közösség ne felejtse el, hogy a „színjáték még nincs befejezve, még nem írták meg a végét. Antrobusék tele vannak tervekkel és éjrely bizakodók, mint annakidején voltak, a kezdet kezdetekor”. Az üdvösség műve még nem zárult le, — küzdeni és bízni kell az utolsó lehelletig!

Ha végigfigyeltük Thornton Wilder pályáját, láttuk az egyszeri kifejezésért, a végső tanulságért való harcot. Mi mindent kellett útközben elveszítenie! A mondatok költői szépségét, a lélektani értelmezés játékos indafonódását, a színterek festőiségét. Milyen messzi van a „Szent Lajos király hídjá”, a „Kabala”, az „Androsi lány” füledt, mutatós és árnyalt elbeszélő-stílusától a „Sorsom az ég” lényegre törő kopárságra! A két színjátékban még tovább megy a kopárságnál: „A mi kis városunk”-at diszítetlen színpadon, kellékek nélkül játszatja le, a „The skin of our teeth”-et jelzés színpadon — a szó, a meggyőzés a fontos. Mintha George Marvin Brush, a regényhős, mutogatná az élet ábráit, szigorú nádpálcájával, tanítóként és költőként. Minden a meggyőzést, a szemléltetést szolgálja, — „A mi kis városunk” oktató, bemutató rendezője és egymás hegyire-hátára dobált epizódjai, a „The skin of our teeth” groteszk közjátékai közönséggel, színészekkel, kulisszákkal. Tarka, furcsa kaleidoszkóp mindez már, amelyet akárhogyan forgatunk, játékos-burleszk, tiszteletlen-nagyképű ábráiból a hitvallás igazsága, a hit győzelme villan felénk. A finom, gúnyoros esztéta, aki óvatosan haladt egyre beljebb egy ismeretlen vadonba, keresve a tisztáson a fényt, — Miasszonyunk bohócává változott, aki bukfenecet hány a Fény előtt, mert úgy érzi, így mutathatja meg legjobban áhívatát.

Thurzó Gábor

GÁRDONYI IGAZI ARCA FELÉ

A Vigilia novemberi számában feltűnést keltő cikk jelent meg Gárdonyiról. Többekkel beszélgettem róla, s valamennyiünknek az volt a közös benyomása, hogy a cikkíró sok olyat mondott ki, amit lelkünk mélyén, többé-kevésbé tudatlanul régóta éreztünk, de amit a Gárdonyi-irodalom mindeddig nem mert megfogalmazni. Ugyanakkor azonban erős belső tiltakozás kelt bennünk az élesen megoldalú beállítás ellen. Thurzó Gábor — úttörők közös hibája — maga is abba a hibába esik, amelyben Gárdonyit marasztalja el: a problémakörnek csak egy részéről hajlandó tudomást venni. A következő néhány, rendszerességre igényt nem tartó gondolattal a nagyobb teljességet, a többoldalú látást szeretnénk szolgálni; egyengetni az utat Gárdonyi igazi arcának fölfedezése felé.

Thurzó Gárdonyi alapvető és „legveszedelmesebb” írói tulajdonságának a szeméremet látja, „amely arra ösztökél, hogy az élmény kíméletlensége helyett az eszmények nyugalma nyujtsa az író”. Itt elsősorban is rá kell mutatnunk, hogy az írói szemérem nem szükségképpen azonos a lelki és művészileg szervtelen álszeméremmel. Ha az volna, akkor Aranytól Reményik Sándorig sok nagy magyar író kellene esztétikai fogyatékoságban elmarasztalnunk. Mert azok mind válogattak, élményeik egy részét, s talán éppen a legexistenciálisabb erejüket, kizárták a műalkotás területéről, „az élmény kíméletlensége” helyett „az eszmények nyugalma” felé törekedtek. Ez a tudatos szublimálási szándék korántsem hazugság. Bonyolultabb zengésű, összetettebb igazság, mint a Petőfié vagy Adyé, de nem kevésbé az; ez is hozzá tartozik az illető művész lelki képéhez. Ha Gárdonyi élményvilága ellenére a hagyományos irodalom oldalán marad, annak bizonyára belső lélektani és esztétikai okai vannak. Hogy honnét tudjuk ezt ilyen biztosan? Műveiből. Ez álszemérem, mint művészi hazugság, csálhatatlanul kiérzik a műből. Tompa, alig egy-két kivétellel, nem írt remekműveket. Arany, vagy Reményik igen. És Gárdonyi is. Nem mellőzhetjük azonkívül a Gárdonyi-művek belső, lélektani kronológiáját sem. A házasságában frissen csalódott, vérvölölkü ember bizonyára más módon „menekül” az alkotásba, mint pl. az „Útra-készülés” kissé kiábrándult, de mégis valami sajátos harmónia kialakításáig jutott életből.

Bizonyos, hogy az ilyenfajta lelkialkatú író nem versenyezhet szélességben és mélységben a nagy realistákkal. Sem a külső élet rajzának tolsztoji, vagy akár csak móríci kórképeit nem fogjuk megtalálni nála, sem a lélekrajz Kemény-szerű mélyeit. Ez az ábrázolási hiány azonban megtérülhet belső intenzitásban az esztétikum másik két oldalán: a kifejezés és jelentés terén. Gárdonyi nagysága véleményünk szerint elsősorban abban van, hogy nagy költő. (Költőt mondtunk, nem lírikust; s természetesen nem a verseire gondolunk!) Ezt elméletileg bőségesen megmutatja Sik Sándor, Thurzótól is idézett tanulmányában; de elég minden Gárdonyi-olvasót a saját elemi benyomásaira utalnunk, pl. „Az én falum” harmattiszta lapjai, vagy „Az öreg tekintetes” tragikus gordonkazenéje után. S ezekből az érzelmi értékekből kiindulva, nőnek túl a java Gárdonyi-művek önmagukon lesznek jelentős értékke, szimbolummá. „Embereinek, rajzainak, történeteinek mindig van távlata, horizontja. A legkisebb részlet is mindig érzeteti belső, misztikus összefüggését az univerzummal” — írja Sik Sándor. És itt hadd utalok egy nemrég hallott érdekes megfigyelésre. Valaki az európai szimbolizmus tanulmányozása közben arra a meggyőződésre jutott, hogy a franciáknál a szimbolumnak elsősorban kifejezési, nálunk a jelentés-oldala a fontos. Ha ez így van — már pedig Ady költészete csakugyan ezt látszik igazolni —, akkor még világosabb előttünk, hogy a szimbolum-értéknek nem föltétlen követelménye az alkotó egész szubjektív világának, gondolkodásának, lelkiségének bennelété, mondjuk: a gátlástalan líra. Ilyen szimbolumnak érzem pl. mindenestül az „Egri csillagok” történeti levegőjét. Biztos, hogy ma nem egészen így látjuk a történelmet, sőt Gárdonyi sem egészen így látta. De ki utasíthatná el magától azt a benyomást, hogy ez a fiatalos-hósi hangulat is egészen magyar és egészen a miénk?!

Eljutottunk itt a másik központi kérdéshez: Gárdonyi magyarságához. Erről eddig senkinek kétsége nem volt. Csakhogy azon a tipikus, kissé idealizált módon tartottuk magyarnak őt magát is, ahogyan alakjait festi. Most, hála Thurzó Gábor írásának, megnyílt a szemünk magyarságának tragikus mélyrétegeire is: két part közt hányódása, belső gátláshalmazza, passzivitása nem keservesen magyar tulajdonságok-e? S érdekes, hogy az a Thurzó, aki zseniálisan meglátja Gárdonyi tömör, „kopogó” stílusának végső lélektani „titkát”: teherként veszi magára még a stílus egyszerűségét is, — nem tudja ezen a vonalon továbbhaladva fölfedezni ennek a stílusnak lényege szerint magyar voltát. Ha népi párhuzamot keresünk hozzá, akkor nem igazságos a népmese-gyűjteményekre hivatkozni: Gárdonyi alkotásmódja inkább a népdal szerkezetéhez és stílusához áll közel, amint már Schöpflin Aladár meglátta: „a népdal líráját transzponálja át elbeszélő költészetté”. Hogy pedig „ez a stílus nem tud nagyobb lélektani súlyt elviselni, csak felületi ábrázolásra ad alkalmat”? Ellenkezőleg! A sűrített erővel, ízekre tagoltan ránszakadó mozzanatok annál drámaibb hatásúak:

„Ment Bódi nagy lépésekkel. A föld szinte döngött a lépései alatt. A szeme megtelt könnyel. A szél elkapdosta a könnyet a szeme pillájáról, mint az esőcseppeket Ment.” (Bódi meg a húga.)

S a kurta kijelentő mondatokon átsejlő vérző líra annál megdöbbenőbb:

„De mennünk kell, hogy kijussunk valamerre. Hát lépünk, bizonytalankodunk tovább és tovább. Az iránytalanságban. Vakon. Dermedezve. Tapogatózva.” (Ida regénye.)

Igen, az alkotó művész egyoldalúságát, az esztétikai kárpótlás elve alapján, más értékei ellensúlyozhatják; a tanulmányíró számára azonban az egyoldalúság végzetes. Különösen megmutatkozik ez aztán az esztétikai mérleg felállításánál. Amikor Thurzó Gárdonyi magyarságzsemléletével kapcsolatban „népszínműies szobaplein air”-ról beszél, amikor mindenestül az ifjúsági irodalomba utalja, amikor Kodolányi „Boldog Margit” regényét az „Isten rabjai” fölé helyezi, sőt — horribile dictu! — Donászy Ferencet és Beniczkynét asszociálja Gárdonyi stílustörekvéseihez: nem tesz mást, mint elmélete logikus következményeit vonja le. De alig hihetjük, hogy a „Ködlovagok” szerkesztőjének kitűnő esztétikai érzéke nem ágaskodott ezekben a pontokban a saját elmélete ellen! „Ami megkülönbözteti és elválasztja e rosszszű társításoktól Gárdonyit, az körülbelül a tehetség ereje” — állapítja meg végül maga is. Nincs-e ebben világosan benne, hogy nagy író?

Thurzó egyhelyütt azt mondja Gárdonyi írásairól: „ez az a hang, amelyet minden gyerek megért és elfogad.” Sokkal többet mond ezzel, mint szándékában volt. Mert a gyerek, az ideálszomjas, csodaváró gyerek mindannyiunkban él. És talán ez él a legmélyebben — sok minden más mellett — a mai olvasó lelkében is. Ha Gárdonyi java művei — hiszen igazságosan csak ezek alapján ítélnünk meg egy író, nem pedig gyöngé tézismunkákból —, ezt ki tudják elégíteni, akkor föltétlenül magasrendű, egyetemes értékek. És hogy esztétikailag és erkölcsileg mi igazabb: váltogatva, sűrítve, eszmenyesítve törni a szublimált valóság, az idea felé, a Gárdonyi módján, vagy pedig akart vagy akarattalan egyoldalúsággal többé-kevésbé megrekedni az ábrázolás szintjén, mint a naturalisták, Móricz Zsigmondtól (akit persze tehetsége fölülmei saját stíluselve szintjén!) lefelé: döntse el az olvasó. Azt hisszük, az összehasonlítás legalább is nem Gárdonyi ellen fog elődni.

*

Thurzó Gábor Gárdonyi belső világából elemez ki élesen meglátott mozzanatok; de ezeket aztán szkémává merevítve, bele akarja kényszeríteni az egész embert. Rónay György — akinek cikke a Vigilia decemberi számában közben kezembe került —, már teljesen kívül marad, s kérlelhetetlen erkölcsi és esztétikai elvek Kölcsey-szerű magasáról sújt le a szegény íróra. Az embernek önkénytelenül a régi nagy igazság jut eszébe: „summum ius — summa iniuria”. Áll ez elsősorban a Gárdonyi katolikumát illető megállapításokra. Elvileg valóban „mi sem egyszerűbb”, mint meríteni a katolikum tisztá, mindenkinek hozzáférhető forrásaiból; a gyakorlatban sokszor mi sem nehezebb, Gárdonyi adottságaiba és körülményeibe illeszkedve egészen más: átfogóbb, megértőbb, melegebb, egyszóval: katolikusabb módon fogjuk látni ezt is.

Súlyosabb kérdés a művészi erkölcsé. A művésznek t. i. vallania kell mindarról, amit lát: ez az ő törvénye. Ilyenformán a problémák egyrésze elől elzárkózó, idillbe-menekülő Gárdonyi-műveket aligha menthetjük meg a művészi immoralitás vádjától. De mi történik akkor, ha a művész lelki arca bizonyos kettősséget mutat? Ha az elzárkózás, az áttétel már a műalkotást megelőző, életbeli magatartásban megtörtént? Most nem arról van szó, hogy ez mennyire erkölcsös vagy helyes, csupán arról, hogy a belőle fakadó esztétikum, mint ilyen, nem hazug. Mert az esztétikum nem a külső, hanem a belső életigazságot hivatott kifejezni, nemcsak tényeiben, hanem tényeket alakító, sőt esetleg ellenző tendenciáiban is. Az ilyen műnek, fordított Cyranóként, „eleganciájában van erkölcsé”.

Tendenciát mondtunk, de belső, lírai, nem prédikáló, hatni akaró tendenciát. Bár az sem áll, hogy a néptanító misszióját az irodalomba is magával hozó Gárdonyi mindenestül „elefántcsonttoronyba zárkózó” egyéniség lett volna. Az író azonban mindig belső normák alapján kell megítélnünk, s nem mérhetjük olyan követelményekkel, amelyeket nem is akart megvalósítani. S itt annál óvatosabbnak kell lennünk, mert esztétikai állásfoglalás terén nincs olyan „summum ius”, mint a vallásban. „A regényírónak az a föladata, hogy társadalmat ábrázoló műveiben a teljes élet illuzióját keltse...” Igen, egyfajta regényírónak és regénynek ez a föladata, s ma talán leginkább ezt látjuk és keressük benne. De az irodalomtörténet tanúsága szerint még nagyon sokfajta regény volt, és nagyon sok regényírónak, Cervantestól Dosztojevskijig és nyilván a mi Gárdonyinkig, más volt a szándéka. Hogy mi, azt az előbbieken megpróbáltuk körvonalazni, legalább is Gárdonyira vonatkozólag. Ugyanez visszafelé is áll. Tanulságos és bevilágító dolog Gárdonyi műveinek kora társadalmával és világnézetével való kapcsolatát vizsgálni, de mindez esztétikai értékükön nem változtat semmit. Hisz etikum és esztétikum Rónay szerint is két külön terület. Ha a társadalmi, világnézeti, stb. fogyatékoságok bekerülnek a műbe, az nem jelent szükségképen esztétikai fogyatékoságot — gondoljunk a nagy szatirikusokra! De ugyanilyen kevéssé jelent önmagában esztétikai csökkentértékűséget, ha kimaradnak belőle, — gondoljunk a nagy idealistákra! Egyszóval: a művet csak belső, saját természetéből fakadó normákból értékelhetjük, s nem külsőkből, ha elvileg mégolyan helyesek és tiszteltetreméltók is!

Hogy Gárdonyinak nemcsak „költői részletértékei” vannak, hanem éppen köl-

töiségével a szimbólumok nagy átfogó jelentésvilágába emelkedik, arra már utaltunk. Bizonyára ez a költőiség, a hangulat gyöngéd varázsa okozza azt az érdekes ténytet, hogy mindkét cikk írója az „Isten rabjai”-t tartja Gárdonyi legkiemelkedőbb, egyetlen nagy művének. Pedig hát a tudatos leegyszerűsítést, romantizálást, idillbeoldást éppen úgy ki lehetne mutatni ebben is, mint másutt. A magam részéről egyáltalán nem tartom ezt a munkát a középkori regénynek — bár Kodolányinál sokkal közelebb jutott a kor lelkéhez. Nem kisebbiteni akarom ezzel az értékét, csak rámutatni arra, hogy ennek a műnek esztétikai alapját elfogadva, semmi okunk kisebbitnek mondani a másik két történeti regényt, vagy a társadalmi regények javát, s a nagy novellásoköteteket sem. Bizonyos, hogy Gárdonyi nem par excellence realista; de még kevésbé naturalista. A „teljes valóságot” — emberi, magyar és személyes valóságot — a maga módján akarta adni. De tisztában kell lennünk vele, hogy pl. az ú. n. „népi irodalom” magyarságlátása épúgy nem teljes és kielégítő, mint Gárdonyi idealizálása. Emberek vagyunk, a művész is az; az élet teljes valóságát csak tapogatjuk, körüljárnkáljuk, de egészében meg nem foghatjuk. De ebben a teljes valóságban föltétlenül benne van a valóságon-túli elem is, s nem a rosszabb részt választja az a művész, aki e mellé kötelezi el magát.

Ismételjük: nem annyira vitatkozni akartunk két jeles esztétikusunkkal, mint inkább továbbvivő gondolatokat adni. A probléma föl van vetve: szembe kell néznünk vele. Esztétikailag és erkölcsileg nem közömbös, milyen kép alakul ki a köztudatban nagyjainkról. Ha ennek a képnek hamis vonásai vannak, ki kell javítanunk, másikat illeszteniük a helyükbe. De — amennyire embernek megadatott — az igazit!

Kardos Klára

KÖNYVEK

AZ EMBER ÉS A HANG; Fodor József.
— (Új Idők kiadás.)

A cím alatt a kötet keletkezési idejét jelzi a költő: 1945—1947. Ebben az esetben a két évszám nem pusztán irodalomtörténeti megjelölés, hanem a kötetben szereplő versek javarésznének ihlető forrása is. Fodor József legújabb kötetében szinte minden vers közvetett kapcsolatban van az idővel. Főproblémái: a kor, amelyben élünk, vagy helyesebben szólva, — mert jórészt „alkalmi” versekről van szó — a kor, amelyet ez a két évszám határol és saját életkora: az ötvenedik évéhez közeledő költő küzdelmei.

Fodor költészetének alapélményei — már az első kötetek óta — a költői hivatás. A kor, a társadalom problémáihoz is ezen keresztül jutott el, érdekes, paradox módon. Kezdetben a társadalomhoz való viszonya egyetlen aktusban nyilvánult meg: a költő jogait védte a társadalommal szemben, ostorozó hangon. Később ez a magatartás próféta szereppé szélesült. A költészet bajnokából a társadalom keményszavú bírója és lánglelkű útmutatója lett. A statisztika bizonyára igazolná benyomásunkat, hogy egy magyar költő sem írt annyi imperatívuszt, mint Fodor.

A költemények másik csoportját sem annyira az ötvenéves férfi, mint inkább az ötvenéves költő problémái foglalkoztatják. A költői hivatás olyan problémái, amelyek csak most érlelődtek meg, a költő életének negyedik évtizedében, vagy amelyeket a nagy történelmi és társadalmi események vetettek fel — igazolva Fodor József harcos, megalkuvásnéküli költői és emberi magatartását:

Dúlva, sírva, egyberivallva,
Szálljon a száj minden hatalma;
Min eddig gond és fék kapcsa várt,
Tépd, szív, a zárt!

Fodor kötetének ez a tartalmi újdonsága és itt a leghitelesebb, a költői hivatás tépelődéseinek: a gyakran ellentmondó rapszódikus felvillanások őszinte kifejezésében:

Fegyvereid pihennek csöndesen,
Nagy fények magukban alszanak;
Pihenj, neked is jó a pihenés;
Hangozzanak a kérkedő szavak.

A tartalmi újdonság mellett, vagy inkább ennek következményeként egy bizonyos formai átalakulás is észrevehető Fodor új kötetében. Mennydörgő hangja egy

kissé lehiggadt, zabolátlan heve mérséklődött, zuhatagszerűen ömlő, egymásbaolvadt képei tisztultak, a bőven áradó dikciók szerkezete áttekinthetőbb lett és gyakran klasszikus egyszerűséggel szólal meg:

Unom már a kimért világot,
Szemem egy nemvoltért eped,
Szeretnék kifutni mindemből,
Csudát várok, örületet.

A történelmi és társadalmi jelenségekre reagáló verseiben is lényeges változás mutatható ki — a hasonló tárgyú korábbi költeményeihez mérve — a tartalmi újdonságon felül. Az első kötetek tárgyaltalan szenvedélye, lobogó nosztalgiája után a harmincas évek derekán erős társadalmi líra jelleget öltött Fodor költészete. A kor, a társadalom kérdései kezdetben csak egy-egy strófában, költeményben jelentkezett, később mind gyakrabban és egyre konkrétabb formában. Ez a konkrétizáltság valósággal betetőződik legújabb kötetében: itt már egész ciklust kitöltő alkalmi költszettel találunk: megnevezett, aktuális eseményekkel foglalkozó verseket. (Külön vers szól az atombomba lehullásáról, az inflációról, március 15-ről, a köztársaság kikiáltásáról, a köztársaság kikiáltásának évfordulójáról, a békeszerződésről, karácsonyról, a Bródy-társaság alapításáról és egy lap újraindulásáról stb.) Ezekre a versekre nem mondhatná senki, hogy nem a „való élet problémáit” tárgyalják, mégsem érnek el különösebb hatást és valószínűleg akkor sem érnének el, ha szélesebb rétegekhez is eljutnának. Talán azért nem, mert ebben a ciklusban a külvilág jelenségei csak felületes kontaktusba kerülnek a költővel: csak az agyáig és az indulataihoz jutnak el, de nem rázzák meg egész emberi valóját. Még mielőtt magába szívhatná a jelenségek mögött rejlő teljes valóságot, máris reflektál a külső benyomásokra: többnyire szatírával, elkeseredett áttökkel, vagy ódai elragadtatással.

Érdekes, hogy ezek a tartalmilag a mindenkori mához tapadó versek, formai tekintetben milyen tradícióstisztelők. Komlós Aladár írta egyszer Fodorról, hogy szereti a klasszikusok megszentelte formákat. Néhol valóban úgy érezzük, hogy a múlt század klasszikus politikai költészetének egyenes folytatója, de legközelebbi rokoni a magyar prédikátorköltők. A formai finomságokat félredobó szilaj indulat, a

vulkánikusan kitörő patetikus dikciók, etikai tüze, puritánsága, ószövetségi képei, archaikusan zengő átkai és panaszai mind a prédikátorok költészetét idézi.

Meg kell még említenünk a kötet *Erdő — mező* c. ciklusát. Ennek a ciklusnak a strófái fölledézik azt az élményt, amit Fodor életművének legnagyobb értékei adtak. (Április 4, reggel: November végén; Utóhang.)

Vargha Kálmán

ORVOSOK, KURUZSLÓK, ERETNEKEK.
Alexis Carell könyve. — (Révai kiadás.)

Az orvostudomány fejlődésére az évezredek során a szintetikus és analitikus rendszer váltakozása, nemes vetélkedése, nem ritkán kíméletlen harca nyomta rá bélyegét. Hatalmas egyéniségek, kontár kuruzslók és a természettudomány eretnekei töprengenek, fáradoznak vagy csak mesterkednek az emberiség egészségének védelmében. A mai orvostudomány gyökérszálai — nem számítva a kínai, kb. 5000 éves hagyományt — Hippokratesig nyúlnak vissza. Az ő tanai, általános elvei élő-elevenek, legfőbb vonásaiban teljesen korszerűek. Hippokrates — akiben kiteljesedett a görög gondolat — teljes szintézisben szemléli az ember személyiségét.

A szintézis és analízis kettős véglete között ingadozva, jutott el az orvostudomány Pasteur kóroktani felfedezésével az analitikus irányzat véglegesnek tetsző győzelméhez, melytől megmámorosodott. Szelleme tisztán a kísérletezés és szétbontás útjára terelte. A biológia és szétbontás során örömmel köszöntötte a sejtben az életegységet, anyagelvű törekvésében, s nem kis elbizakodottsággal az életegység létrehozásán fáradozott, mikor a további szétbontással rádöbrent az ultravírusokra. A fizikában a molekuláig, az elektronig, protonig és a photonig, az atomok szétbontásával a rádióaktív sugárzásig, az anyagi jellegzetességtől elkülönülő tiszta energiáig jutottak el; tehát az anyag — elvesztette anyagszerűségét — sugárzó erőben mutatkozik meg és a sugárzó energia anyagszerűvé változhat. Ezzel a felismeréssel az életegység gyökérszálai még mélyebbre fúródtak, a lemérhetetlenbe és anyagtalamba. A pszichikai jelenségek legkisebb elemét a quantumban jelölték meg. Az analitikus irányzat, minthogy szorosan az anyaghoz

tapadt, szétbontotta az embert; szervekre, sejtekre, nedvekre tagozta, külön-külön vizsgálta; a kiválasztott vagy kiosztott feladatot megfejtette, ismertette, közben kitermelte a középszerű tudósokat, a partiális ismeretekben jártas mestereket, akik már nem látták, de nem is láthatták meg az egészet, saját rész tudományuk fáitól az erdőt.

A materializmushoz tapadó analízis nem tudta beváltani a kitűzött nagy feladatot, hogy az élet titkát és anyagi eredetét megfejti, mégis vannak vitathatatlan érdemei. Laboratóriumi kutatásai lehetővé tették a fertőző betegségek megelőzését; vaccinák és szérumok igazolják a kutatás helyességét. Ma már kevesen halnak meg fertőző betegségekben — ez a biológiai laboratóriumok érdeme. A chemoterápia is felmutat néhány értékes úgy gyógyszerrel vagy bizonyos szervi megbetegedések kivizsgálásához szükséges, csodálatos vegyszert.

Az analízist tehát nem nélkülözheti a tudomány, de az öncélú analízis csak kaoszt teremt, az irányzatos analízis pedig szükségszerűen zsákutcába jut.

A szintézis szelleme sem jelentkezett mindig tisztán. Időnkint elszigetelődött, önimádatba fulladt, fellegjáró, álmodozó egyéneket és irányzatokat teremtett, kontárokat, kuruzslókat, rajongókat és bolondokat, akik elzárkóztak az analitika nyilvánvaló eredményei elől, mereven tagadták még a tényeket is, nevetségessé váltak s irányzatosságuk vagy népszerűségre vágyó önzésük miatt egyoldalúvá. Az analízist elvetették, a szintézist meg sem közelítették.

Mialatt a hivatalos orvostudomány a betegségek okait és tüneti gyógyszereit fűrkézi, maga a betegség titok maradt. Kevesen gondolnak arra, hogy a tünetek összessége, tehát maga a betegség, a harmóniájában megbontott embernek, magának a személyiségnek — melyből két azonos nincs a világon — visszahatása a megbomlott összhang helyreállítása. Beteg szervek, mechanizált vizsgálati módszerek, tünetek, szubjektív panaszokat enyhítő gyógyszerek stb., azok a tényezők, melyek elhomályosítják a beteget és annak személyiségét. Ez az orvostudomány zsákutcája.

Nagy vonalakban ezeket a kérdéseket öleli fel a könyv. Carrel mindössze kilenc oldalnyi remek tanulmányt írt, s

mint az Ismeretlen emberben, most is hitet tett a szintézis mellett. Maga a most megjelent könyv is a szintézisen fáradozik. Tizennégy orvostudóst szólaltat meg, az orvostudomány szerteágazó irányzatának egy-egy megszemélyesítőjét. Rendkívül érdekesen bontakozik ki az egymással ellentétes irányzatú tanulmányokból az egységes, összefogó gondolat. Nem vitatják a biológia értékét, a megismerés szükségességét, hasznosnak és fontosnak tartják a további fejlődését, de megtagadják tőle a kizárólagosságot, mellyel az életet és az embert csak materiális szempontok szerint analizálja. Az orvostudománynak — ha ki akar szabadulni a zűrzavarból — függetlenítenie kell magát a rendszerektől és szempontoktól, nem szolgálhatja ki őket és nem szolgáltathatja ki az „embert” egyetlen rendszernek sem, legyen az vitalista, mechanista, materialista vagy spiritualista. Minden rendszer — börtön, melynek kötöttségei vannak. Fel kell tehát teljes egészében deríteni az ember életének törvényeit: a lélek, az értelem és szervezet törvényeit. Nem külön-külön, egymástól különválasztva, hanem összefüggő egészben, ahogyan ez a három együttesen jelenti a személyiség teljességét. Az igazi megismerés céljából tehát újra össze kell rakni a darabokra tördelt embert s akkor ez a megismerés megnyitja az utat az igazi orvoslás előtt, mely védelmet jelent az egyednek a szervi bajokkal szemben csak úgy, mint a szellemi elsatnyulás ellen is.

Ez a szintétizáló törekvés — mely minden gyógyítóerőt, a misztikustól a chemoterápiáig, a beteg szolgálatába akar állítani —, a könyv vezérfonala. A felsorakozó tanulmányok nem szűkölködnek izgalmakban, érdekességben és tarka ismeretanyagban. Ez utóbbinak értékelése az olvasó felkészültségétől függ, mert a tanulmányok igényesek és széles ismeretkörre alapoztak.

„A csoda és az orvos” című fejezet Krisztus csodáiról, a lourdesi gyógyulásokról és a Lourdesban működő orvosi irodáról szól. Pierre Merle tárgyilagos tanulmánya külön értéke a könyvnek. A század elején még visszautasították Franciaországban a csodálatos gyógyulásokat tárgyaló doktori értekezéseket, de a harmincas évben megtört a jég. Pierre Mauriac tanár 1931-ben már előadást tar-

tott a bordeauxi Orvos és Sebész Társaság ülésén. Ezekre a gyógyulásokra — mondotta — semmiféle magyarázatot sem tudok adni. Természetesen Mauriac tanár nem áll egyedül véleményével. A gyógyító hittel szemben eleddig kudarcot vallott az értelem; a biológia is riadtan áll a megismerhetetlen előtt.

Értékes könyvvel gyarapodott a magyar könyvpiac. Európa szellemi és idegközpontja a biológiában már kiértékelte a materialista kutatás csődjét, a bölcseletben pedig a rendszerek korlátozó és megkötő jellegét s mintha új egyenlőséget, testvériséget és szabadságot követelne, ezúttal az orvostudományban, a testnek, léleknek és szellemnek. Az egészség meghódítása — mondja Carrel — nem elegendő, az emberiség tökéletesedését kell elérnünk. Mert az élet minősége sokkal fontosabb, mint maga az élet.

Kalló Ferenc

LÁGEREK NÉPE. *Orkény István* könyve. — (Budapest, Irod. Intézet, 1947.)

Orkény István könyve — a szociográfiának egy új, érdekes változata — a társadalom vérkeringéséből kiragadott, minden külső hatástól elzárt, maga erejére utalt réteg: a hadifoglyok fejlődését és a bennük végbement változást kívánja ismertetni. És azt keresi, hogy ez a véletlenül egymás mellé sodort tömeg, a magyar társadalomnak ez az akaratlan képe egy láger vízceppjében, hogyan lesz majd kovásza, megváltozva a szenvedésekben, az újjáépítő nemzetnek.

Kitűnő lélektani érzékkel mutatja meg Orkény, mint jutottak az éhhaláltól való rettegés miatt egy kezdeti, úgyszólván ősi állapotba a hadifoglyok, miként vetettek el minden társadalmi és erkölcsi gátat. Eddig az ősemberi mélypontig kellett eljutniok, hogy újra indulhassanak. Az élet színvonal javulásával, a megnyugvással megkezdődik életük egy új szakasza: a fásultságból, teljes közönyből, az „éhségpánikból” kiemelkedik az emberi öntudat, és megkezdődik a munka. A fejlődés e pontból már egyenesen halad tovább. Az emberek különbözősége osztályokat teremt s így szakadnak külön csoportokba azok, akik dolgoznak és azok, akik nem dolgoznak. Az új berendezkedés a munka alapján indul el. A munkában találkozik egymással a sok részre tagozódó fogolytársas-

dalom, elvetik a társadalmi és faji korlátokat, s megindulnak a demokrácia útján. Az élet színvonal — és az életlehetőségek — megváltozása folytán a mindennapon túli „többletre” is tudnak már gondolni. Színjátszás, műsoros előadások segítségével igyekeznek elérni régi, otthoni emlékeikhez, — de mindez még nem képviselhet magasabb értéket, mert nem fakad népi vagy általános emberi élményből. A jóakarát nagyobb még bennük, mint a rendelkezésükre álló lehetőségek, s mivel önművelésre a légerek nem nyújtanak alkalmat, egymástól igyekeznek tanulni. Vannak, akik komoly eredményeket értek el, és felismerték a szellemi felemelkedés szükségességét. A „Lágerek népét” olvasva, önkénytelenül is a Bűn és bűnhődésbeli Holtak háza jut eszünkbe: a megtérő Raszkolnyikovok és a mindentől húzódozó, csak szabadulásra várakozó rabok. A megtérés és megtisztulás vágya itt sem általános, sokan nem látják be tévedéseiket, de nagyrészüket a hadifogság kemény iskolája mégis az új életforma, az új életcél felé irányítja.

Mindez azonban csak a könyv eszmei vonala. Orkény István kitűnő író, aki nemcsak a szociográfia adataival dolgozik, hanem remek alakokat mintáz meg, reálisan, tárgyilagosan és mégis érzékletes erővel mutatja meg a légerek életét. Stílusát, szemléletét egy nagy, életre szóló impresszió jellemzi, és a könyv nemcsak mint fejlődéstörténet, mint furcsa társadalomrajz érdekes és értékes, hanem mint írásmű is újabb szépprózánk jelentős alkotásai közé sorozható.

Bacsokay István

LE MAÎTRE DE SANTIAGO. *Henry de Montherlant* új drámája.

Csöppet sem érdektelen dolog, ha egy szerző maga írja meg új művének eredetét, szándékait és magyarázatát. A francia klasszikus irodalom jól ismeri ezeket a szerzői analíziseket, amelyek hol előszó, hol utóhang formájában voltak a támadás és védelem, vagy legalább is a megértés fegyverei a bírálók önkénye vagy a tömeg tompasága ellen. Henry de Montherlant új drámáját. Le maître de Santiago-t ilyesfajta írásokba keretezi, előbeszéde és utószava azonban nem zárják le a művet, ellenkezőleg tovább lendítik az értelmi spekuláció síkján. Vallomást tartalmaznak ezek az írások a műre és a szerző

magatartására vonatkozóan. Vallomást elsősorban arról a kettősségről, amely ennél az inspirációt váltó írónál oly gyakran megtalálható, vallomást a sokszor nyeglén férfias és általában hősi életszemlélet forrásairól, amely profán, sőt pogány megnyilatkozásában a sportbajnokok és torreadorok képét állítja a francia fiataltség elé, míg vallásos inspirációjának perceiben — a fölényes gúnyt visszafojtva — az exaltált lemondás lovagi eszménye és a szent alakjai körül tétovázik. Az életszemlélet az egyéni fejlődés bizonyos szakában változtathatatlanul látszó reaktív beállítottságot jelent, indítékai olyan sokrétűek, hogy nem is magyarázatként, csak érdekesség miatt emelhetünk ki Montherlant vallomásából két mozzanatot, amely a szerző magatartását világítja meg: Az egyik annak a nemesi családnak légköre, amelyből írónk származott s amelynek jelmondata így hangzott: „Csak a liliomokért!” A másik szintén családi hagyomány, nagyanyai részről a hisztériás elragadtatások janzenista hagyománya. Talán innen ered, hogy Montherlant azt olasz típusúnak nevezett vallásos élményen túlhaladva oly erős vonzódást mutat a spanyol miszticizmus és általában a spanyol lelki forma felé, amelyben legalább is feltételezetten és visszavetítve a janzenizmussal rokon elemeket vél felfedezni, s talán ez magyarázza meg egy régebbi vallomását: „Ha valaha a Kegyelem villáma rám sujt, abba a vonalba állnék, amelyet hajlandó lennék a kereszténység szívéből fakadó vonalnak nevezni... a hagyománynak abba a vonalába, amely az Evangéliumtól Port-Royalig vezet Szent Pálon és Szent Ágostonon át, s talán még Kálvint is érinti”. Csoda-e ezek után, ha a keresztény inspirációjú három dráma között, amelyeket Montherlant spanyol vonzódása autos sacramentales-nak nevez, ott találjuk a már megírt, de még közre nem adott színpadi művet a Port Royal-ról, s ha most megjelent drámája, Le maître de Santiago azt a kemény arcélt mutatja, amelyről spanyol szereplői ellenére is Franciaország egy másik, kevésbé ismert és kevésbé elismert hírnem arcúlatának elszánt és önző vonásai olvashatók le?

A könyvet Greco egyik képének fényképmásolata nyitja meg, amelyen a Liliosmos Lovag Istennek ajánlja a Szent Jakab Rend parancsnokát. A természetfölöttinek, a misztikus egyesülésre előkészítő bajtársi

gesztusnak ez az átszellemült hangulata nem is felel meg teljesen annak a történetnek, amelyet a dráma előad. Don Alvaro, a főhős a kasztíliai nemesember típusát képviseli, a 16. századbeli férfiúét, aki a világgal meghasonlottan pusztuló birtokára vonul és gögös magabizással adja át magát az életszentség nagy feladatának, amely az ő szemében a jó halált és a biztosított túlvilági utat jelentette. Nemcsak egy sajátágos férfi-klimax okozza ezt a meghasonlást. Az a nagy szerelem, amely a dicsőség, hírnév, királyi tekintély és Spanyolország nagysága irányában valaha eltöltötte a Szent Jakab lovagrend tekintélyes tagjának szívét, mindentől kiábrándulni kényszerült, a lovagságból, amelynek képviselői az amerikai zsákmányterület feltárásával mohó kalandorokká, kegyetlen embernyúzókká lettek, a királyságból, amely monarchista tekintélyét arra használta fel, hogy mind jobban elsorvassza a régi lovagi társadalom intézményeit, a hírnévből és dicsőségből, mert a királyi kegy egyre csak elkerülte ezt az okvetetlenkedő vénembert, ezt a zsörtölődőt. Így kerül Alvaro abba a lelkiállapotba, amikor már minden földi dolog veszélyezi, a család, a pusztuló vagyon. Pedig a család csak egyetlen tagból áll, Marianából, a leányból, akinek még eléggé el nem sorvasztott szíve szerelemre lobbant apja egyik barátjának fia iránt. Csakhogy ez a barát, ez a Don Bernal jól tudja, hogy a fiatalok házasságához meg kell szerezni az anyagi alapokat is. Ő maga öreg és szegény, legalább is annak mondja magát, s Alvaróra várna az a feladat, hogy életszentségi törekvéseit felfüggesztve áldozatot hozzon leányáért, és hogy elmenjen Amerikába, ahonnan egyévi kormányzóság után még becsületes módon is arannyal megrakódva térhetne haza. De sem baráti sürgetés, sem leányának kockán forgó boldogsága nem tudják Alvarót erre az elhatározásra bírni, a tervet visszautasítja, mint valami merényletet vagy sötét árulást. Bernal ekkor Marianával egyetértésben azt a csejt szövö, hogy egy fiatal lovagot küldenek Alvaróhoz, aki mintegy a király kívánságaként szólítaná fel őt az amerikai útra a nagy jelszóval: Spanyolországnak szüksége van reád! Melyik lovag ne engedelmeskednék a király hívásának? Alvaro is meginog. De nem kényszerűen. Szívét egyszerre az elégtételt nyert hiúság jó érzése hatja át. Ebben a pillá-

natban azonban Mariana rohan be a tárgyalók közé, Mariana, aki a másik szobában a kereszt előtt térdelt s a cselszövés sikeréért imádkozva, mintha apját látná a Megfeszített helyén s egyszerre úgy érzi, hogy megcsúfolt apja segítségére kell sietnie: „Törjön össze inkább az életem és minden reménységem, mintsem hogy téged becsapva lássalak, kijátszva az én hibámból!” A közvetítő lovag elképedve távozik, apa és lánya együtt maradnak az érdemek kölcsönös elismerésének és az áldozathozásnak magasztos hangulatában, amikor is Alvaro elhatározza, hogy kolostorba vonul s lányát is meggyőző szavakkal veszi rá, hogy élete megoldását a karmeliták között keresse.

Tisztavonalú dráma ez, felépítését, megszövést tekintve Racine-i értelemben. A hatás azonban nem egyértelmű. Ab ábrahám gesztus, a gyermek feláldozása az apa életszentségének kedvéért természetfölötti motivációja ellenére sem tud teljesen megnyugtató. Mintha az apa szent

önzésében Montherlant felcsillantana egy szemernyi iróniát. De ezen kívül is túlsok a földi gyűlölet, túlsok a kevély megvetés Don Alvaro magatartásában. Az is zavarólag hat, hogy ez a gyűlölet vagy megvetés nem is egészen történeti jellegű. Vagy nem a háborgó Montherlant-t halljuk ki ezekből a sorokból: „Belefáradtam az állandó szétszakadásba, amely fennáll köztem és a környező dolgok között. Belefáradtam a felháborodásba. Más emberek közt szeretnék élni, nem ravaszok, csirkefogók és hülyék között. Azelőtt a hódító mocskolt be minket, most bemocskoljuk önmagunkat, csak a dráma menete változott. Mért nem is haltam meg Granadában, amikor még szeplőtelen volt a hazám? Mért éltem túl a hazámat? Mért is élek?” De ha ezek a szavak valóban önvallomást jelentenének, nem lenne-e túlságosan szörnyű az a válság, amelybe ország és író belezuhant?

Semjén Gyula

Délkelet-Európa félhivatalos katolikus hírügynöksége a

MAGYAR KURIR

Szerkesztőség: BUDAPEST, IV., FERENCIEK-TERE 7.

Igazgató-főszerkesztő: JÁMBOR DEZSŐ.

AZ „Osservatore Romano”, a Vatikán Rádiója és a

„NCWC News Service” budapesti szerkesztősége.

AZ
ÉLET KÖNYVKIADÓVÁLLALAT

kiadásában az ÚJ EMBER kezdeményezésére megjelent

THORNTON WILDER :

SORSOM AZ ÉG.

A világhírű amerikai író izgalmas, mély, modern remeke. Bolti ára félvászonkötésben 28.— Ft.
Pontértéke 190 ip.

KÁROLYI AMY :

KÖRHINTA.

Lebilincselő, elragadó, bájosan költői, mély és igaz mesék gyerekeknek, gazdag képanyaggal.
Bolti ára 15.— Ft.
Pontértéke 130 ip.

KUNSZERY GYULA :

FANYAR MOSOLY.

A kiváló költő népszerű, humorista versei, költői levelei, balladái. Sajtó alatt, bolti ára kb. 8.— Ft.

**XII. PIUS PÁPA ÉS ROOSEVELT
LEVELEZÉSE.**

Korunk döntően izgalmas, alapvető dokumentuma. Sajtó alatt, bolti ára kb. 12.— Ft.

Ezeket a könyveket a t. Olvasók és Előfizetők a rendes bolti áron is megrendelhetik, mégpedig azzal a kedvezménnyel, hogy a megrendeléskor a bolti ár felét kell fizetniük, a fennmaradó részt pedig két egyenlő részletben január 5-ig és február 5-ig az Új Ember kiadóhivatalában, postautalványon, vagy 7979. sz. Új Ember Kiskönyvtára c. csekk számlán.

ARANY, EZÜST, ÉKSZER
VÉTEL, ELADÁS

Kehely, ciborium, szentségtartó
nagy választékban.

Dr. BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ
Budapest, VII., Rákóczi-út 10., I. 2.

**HA FÜGGETLENÜL AKARJA
KIALAKITANI EGYÉNI VÉLEMÉNYÉT,
NEM NÉLKÜLÖZHETI AZ**

Uj Ember

**KATOLIKUS HETILAP
TÁJÉKOZTATÁSÁT**

***KAPHATÓ
MINDENÜTT***

KIADÓHIVATAL: IV., FERENCIEK-TERE 7.